

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: «ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ
РОЗВИТОК У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ТВОРІВ
В. СУХОМЛИНСЬКОГО»

Виконала: Кривошеї І. Ю.,
магістрантка спеціальності
012 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта,
група 62-1 МДО
факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, доцент
Загородня Людмила Петрівна

Допущено до захисту
« » _____ 2022р.

Завідувач кафедри
_____ Л.П. Загородня

Дата захисту: «21» січня 2023 р.

Оцінка _____
Підпис членів ЕК:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО	9
1.1. Огляд літературних джерел з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників	9
1.2. Засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.....	16
1.3. Характеристика творів В. Сухомлинського як засобу формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників	29
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО	36
2.1. Визначення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.....	36
2.2. Система роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського.....	57
2.3. Аналіз результатів проведеної системи роботи	73
Висновки до розділу 2	90
РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИХОВАТЕЛЯМ.....	92
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

У більшості індустріальних регіонів України у наш час відбувається тотальна інтоксикація природи і населення. За останні десятиліття активізувалася водна і вітрова ерозія ґрунтів, зсуви, селі, зруйнувалися береги річок, зросла кількість техногенних аварій і катастроф. Одночасно падає родючість ґрунтів, знижується продуктивність сільськогосподарських і лісових угідь, руйнуються і деградують водні екосистеми, зменшується рибопродуктивність тощо. Поглиблення кризових явищ поставило людство перед необхідністю формування нового світогляду, обґрунтування нових цінностей, морально-етичних критеріїв та корекції спільних цілей і пріоритетів.

Така ситуація потребує формування системи цінностей, складову культурного світобачення у кожного члена суспільства, яка б не залежала від економічної кризи, зміни політичної влади, у якій би захист і збереження природи, турбота про людину, її життя і дотримання її прав вважались такими ж важливими, як і саме життя. Саме на формування таких цінностей спрямований сталий розвиток.

Нове світобачення потрібно починати формувати з дитинства. Соціологами доведено, що якщо діти отримують знання стосовно існуючих екологічних проблем і поради щодо шляхів їх розв'язання, то вони будуть дивитися в майбутнє з більшим оптимізмом, ніж неусвідомлені діти. Таким чином, освіта для сталого розвитку тісно пов'язана з життям молодих людей та їхнім майбутнім, а, отже, повинна стати одним з пріоритетів країни.

У наш час відбувається реформування освіти в Україні, яке спрямовано на сталий розвиток – формування у людей такої моделі поведінки та звичок, які дозволять, не знижуючи сьогоdnішній рівень життя, дбати про наступні покоління. В цьому контексті освіта для сталого розвитку – це освітня діяльність, головним завданням якої є втілення в освітньому процесі ідей сталого розвитку для формування у дітей ціннісних установок та навичок ощадливого ставлення до

планетарних і соціальних ресурсів. Таке розуміння сталого розвитку потребує визначення завдань освіти в реалізації означених цілей.

Протягом останнього десятиріччя питання сталого розвитку підіймалися урядами держав, міжнародними, міжурядовими, неурядовими, просвітницькими організаціями. Так, у 2014 році Всесвітня конференція ЮНЕСКО з освіти для сталого розвитку (ОСР) закликала до термінових дій із поширення ОСР серед населення. У 2015 році Саміт ООН визначив і ухвалив глобальні цілі сталого розвитку країн до 2030 року. Особливе місце серед них відведено освіті. Україна також задекларувала досягнення Цілей сталого розвитку. Для успішного їх досягнення передбачено інтеграція практик ОСР на всіх рівнях і напрямках освіти, починаючи з дошкільної, оскільки у дитинстві формуються основні звички й моделі соціальної поведінки дитини. Цілеспрямована робота вихователів ЗДО разом з батьками дає змогу збудити стійку зацікавленість дітей питаннями дбайливого ставлення до довкілля, закласти основи поведінки, орієнтованої на сталий розвиток. Отже, розв'язання притаманних сучасному суспільству екологічних і соціальних проблем можливе лише за умови зміни поведінки людини, її ціннісних орієнтирів, виховання у молодого покоління особливого екологічного мислення, яке передбачає розуміння суті тих взаємозв'язків, що існують у єдності «природа – людина – суспільство», та усвідомлення власної відповідальності кожного за збереження життя на Землі. Визначальну роль у формуванні такого світобачення відіграє період дошкільного дитинства.

Шляхи реалізації освіти для сталого розвитку відображені в нормативно-правовій базі України, у законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти та інших. Зокрема, нова редакція Базового компонента визначила умови реалізації ОСР, підкреслено, що освітній процес з дітьми дошкільного віку здійснюється на основі формування досвіду дитини у спілкуванні з дорослим та однолітками в усіх видах діяльності в універсальному розвивальному середовищі на засадах діяльнісного, компетентісного, особистісно зорієнтованого, інтегрованого, соціокультурного принципів організації освітнього процесу. Зазначено, що інтегрований підхід до

організації змісту та процесу дошкільної освіти забезпечує формування цілісної реалістичної картини світу дитини, основ світогляду [6, с. 33].

Аналіз літературних джерел свідчить, що окремі складники проблеми сталого розвитку входять до актуальних питань сучасної дошкільної педагогічної освіти. Так, І. Данильченко порушувала проблему підготовки майбутніх вихователів до формування навичок сталого розвитку дітей дошкільного віку засобом творів В. Сухомлинського. Авторка охарактеризувала можливості художньої літератури в процесі формування початкових екологічних уявлень про живі організми, зв'язки й залежності в природі, цілісність природи. Крім того, на її думку, художня література сприяє вихованню позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи, мотивує екологічно доцільну поведінку, зумовлює та регулює діяльність в природі.

Н. Миськова обґрунтувала основні причини виникнення освіти для сталого розвитку, визначила сутність поняття «навички, орієнтовані на сталий розвиток». На її думку, освіта – це базовий елемент трансформації суспільства до сталого розвитку, адже саме освіта забезпечує особистість можливістю втілити свої уявлення про суспільство у життя, формує навички бережного ставлення до природи, зменшення кількості відходів від своєї діяльності та марних витрат сировини, енергії тощо.

Н. Гавриш, О. Пометун розробили спеціальну освітню програму з методичними матеріалами «Дошкільнятам про сталий розвиток», підкреслили особливості організації освіти для сталого розвитку в ЗДО. О. Кононко обґрунтувала роль художньої літератури у формуванні позитивних рис дитини дошкільного віку, визначила роль творів В. Сухомлинського у процесі адаптації дошкільнят у суспільстві, соціально-особистісному зростанні, становленні особистості в соціумі, формуванні моральних якостей.

Кінцевим результатом освіти сталого розвитку є самостійне, свідоме й відповідальне виконання дитиною певних дій, поступовий розвиток її звичок та ціннісних орієнтацій щодо гармонізації суспільних відносин, економічно та

екологічно доцільної поведінки, культури ресурсозбереження, здатності досліджувати, здійснювати самооцінку та самоконтроль своєї поведінки.

Аналіз літературних джерел виявив недостатню увагу науковців до проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського.

Отже, актуальність проблеми, її соціальна значущість та недостатня розробленість у теорії і практиці вітчизняної дошкільної освіти дітей обумовили вибір теми нашого дослідження **«Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи використання творів В. Сухомлинського в процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.

Об'єкт дослідження: формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.

Предмет дослідження: система використання творів В. Сухомлинського у процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.

Гіпотеза: процес формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського буде відбуватися ефективніше, якщо розробити систему роботи й зреалізувати її відповідно до таких умов:

- урахування наявних рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників;
- добір творів В. Сухомлинського, спрямованих на формування певних навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників;
- трансформація змісту творів В. Сухомлинського в різні види діяльності.
- залучення батьків до процесу формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати літературні джерела з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.
2. Визначити критерії та рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.
3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи використання творів В. Сухомлинського в процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.
4. Розробити рекомендації вихователям щодо формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського.

Методи дослідження:

теоретичні – аналіз, порівняння й узагальнення літературних джерел з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників;

емпіричні – експериментальне дослідження рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників; анкетування вихователів та батьків з метою виявлення засобів формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей; аналіз тематичних планів вихователів й освітніх програм; спостереження за дітьми в їх повсякденній діяльності; педагогічний експеримент з метою виявлення ефективності використання творів В. Сухомлинського в процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників;

статистичні – якісний і кількісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна і теоретична значущість одержаних результатів полягає в тому, що досліджено й науково обґрунтовано ефективність використання творів В. Сухомлинського у процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників; виявлено критерії,

показники й охарактеризовано рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні системи роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського.

Матеріали дослідження можуть бути використані вихователями ЗДО, педагогами вищої школи в процесі підготовки вихователів дошкільних закладів.

Структура і обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (64 найменування) і додатків. Робота містить 7 таблиць, 10 рисунків, 8 додатків. Загальний обсяг роботи – 132 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

1.1. Огляд літературних джерел з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників

Проблема сталого розвитку – сьогодні одна із самих найактуальніших, оскільки ускладнені взаємозв'язки між людиною та природою в всьому світі. У результаті порушення екологічної безпеки, низького рівня культури праці та споживання людство наблизилось до граничної межі екологічної стійкості, за якою нас очікують катастрофічні зміни як в природі, так і в життєдіяльності суспільства. Таке положення потребує формування у людини такого способу життя, який був би основою довготривалого ощадливого гармонійного розвитку людства. Це можливо у разі проведення нової політики, нових філософських поглядів на взаємозв'язки людини і природи, виховання нових моральних орієнтирів. Взагалі треба сформувати у людини нову систему цінностей, у якій захист і збереження природи вважались би такою ж святістю, як і саме життя. На вирішення цих проблем спрямований сталий розвиток.

Поняття сталого розвитку виражає досить просту ідею: необхідно досягнути гармонії між людьми з одного боку та суспільством та природою – з іншого. Тобто в майбутньому треба сформувати соціоприродну систему, яка здатна буде розв'язати сукупність протиріч, які існують у наш час. Протиріччя стосуються потреб людей у їжі, питній воді, чистому повітрі, комфортних житлових умовах, забезпечення прав і свобод, мирного співіснування тощо. Як бачимо, поняття «сталий розвиток» можна розуміти як стратегію виживання і безперервного прогресу цивілізації в умовах збереження навколишнього середовища.

Із аналізу літературних джерел можна зробити висновок про те, що окремі складники проблеми сталого розвитку входять до актуальних питань сучасної

педагогічної освіти, виховання дітей дошкільного віку. Зокрема, різні теоретичні та методичні аспекти природничо-екологічного виховання знайшли своє відображення в сучасних працях Н. Басюк, О. Безсонової, Н. Гавриш, Л. Загородньої, Н. Лисенко, Г. Пустовіт, О. Пометун та інших. Науковці С. Іванчук, О. Кононко, Н. Миськова досліджували питання економічного виховання та культури споживання дітей дошкільного віку. Окремі аспекти соціального розвитку дошкільників висвітлені в працях Н. Абашиної, Т. Піроженко, І. Рогальської-Яблонської, Г. Смольникової та ін. Науковці А. Муратова та О. Товстуха вказують на певну співзвучність та кореляцію між завданням освіти для сталого розвитку і вимогами сучасних держаних стандартів до дошкільної освіти: вміння дітей конструктивно взаємодіяти з дорослими, самостійно планувати і здійснювати певну діяльність, використовувати на практиці набуті знання, пропонувати власні ідеї та втілювати їх в малюнках, розповідях, конструюванні тощо.

Простежимо витоки поняття «сталий розвиток». Уперше термін «сталий розвиток» був використаний у виступі Г. Брутланда «Наше спільне майбутнє» під час Доповіді Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН у 1987 році. Автор доповіді дане поняття тлумачив як розвиток, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу задоволення власних потреб майбутніх поколінь [3].

«Енциклопедія освіти» поняття «сталий розвиток, тлумачить як: «регульований соціально-економічний процес, більш упорядкований у порівнянні з існуючим, який передбачає тривалий позитивний розвиток і зміни у суспільстві, узгоджений із сучасними і майбутніми потребами на засадах нових технологій» [24, с. 870].

Серед вчених сьогодні не існує єдиного погляду на визначення поняття «сталий розвиток». Так, О. Пометун тлумачить його як характеристику процесу або стану, що підтримується невизначено довго [43]; Г. Брутланд розуміє дане поняття як рух уперед, тобто коли людство задовольняє свої життєві потреби, причому не обмежує можливості майбутніх поколінь [11]. На думку М. Бассі, для

організації людської діяльності необхідні фізична та інтелектуальна сталість, для її узгодженості – етична та емоційна сталість, для визначення напрямку і мети цього процесу – духовна сталість [65].

У практичну діяльність поняття «сталий розвиток» було введено під час розроблення й впровадження проєкту «Еко-команда» у 1989 році. Метою проєкту було зміна поведінки дорослих для вироблення навичок оптимального ведення домашнього господарства. Результати використання цього проєкту виявили його ефективність і дали підстави для його застосування у виховній роботі молодого покоління [62].

О. Пометун стверджує, що Концепція сталого розвитку набуває значного поширення як одна з провідних глобальних проблем людства. З її точки зору концепція носить міждисциплінарний характер і розглядається в багатьох аспектах і ракурсах: розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем. Вона впевнена, що розвиток буде сталим лише тоді, коли людство досягне рівноваги між різними факторами, які зумовлюють загальний рівень життя; нинішньому поколінню треба залишити майбутньому поколінню достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів, щоб вони могли забезпечити себе рівень добробуту не нижче ніж у них [43].

Сьогодні теорію сталого розвитку суспільства науковці [17; 20; 25; 55] тісно пов'язують із питаннями витрачання природних ресурсів. Для впровадження ідей сталого розвитку в діяльність організацій розроблено проєкт «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року» [3], в якому сучасні учені зосередили увагу на питаннях духовно-морального, екологічного та економічного розвитку дітей і молоді. Окреслене проблемне коло пов'язано зі сталістю поведінки особистості: прагнення до соціальної справедливості, безконфліктне та гармонійне життя з навколишнім світом. Для досягнення цієї мети потрібен тривалий час, тому вирішення цього питання ставиться на віддалену перспективу. За цей час треба сформувати у молодого покоління навички, орієнтовані на сталий розвиток.

Словник української мови поняття «навичка» тлумачить як схильність чи потребу діяти, вести себе певним чином; як звичку; уміння, набуті вправами,

особистим досвідом; як вміння, доведені до автоматизму під час вирішування того чи іншого виду завдання [48, с. 32]. Це означає, що для навичок характерні висока ступінь опанування певною дією та відсутність поетапної свідомої регуляції і контролю з боку особистості. Тобто, навички – це компоненти свідомої діяльності людини, які виконуються повністю автоматично [59, с. 85].

Н. Миськова поняття «навички, орієнтовані на сталий розвиток» тлумачить як «автоматизовані дії, спрямовані на задоволення власних життєвих потреб, виконання яких відбувається на основі ціннісного ставлення до природи, людей, середовища. Навички, орієнтовані на сталий розвиток, стосуються збереження та охорони природного довкілля, зменшення кількості відходів від діяльності та марних витрат сировини, енергії; підтримки морального і психологічного клімату у мікро- та макросоціумі, удосконалення взаємин між оточуючими» [35, с. 67].

Ідею сталого розвитку почали впроваджувати в освітній процес із метою виховання покоління, яке б здатне було створити нове стале суспільство, спрямоване на збереження й примноження ресурсів. Важлива роль у цьому процесі належить змістовному наповненню: життєвим ситуаціям, орієнтованим на події соціального і природного довкілля. Основні підходи до національної освіти для сталого розвитку розглядалися в межах Міжнародного проєкту «Освіта для сталого розвитку в дії»[62].

Для реалізації ідей сталого розвитку в освітньому процесі ЗДО Н. Гавриш і О. Пометун розробили спеціальну освітню програму «Дошкільнятам про сталий розвиток», в якій наголосили, що особливості організації освіти для сталого розвитку в ЗДО зумовлені віковими особливостями дошкільників, їхнім світоглядом, а до важливих складників методики впровадження освіти для сталого розвитку вони віднесли самопізнання, самонавчання дітей через діяльність, їх спрямування на прийняття самостійних рішень у повсякденному житті, виконання дій у напрямі сталого розвитку [17].

Н. Гавриш та О. Пометун зазначають, що освіта для сталого розвитку повинна стати невід'ємним складником загальної освіти та здійснюватися протягом усього життя; реалізовується вона у міждисциплінарних зв'язках,

забезпечуючи не тільки засвоєння дітьми знань, умінь і навичок сталого розвитку, а й формування культури споживання особистості. Освіта для сталого розвитку носить інтеграційний характер, який сприяє комплексному розв'язанню низки проблем особистісного розвитку. До сутнісної характеристики освіти для сталого розвитку вчені відносять її інтеграцію в різні форми освітнього процесу, взаємопроникнення в різні сектори суспільного життя (соціальний, економічний, екологічний) [17].

Вагомою характеристикою освіти для сталого розвитку вважається той факт, що процес навчання орієнтований на потреби реального життя й вирішення наявних життєвих ситуацій; крім того, навчання носить відкритий характер; діти самостійно формулюють життєві і пізнавальні цілі, які орієнтовані на взаємозв'язок із суспільними та загальнолюдськими цінностями. В освіті сталого розвитку шанується кожна думка; оцінюються результати діяльності кожної дитини, але без порівняння з результатами інших дітей [18].

С. Іванчук пропонує формувати навички, орієнтовані на сталий розвиток у дошкільників, на засадах одного з напрямів гуманістичної педагогіки – педагогіки «емпауерменту», тобто надання дитині мотивації й натхнення до дії [26]. Педагогіка емпauerменту спрямована на переорієнтацію поведінки дітей, зміну способу їх думок, перетворення їхньої свідомості на основі зміни світосприймання. М. Мелманн, О. Пометун виокремили принципи емпauerмент-педагогіки, зокрема:

- підтримка і поважне ставлення до дитини;
- залучення всіх дошкільників до освітнього процесу, підкреслюючи значущість кожного з них у цьому процесі;
- стимулювати пізнавальну активність дітей запитаннями;
- будувати заняття на засадах комунікативності, продуктивного й толерантного співробітництва;
- надавати можливість дитині обирати самостійно спосіб дії, засоби й час для реалізації поставленої перед ним задачі, більше довіряти вихованцю;

– не тиснути на дитину, не влаштовувати змагання між дітьми, не оцінювати роботу вихованця негативно [44].

В. Трегобчук вважає, що для побудови емпauerмент-програм необхідно:

– залучати дітей до дії та розвивати у кожного з них здатності брати участь у формуванні сталого суспільства майбутнього, визначаючи своє місце й роль у цьому процесі, удосконалюючи свою поведінку згідно із цілями сталого розвитку та надаючи підтримку в цьому іншим, виявляти терпимість, чуйність, уважність;

– здійснювати безперервне навчання, що передбачає постійний рух за спіраллю через повторювання окремих елементів моделі емпauerменту;

– концентрувати увагу на рішеннях й індивідуальних виборах кожної дитини і, одночасно, звертати увагу на проблеми планетарного рівня;

– оприлюднювати результати діяльності вихованців;

– формулювати запитання для проблемної ситуації, таким чином, щоб вони не надавали дітям готового рішення, а спонукали до дії: «Що важливо?», «Що цікаво?», «Що є важливим для мене, щоб почати діяти?», «Які результати я отримав?» тощо;

– здійснювати самоаналіз власних звичок, стилю життя стосовно проблеми, що вирішується;

– робити пробний крок, який включає заохочення, спостереження й підтримку дітей педагогом;

– здійснювати фіксацію і взаємооцінку отриманих результатів дітьми та педагогом [56].

Під час використання емпauerмент-педагогіки в освітньому процесі необхідно застосовувати такі методи і прийоми, які стимулюватимуть дошкільників до самоаналізу отриманої інформації, мотивують їх до пошуку шляхів розв'язання поставленого завдання, аналізу отриманих результатів з метою постановки нових цілей і завдань. До найбільш ефективних форм та методів емпauerмент-педагогіки, на думку Н. Миськової, належать проблемні ситуації та метод проектів [37]. Проблемна ситуація підвищує пізнавальну активність дитини під час розв'язання ситуації, яку неможливо розв'язати через

відомі їй способи. Проблемна ситуація сприяє актуалізації процесу мислення і сприяє активній творчій взаємодії вихователя та вихованця. Метод проектів, як стверджує Н. Гавриш, спрямовує дошкільнят на створення певного продукту, отримання кінцевого результату, а не лише на ознайомлення з певною темою та набуття нових знань. Використання проектної діяльності в освітньому процесі розвиває в дошкільників творче мислення, вміння самостійно планувати свої дії [18].

Н. Гавриш, О. Пометун, О. Саприкіною розроблена програма «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку», яка є базовою основою для формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Програма спрямована на формування в дошкільників уявлень про власні дії та поведінку, усвідомлення ними необхідності збереження природних ресурсів землі та особисту відповідальність за власне майбутнє та майбутнє всього людства й природи; формування в дошкільнят звичок і поведінки, які відповідають сталому розвитку, викликає бажання діяти в цьому напрямі [17].

Упровадження даної програми в освітній процес ЗДО відкриває нові можливості для формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, а саме: навички культури споживання, поводження в природі, суспільстві тощо. Н. Гавриш, О. Пометун, О. Саприкіна вділили пріоритетні напрями роботи щодо реалізації ідей сталого розвитку: економічна, екологічна та соціальна сфери, тому у дошкільників необхідно формувати навички економії води, енергії, тепла, утилізації та переробки сміття.

Отже, під навичками, орієнтованим на сталий розвиток, будемо розуміти автоматизовані дії, спрямовані на задоволення власних життєвих потреб, без нанесення шкоди природі, людям, середовищу. Авторами програми «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» виокремлено три напрями, в яких треба формувати у дошкільників навички, орієнтовані на сталий розвиток: економічний, екологічний та соціальний, згідно яким у дітей формують навички культури споживання (води, енергії, тепла, природних ресурсів тощо).

1.2. Засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників

Україна задекларувала свій вибір стратегії сталого розвитку в освіті для дітей дошкільного віку. Реалізація ідей освіти для сталого розвитку в закладах дошкільної освіти передбачає формування у дітей надзвичайно важливих навичок екологічно-, економічно- й соціально доцільної поведінки, без чого неможливо створити стійке благополуччя у суспільстві.

Психологи, методисти, педагоги намагаються виявити ефективні засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток. З'ясуємо сутність поняття «засіб». У академічному тлумачному словнику поняття «засіб» трактується як прийом, який дає можливість чогось досягти [4].

Згідно з Енциклопедією освіти, синонімом терміну «засоби навчання» виступає поняття «дидактичні засоби», які використовують в залежності від педагогічної ситуації. А засоби виховання трактуються як сукупність предметів матеріальної і духовної культури, які використовуються у педагогічній роботі та види діяльності, які можуть вплинути на особистість у певному напрямі [24].

У педагогіці під засобами навчання розуміється ідеальний або матеріальний об'єкт, який використовується для засвоєння знань, формування досвіду пізнавальної та практичної діяльності. До ідеальних засобів навчання відносяться засвоєні раніше знання та вміння, а до матеріальних – фізичні об'єкти, які використовуються для деталізації навчання дітей. А засоби виховання трактуються як сукупність прийомів виховання [45].

Засоби навчання та виховання дошкільників досліджували відомі педагоги (Г. Беленька, Н. Гавриш, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Т. Фасолько, О. Хролець та багато інших) та психологи (О. Веракса, Л. Виготський, О. Запорожець, О. Кононко, Г. Костюк, О. Терещенко та інші). Науковці до важливих засобів навчання і виховання відносили ігрову діяльність, природу, казки, дитячу літературу тощо. Так, Л. Виготський стверджував, що гра є одним із найбільш ефективних засобів формування особистості дитини; вона є одним із

способів пізнання навколишнього світу і дає дитині в яскравій, доступній і цікавій формі уявлення про те, як треба поводити себе в тій або інакшій ситуації, примушує задуматися над своєю поведінкою в суспільних місцях. З цього приводу, він зазначав: «Підпорядковуючи поведінку усім відомим умовним правилам, гра вчить розумній і свідомій поведінці. Вона є першою школою думки для дитини...» [15, 27]. Підкреслюючи значення гри як засобу виховання, К. Ушинський писав: «Гра має великий вплив на розвиток дитячих здібностей і нахилів, а відповідно і на майбутню долю. Засобами гри виховуються такі почуття як співчуття, вміння прийти на допомогу, дружба» [57, с. 28].

У Т. Поніманської знаходимо, що сюжетно-рольова гра складається із наступних елементів: ігровий задум, сюжет, ігрові дії, ролі, правила, які створюють діти або пропонують дорослі. Ігровий задум – це зміст того, що будуть обігрувати дошкільнята і як. Сюжет гри визначає розвиток, різноманітність і взаємозв'язок ігрових дій, взаємовідносини дітей. Зміст гри діти передають через взяті на себе ролі. Старші дошкільники самостійно або за порадою вихователя розподіляють ролі, обговорюють як грати, встановлюють правила гри, які визначають і регулюють поведінку і взаємовідносини гравців [45].

Л. Артемова довела, що під час організації сюжетно-дидактичних ігор необхідно дотримуватися таких умов:

- отримання необхідних знань для проведення гри;
- ознайомлення з доступною діяльністю дорослих через наочність;
- відображення соціально-економічного та екологічного змісту в сюжеті й змістовності гри;
- спільне виготовлення атрибутів для ігор;
- участь вихователя у грі;
- створення ігрової проблемної ситуації.

У грі діти можуть відображати:

– побутові явища. Це відбувається в іграх «Сім'я», «Дитячий садок», «У крамниці», «Економічна пошта» та інших;

- працю людей діти відображають в іграх «Лікарня», «Зоопарк», будівництво різних будов тощо.
- суспільні явища, події, традиції дошкільнята відображають в іграх «Аукціон», «На базарі», свята, подорожі, демонстрації [5].

У процесі керівництва грою вихователь намагається вплинути на всі сторони особистості вихованця: на його почуття, поведінку, розум; гра також використовується для економічного, соціального, екологічного, фізичного, емоційного виховання.

О. Веракса надавав велике значення казці у процесі виховання дітей дошкільного віку. Він стверджував, що для дошкільників казкові персонажі й стосунки між ними слугують мірилом їх власної поведінки і поведінки товаришів. На його думку, казки розкривають суперечності між прагненнями до задоволення своїх потреб і вимогами реальності [13].

З точки зору В. Сухомлинського, «Казка, гра, фантазія – життєтворче джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, що народжуються в душі дитини під впливом казкових образів, активізують потік думок, який спричиняє до активної діяльності мозку» [53, с. 223]

Г. Беленька підкреслювала величезне значення природознавчого змісту казки у формуванні навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Це значення обумовлене тим, що казка:

- науково обумовлена, це дозволяє послідовно формувати в дошкільнят реалістичні уявлення про окремі об'єкти та явища природи, зв'язки та залежності в природі;
- забезпечує цілісність раціонального та емоційного в пізнанні; відповідає характеру мислення та інтересам дитини [8].

Засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток досліджують українські вчені Н. Гавриш, І. Данильченко, С. Іванчук, О. Ковшар, І. Коренева, В. Лесик, Н. Миськова, О. Пометун, Т. Ринчовська та інші. Оскільки гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку, то основним засобом у

формуванні навичок, орієнтованих на сталий розвиток, на їх думку, є ігрова діяльність. Серед різних видів ігор особливої значимості вони надають сюжетно-дидактичним іграм соціально-економічної та екологічної спрямованості. Для формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дошкільників особливо важливим є розвивальний вплив сюжетно-дидактичних ігор: формування навичок поведінки у відповідності до правил гри, співпереживання, вміння планувати, брати роль, співпрацювати, оцінювати ситуацію, бути терплячим, спритним, наполегливим.

Так, О. Пометун впевнена, що сюжетно-дидактичні ігри закладають основу для формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, завдяки інтегруванню різних видів діяльності [44]. З цією метою вона пропонує сюжетно-дидактичну гру проводити поетапно:

- на першому етапі вихователь виконує провідну роль, підкреслюючи певну навичку, яку необхідно сформувати під час гри;
- на другому – вихователь посідає другорядну роль, спрямовуючи дії дошкільників на формування певної навички;
- на третьому – дошкільники проводять самостійну сюжетно-дидактичну гру. Вихователь знаходиться у ролі спостерігача [44].

Для формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, Н. Миськова пропонує вихователям підбирати ігри, які:

- мають виховуючо-пізнавальну цінність змісту;
- повно і правильно відображують уявлення;
- ігрові дії носять творчий характер, протікають активно й організовано;
- правила гри враховують інтереси окремих дітей і всіх гравців;
- цілеспрямовано використовують іграшки та ігрові матеріали;
- сприяють добрим відносинам і радісному настрою дошкільників [37].

Т. Поніманська нагадує, що гра використовується в закладах дошкільної освіти як форма організації життєдіяльності дошкільнят, вона сприяє розвитку їх

спільних інтересів, налагодженню дружних стосунків у колективі, розв'язанню тих або інших проблем [45]. У зв'язку з цим, Н. Миськова, пропонує вихователям під час формування НОНСР використовувати гру в тісному взаємозв'язку з іншими видами діяльності, наприклад, з навчальними заняттями, працею, самостійною діяльністю тощо. Це сприяє активізації пізнавальної діяльності дошкільників у соціальній, економічній, екологічній сферах. Гра навчає цілеспрямовано і послідовно відтворювати знання, а набуті дітьми навички реалізуються в ігрових діях, задумах, у правилах [45].

Для економічного, соціального виховання дошкільників особливого значення набувають будівельні ігри, в яких діти відображають навколишнє життя в різноманітних будівлях, придбавають навички економно витратити матеріали. Виховний і розвивальний вплив будівельних ігор полягає в оволодінні дітьми способами будування, в розвитку їх конструктивного та економічного мислення, збагачення мови, покращення дружніх відносин між дошкільнятами [64].

Для формування навичок економічної і соціальної сфери сталого розвитку С. Іванчук пропонує використовувати такі сюжетно-рольові ігри: «Сім'я», «Дитячий садок», «Лікарня для іграшок», «Крамниця», «Купуємо-продаємо», «Одягни ділову людину», «Заєць-продавець», «Іграшковий магазин», «З чим ідемо ми до магазину», «Бартер», «Товар-гроші-товар», «Аукціон», «Чипполіно запрошує на Ярмарок», «Магазин», «Ярмарок», «Економно витратіть гроші», «Збережи гроші», «Крамниця сімейної економіки», «Зберігаємо, обмінюємо, продаємо», «Банк», «Аптека», «Перукарня» та інші [26].

С. Іванчук, С. Кочкева, вивчаючи умови діяльності закладу дошкільної освіти, виділи ті, які сприяють формуванню культури споживання, а саме:

- турботливе ставлення до будівель, будинків, майданчиків, підтримка в них порядку та чистоти;
- турбота про економне витрачання води, електроенергії;
- організація господарсько-побутової, ручної, навчальної праці та самообслуговування дошкільнят;

– турбота про охорону навколишнього середовища в місцях, які розташовані біля дошкільного закладу (на вулиці, біля дому), формування культури поведінки в цих місцях;

– бережливе ставлення до іграшок, книг, посібників;

– виконання конкретних завдань, які спонукають до дотримання правил, прийнятих у суспільстві;

– організація діяльності в атмосфері доброзичливих взаємин, які мають прояв через шанобливе ставлення до людей, тварин та рослин [26].

Отже, одним із ефективних засобів формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей старшого дошкільного віку, на думку багатьох дослідників, є ігрова діяльність.

Сприяють формуванню навичок сталого розвитку в соціальній, економічній, екологічній сферах і художні твори, зокрема казки. Н. Миськова вважає дидактичну казку одним із різновидів навчальних текстів, які доцільно використовувати в роботі зі старшими дошкільниками. Позитивні казкові персонажі слугують дітям еталоном найкращих рис людини. Дошкільник відверто реагує на вчинки героїв, розуміє їх стосунки, думки і почуття, віддає симпатії позитивним, засуджує негативні вчинки персонажів казок [37]. Г. Беленька наголошує, що казка здатна виховувати й навчати, об'єднувати дітей і дорослих, викликати сильні емоції і спонукати до дії. В процесі організації діяльності дошкільнят казка стає тією сходинкою, з якої розпочинається взаємодія дорослого і дитини, дітей між собою. Казка – це крок, який дошкільник робить разом з дорослими. Дорослі розповідають або читають казку, коментують, пояснюють, відповідають на запитання. Слухаючи казку, дитина ототожнює себе з певним героєм. І у дорослому житті вона буде діяти так, як її улюблений казковий герой, здійснюючи його подвиги і, повторюючи його помилки. Тому можна стверджувати, що казка закладає долю, поведінку і характер особистості, веде людину по життю [8].

О. Хролець нагадує, що казки призначені дітям, тому вони враховують психологічні особливості вихованців, спонукають дитину переживати події казки

як реальні. Казки розкривають безмежний світ людської уяви, гармонійно поєднують реальні події з вигаданими; вони віддзеркалюють у свідомості дитини події об'єктивного світу, відображають мрії, сподівання і прагнення наших предків. Казки формують уявлення дошкільників про реальне життя, в них науково точно обґрунтовані характери, вчинки персонажів, вибрані конкретні слова та інтонація для передачі змісту. В казках діти знаходять народні уявлення про правду і кривду, про долю і недолю, про розум і дурість тощо. У казках дошкільнята виявляють потреби людей у щасті, достатку, благополуччі, уявлення про те, що добро та правда завжди перемагають [63].

Усі казки можна поділити на такі основні різновиди: казки про тварин, чарівні, соціально-побутові. Найчастіше казкарі пишуть казки про тварин, в яких відображають довготривалі спостереження за тваринами, їх поведінкою та взаємовідносинами. У цих казках в алегоричній формі розкриваються суспільні явища, побут людей. В якості прикладу можна навести збірник казок про тварин «Панчатантра», в якому змальовано життя суспільства. Він був складений для навчання царських синів життєвої мудрості [63].

У чарівних казках їх головні персонажі долали численні труднощі для досягнення свободи, щастя, добра, гармонійних стосунків. Персонажам цих казок допомагають тварини та сама природа. Соціально-побутові казки побудовані на реалістичній основі. Вони відображають дійсні події, а вимисел стосується повсякденної діяльності людей. Сюжет соціально-побутових казок надзвичайно різноманітний і охоплює майже всі аспекти життя. Основним мотивом цих казок слугує розв'язання соціально-економічних суперечностей, прагнення справедливості, гармонійних стосунків між окремими людьми, представниками різних поколінь, соціальних груп, виявлення найважливіших рис, завдяки яким забезпечується досягнення мети, порівняння позитивних і негативних учинків тощо [63].

Природознавчі казки Г. Беленька поділила на чотири групи [8]:

– казки, які ознайомлюють дітей з певним об'єктом чи явищем природи (Г. Беленька «Весняна казочка», О. Іваненко «Бурулька», Є. Гуцало «Сіре

зайчення», П. Цвірка «Чому зозуля своїх діток не висиджує» та ін.). Ці казки, звичайно, використовуються після безпосереднього спостереження за природними об'єктами.

– які ознайомлюють дошкільнят відразу з декількома об'єктами та явищами у природі, зі зв'язками і залежностями, які існують у природі (Д Чередніченко «Той, хто прийшов захищати від дощу», Є. Шим «Сліпий дощик», та ін.). Їх варто використовувати, коли дошкільники вже мають певні знання щодо об'єктів та явищ природи, про які розповідається у казці.

– казки, які систематизують наявні знання та акумулюють їх у яскраві образи лісу, степу, краплинки. До них відносяться казки О. Іваненко, Н. Павлової, Г. Тютюнника, Є. Шморгуна та ін.

Окремо вона виділила казки, які розкривають вплив людини на природу, взаємозв'язки між ними (В. Сухомлинський «Камінь», О. Іваненко «Кисличка» та ін.).

Казки виконують виховну функцію, тому їх використовують в освітньому процесі. Слухаючи казки про тварин, дошкільнята отримують уявлення про різні типи людей, соціальні відносини, викривають людські вади. Позитивний герой слугує прикладом для наслідування і навпаки, безліч недоліків у поведінці й характері героя дозволяє вихованцям подивитися на себе більш критично.

З точки зору О. Хролець, казка з поганим кінцем є засобом формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, адже вони показують вихованцю до яких наслідків приводить недотримання правил поведінки в суспільстві, природі, пояснюють що не треба робити, щоб уникнути невдач, зменшити негативні наслідки вчинків. Казка спонукає дошкільнят постійно слідувати правилам, аналізувати дії тощо. Наслідуючи в житті поведінку позитивних персонажів, дошкільнята набувають навички толерантного поводження в певних ситуаціях [63].

Соціально-економічні казки дозволяють розкрити особистісні риси персонажів, які важливі у певній соціально-економічній ситуації. Підкреслюються як позитивні (винахідливість, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість,

кмітливість, терпимість тощо), так і негативні риси (балакучість, бездіяльність, безтурботність, лінощі тощо). Наприклад, у казці «Як чоловік і ведмідь газдували» описується кмітливість працюючого чоловіка, котрий провчив ведмедя, який хотів, нічого не зробивши, жити в достатку. У казках «Убогий та багатий», «Як солдат царя обдурив», «Золотий черевичок», «Названий батько» зображуються позитивні риси людини-трудолюбця: оптимізм, гострий розум, кмітливість, винахідливість, доброзичливість тощо. Негативним персонажам у цих же казках притаманні такі негативні риси як лінощі, жадібність, нерозумність, несамовитість.

Також казки виявляють особливості міжособистісних стосунків, які складаються в певних ситуаціях: суперництво чи партнерство, змагання, співробітництво, взаємовиручку, підтримку, переслідування власних інтересів тощо. Наприклад, у казці «Котигорошко» описано конфлікт між Котигорошком і його братами й друзями, які зрадили його. Одночасно, добрі вчинки Котигорошка допомогли йому визволити королівну та одружитися з нею. В казках відображаються соціальні тенденції, віддзеркалюється суспільна реальність, діти ознайомлюються зі складними економічними поняттями, категоріями, закономірностями завдяки казковим ситуаціям з використанням прийомів алегоричності, гіперболізації, ретардації (штучне уповільнення розгортання сюжету) тощо [63].

З точки зору В. Сухомлинського, соціально-економічний досвід діти отримують завдяки тому, що персонажі казок наділені певними рисами: так, Лис – підступний, хитрий; Заєць – боязливий, прудкий; Осел – упертий; Віл – працюючий; Рак – неповороткий; Ворон – мудрий; Богатир – добротворець тощо. Казкові персонажі діють у певному середовищі: у казковому лісі, болоті, тридев'ятому царстві, стародавньому поселенні, джунглях, пустелі, казковій родині тощо, яке не потребує додаткового описування [54].

Під час слухання казки, вихованці закріплюють свої знання, які отримали в процесі спостережень, на заняттях. У послідовників Юнга це називається містичною співучастю, коли людина не може відокремити себе від об'єкта, який

розглядається. Поняття «містична співучасть» означає здатність на деякий час розчинитися в іншій реальності, з іншим способом сприйняття та розуміння. Сприймання, переживання й засвоєння цінностей відбувається в незвичайному стані свідомості. Знання, які отримує дитина з казки, вона переносить в повсякденну реальність. Антропологи це явище трактують як симпатична магія, тобто чародійство. Ключем до такого особливого сприймання слугує інтерес, очікування незвичайного, прагнення до загальнолюдських цінностей [60].

На думку О. Веракси, придбанню соціально-економічних навичок сприяє трискладова структура ролей головних персонажів: три брати, три сестри, старі батько-мати й малий син чи дочка. Звичайно позитивних результатів досягає «Дитина» чи «найменший син або дочка». Це є певною вказівкою бути щирим, прислухатися до своєї інтуїції, чути власні потреби, бути чуйним і уважним до оточуючих, користуватися силами природи, навіть якщо їх не розумієш, приймати підтримку інших для досягнення перемоги. Використовуючи сучасну наукову термінологію, ці вказівки можна трактувати як навчання дітей поділяти працю, раціонально використовувати ресурси, розвивати власні здібності, об'єднуватися з іншими для ефективного досягнення мети діяльності [13].

С. Чорна до основних завдань соціально-економічних казок віднесла:

- мотивацію інтересу дошкільнят до вивчення складних тем і питань;
- розуміння соціально-економічних понять та явищ, які можна простежити в казкових ситуаціях;
- активізацію сприймання у процесі формування позитивного емоційного досвіду навчання;
- урахування вікових і особистісних особливостей сприймання дошкільником теми, що вивчають;
- використання ігрової діяльності з дидактичною метою;
- формування особистісних рис вихованців [64].

Вихователь використовує різні форми роботи з казкою: аналізує казку як певну проблемну ситуацію, проводить інсценізацію чи розіграє за ролями, читає її з наступним обговоренням змісту, організує дидактичні ігри. Усі ці форми

дозволяють змоделювати взаємодію персонажів казки, що сприяє формуванню певних навичок дошкільнят.

Р. Павлюк виокремив психолого-педагогічні вимоги до використання казок в освітньому процесі для формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток:

- виразити в сюжетній лінії казки соціально-економічне явище або закономірність, яку треба проаналізувати;
- дії та характер персонажів казки повинні відповідати тим діям і вчинкам, які подані в сюжеті;
- події та окремі елементи сюжету повинні відповідати історичному періоду та соціально-економічним відносинам, які діють у суспільстві;
- у казці повинні бути позитивні та негативні персонажі, які виконують різнопланові ролі для усунення стереотипів: абсолютно поганий; ідеально хороший;
- уникати оцінних суджень, таких як «герой хороший, тому що він усіх врятував, усім допоміг, а за себе не подбав...», і протиставлень – «казковий персонаж не такий як усі, тому він поганий»;
- створювати для дитини можливості для висловлювання своїх міркувань, власних поглядів на висвітлені події;
- організовувати обговорення прочитаного тексту казки, проводити евристичні бесіди: «а що трапиться, якщо...» [39].

О. Веракса нагадує, що старші дошкільники ще мають невеликий життєвий досвід, тому не завжди можуть побачити головне в змісті казкового твору. У цьому випадку вихователю треба після читання казки проводити з ними етичні бесіди за змістом прочитаного. У процесі підготовки до бесіди, вихователю необхідно продумати, яку саме навичку він буде розкривати перед вихованцями за допомогою даної казки, і відповідно до цього підібрати питання. Не можна ставити перед дошкільниками багато запитань, бо це не дозволить їм усвідомити головну ідею казки, знизить враження від прочитаного. Запитання повинні спонукати у вихованців інтерес до вчинків, мотивів поведінки казкових

персонажів, їх внутрішньому світу, переживань [13]. На думку автора, запитання повинні допомогти дітям розібратися в персонажах казки, висловити своє ставлення до них; дати можливість педагогу зрозуміти внутрішній стан дитини під час читання; виявити її вміння порівнювати і узагальнювати прочитане; стимулювати дискусію серед дітей за прочитаною казкою. Наприклад, педагог, прочитавши вихованцям казку В. Сухомлинського «Бджілка і гарбузова квітка» та бажаючи дати їм уявлення про гостинність, задає такі запитання: «Як ви вважаєте, чому Бджілці було важко розстатися з Гарбузовою квіткою?», «А як ви розлучаєтесь з добрими людьми, яких ви зустріли?», «Які правила гостинності ви знаєте?», «Яких правил гостинності дотримуються ваші рідні?».

Науковці [9; 13; 32; 37; 63] довели, що уявлення, які отримують діти з казкових творів, переносяться в реальне життя поступово: казки спочатку сприяють виникненню у дошкільнят емоційного ставлення до вчинків персонажів, потім до оточуючих людей, власних вчинків. Таким чином, у дошкільнят формуються навички, орієнтовані на сталий розвиток, якими вони надалі керуються у своїх вчинках.

Отже, на думку Н. Миськової, О. Павлюк, О. Пошетун та інших, казка є ефективним засобом формування НОНСР. Саме казки дозволяють розкрити старшим дошкільникам складність взаємовідносин між людьми, різноманіття людських характерів, особливості тих чи інших переживань, наочно подають приклади соціального поведіння, які вони можуть використовувати як зразки для наслідування.

О. Ковшар, В. Лесик пропонують використовувати проектну діяльність із залученням батьків вихованців [29; 33]. Згідно з проектною діяльністю дошкільники самі проектують те, чим вони бажають займатися. В проектній діяльності першочергову увагу приділяють тим видам діяльності, які є особливо ефективними для набуття знань. Діти з допомогою батьків здійснюють заплановану діяльність.

О. Ковшар пропонує використовувати екскурсійні, конструктивні, ігрові, проекти-розповіді [29]:

В. Лесик сформулювала власне бачення сутності методу проєктів, яка полягає в тому, що у дітей не формують, а розвивають особистість у процесі свідомої мотивованої індивідуальної діяльності в групі для розв'язання спільного завдання. За основу проєктного методу беруть різні творчі проєктні завдання, тематику яких розробляє вихователь з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дошкільнят [33].

О. Ковшар визначила мету проєктної діяльності дошкільників, яка полягає у прояві власних можливостей кожною дитиною, а саме: демонстрування нею творчих здібностей з використанням набутих знань й навичок, розкриття в собі або в своїх друзях нових талантів, усунення багатьох комплексів, відстоювання власного погляду, набуття вмінь прислухуватися до думок однолітків і поважати їх [29]. До проєктної діяльності, нагадує авторка, треба залучати всіх вихованців, незважаючи на рівень їх наявних знань, адже у проєктній діяльності головним є сама діяльність, а не її результат [29].

До основних завдань методу проєктів О. Ковшар відносить:

- навчання дошкільників самостійно добувати знання та вмінню їх використовувати для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань;
- формування у дітей комунікативних навичок, тобто здатності працювати в колективі, виконуючи різні соціальні ролі: від лідера до посередника;
- розширення кола спілкування дітей, ознайомлення їх із іншими культурами, різними точками зору на одну проблему;
- формування у дошкільників навичок дослідницької діяльності: вміння збирати потрібну інформацію, всебічно аналізувати її, вміти зробити висновки за отриманими результатами [29].

Таким чином, проєктна діяльність активізує пізнавальний інтерес дітей до певних проблем, діти набувають нових знань, практичне використання яких показують під час розв'язання однієї або цілої низки проблем. Головна мета проєктної діяльності полягає у формуванні всебічно розвиненої творчої особистості, для досягнення якої висуваються певні завдання, зокрема і формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток.

Отже, сучасними засобами формування у дошкільнят навичок, орієнтованих на сталий розвиток, є художня література (казки), ігрова діяльність та проєктна діяльність.

1.4. Характеристика творів В. Сухомлинського як засобу формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників

Ураховуючи той факт, що однією із першочергових і найактуальніших проблем сучасного суспільства є перехід до сталого розвитку в усіх сферах людської діяльності, перед вихователями ЗДО постає завдання сформувати у вихованців навички, спрямовані на сталий розвиток, без яких неможливо створення й існування благополучного суспільства.

До навичок, орієнтованих на сталий розвиток, педагоги відносять сформованість у дітей природодоцільної та соціально-економічної поведінки, тобто вміння природодоцільно поводити себе в природі (не ламати гілок, не кидати сміття на землю, не забруднювати річки, водойми, економно витратити воду, енергію, папір, дотримуватися правил суспільного життя). Ці навички можна сформувати у дошкільників за допомогою таких творів В. Сухомлинського як «Дуб під вікном», «Ялинка для горобчиків», «Як Сергійко навчився жаліти», «Кожна людина повинна», «По волосинці», «Камінь», «Їжачок», «Горбатенька», «Конвалія», «Відломлена гілка», «Я вирощу внучку, дідусю» «П'ять дубків», «Не забувай про джерело», «Скажи людині «Здрастуйте» та інших. В. Сухомлинський вважав, що важливо якомога раніше ознайомити дошкільників з моральними нормами нашого суспільства, викликати у них жвавий інтерес до понять добра і зла, виховувати дітей так, щоб моральні якості (співпереживання, співчуття, людяність, турбота про близьких, бажання надавати допомогу тим, хто її потребує тощо) простежувались у їх поведінці протягом всього життя. Педагог вважав, що в процесі виховання необхідно цілеспрямовано і систематично впливати на свідомість і поведінку дитини.

Особливу роль у вихованні навичок, орієнтованих на сталий розвиток, В. Сухомлинський відводив казці, оповіданням та вважав, що за їх допомогою дитині можна передати те, що важко передати звичайними словами. Він стверджував, що казки, легенди, оповідання передають нам інформацію про приховані причини подій, про їх уроки; у художніх творах містяться початкові відомості про моральні якості, вони навчають життєвих правил, причому це повчання носить прихований характер. Діти переймають поведінку персонажів, які їм сподобалися, тим самим вони поступово засвоюють потрібну інформацію, що стосується поводження в природі, в соціумі тощо [53].

У процесі читання художнього твору дитина стає активним учасником подій, що описуються в ньому та вступає у стосунки з «персонажем», це дозволяє перетворити її поведінку, націлити на бажаний образ, вплинути на життєвий сценарій. Завдяки персонажу дошкільники можуть подивитись на себе збоку, оцінити свої вчинки, поведінку [55, с. 475].

В. Сухомлинський нагадує, що інформацію про закони життя діти отримують із легенд, притч, казок в метафоричній формі, це спонукає їх до роздумів, пошуку відповідей на запитання, що виникають, сприяє стимулюванню й розвитку особистості. Художні твори ознайомлюють дітей з влаштуванням світу, загальноприйнятими моральними цінностями, несуть інформацію про те, як завоювати й зберегти дружбу й любов, які стосунки треба будувати між батьками й дітьми, необхідність турботи про близьких, надання допомоги тим, хто її потребує тощо [51, с. 9].

В. Сухомлинський написав близько 2000 казок та оповідань, в яких описав різні сторони життя людини. Педагог створив збірки казок, притч, оповідань для дітей «Блакитні журавлі», «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Хрестоматія з етики» [54]. Через свої твори видатний педагог звертався до внутрішнього світу людини, усвідомлення власних вчинків, поведінки. Вважаємо, що цінність художніх творів В. Сухомлинського полягає в тому, що їх персонажі зрозумілі дітям, а нескладний сюжет легко сприймається

ними, що дає можливість зосередити увагу дітей на ситуаціях, які вони повинні вирішити і засвоїти навички, спрямовані на сталий розвиток.

С. Іванчук, С. Кочнева у процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників пропонують використовувати такі казки В. Сухомлинського [62]:

– *для виховання природодоцільної поведінки дошкільників:*

«Дуб під вікном», «Ялинка для горобчиків», «Соромно перед соловейко», «Їжачок», «Камінь», «Конвалія», «Я вирощу внучку, дідусю», «Відломлена гілка».

Ці твори допоможуть вихователю сформувати в дітей навички бережливого ставлення до об'єктів природи, вміння думати про наслідки своїх вчинків, викликають у вихованців бажання брати участь у природоохоронній діяльності. Наприклад, у казці «Камінь» видатний педагог піднімає питання бездумних пустошів, які гірко відображаються на природі, на оточуючих. Автор розповів як хлопчик просто так, через пустощі, кинув камінь у криницю, який перекрив джерело, в наслідок чого загинув дуб. Перестав вити гніздо соловейко. Через багато років хлопчик став дідусем. «Одного разу він прийшов на те місце, де колись була зелена лука, стояв гіллястий дуб, співав соловейко, вабила прохолодна криниця. Не стало ні луки, ні дуба, ні соловейка, ні криниці. Довкола пісок, вітер здіймає хмари пилуки. «Де ж воно все поділося? – подумав дідусь» [53, с. 86]. Це запитання В. Сухомлинський звернув до читачів. Після міркування читач доходить до висновку, що людина повинна думати про майбутнє, про завтрашній день, про тих, хто прийде у це життя після нас. Дане оповідання навчає дошкільників передбачати наслідки своїх безглузвих вчинків, виховує антиципацію.

У своїх творах В. Сухомлинський нагадував про те, що людина повинна берегти природу, думати про своє майбутнє і майбутнє свого народу. Так в оповіданні «Дуб під вікном» мова йде про те, як молодий лісник побудував у лісі велику кам'яну хату і посадив дуба під вікном. Через багато років лісник постарів, а дуб став могутнім і розрісся так, що повністю закрити вікно. В кімнаті, де мешкала красуня внучка лісника, стало темно. Дівчина запропонувала діду

зрубати дуба. Дід любив свою внучку і пообіцяв виконати її прохання. Зранку покликав дідусь трьох синів і дев'ятьох внуків, покликав внучку-красуню і сказав: «Будемо хату переносити в інше місце. І пішов з лопатою копати рівчак під фундамент. За ним пішли три сини, дев'ять внуків і красуня-внучка» [53, с.10].

Оповідання навчає дітей добре подумати, а вже потім приймати рішення, особливо коли мова йде про природу: щоб виростити дуб, треба понад 100 років, а хату можна побудувати протягом декількох тижнів. Таким чином, під час бесіди за змістом оповідання формуються уявлення про необхідність раціонально використовувати природні ресурси.

– *Для виховання навичок економічного спрямування:*

«П'ять дубків», «Не забувай про джерело». Ці твори використовують з метою формування навичок доглядати за об'єктами природи, посилено примножувати природні ресурси та раціонально їх використовувати.

«Ледача подушка», «По волосинці», «Віл і Садівник» примушують дошкільнят задуматися про значення праці у житті людини.

Значення праці у житті людини письменник підкреслив у казці «Віл і Садівник». Віл тяжко працював на господаря, все життя підкорявся йому, бо боявся, щоб той не бив його. Одного ранку Віл почув розмову Садівника і господаря. Садівник сказав: «Ця кам'яниста грядка навіть волю не під силу» (кам'яниста грядка потрібна була, щоб посадити виноград). Але, співаючи, Садівник скопав грядку. Невтямки Волю, чому людина важку працю робить із радістю. На питання Вола, чому Садівник співає і очі у нього веселі, Садівник відповів: «Бо я бачу цю мертву кам'янисту діляночку вже скопаною. Бачу на ній виноградні грона. Бачу радість в очах людей». Дивується Віл, як людина все це бачить, бо ж нічого немає, на що Садівник відповів: «Якби людина бачила тільки те, що є, вона не була б Людиною» [54, с. 538].

В. Сухомлинський написав багато пізнавальних казок, які познайомили дітей із світом природи, звичками тварин, способом їх життя, особливостями поведінки. Так із казки «Деркач і Ластівка» діти дізналися, що одні птахи летять у теплі краї – Ластівка, а інші, як Деркач, ідуть пішки. Такий довгий шлях пташка

долає завдяки своїй наполегливості. Отже, мораллю цієї казки є: «ціна перемоги – це тяжка праця».

– *Для виховання навичок соціальної сфери:*

«Покинуте кошеня», «Гніздо в шапці», «Як білочка дятла врятувала», «Лялька під дощем», «Хай я буду ваша, бабусю», «Кожна людина повинна.», «Сьома дочка» «Як Сергійко навчився жаліти», «Для чого кажуть «спасибі»?», «Горбатенька», «Скажи людині «Доброго дня», «Хто кого веде додому?». Ці твори доцільно використовувати у процесі виховання в дітей турботливості, лагідності, доброти, бажання надавати допомогу тим, хто її потребує, проявляти увагу до оточуючих, дотримуватися правил мовленнєвого етикету.

Наприклад, в оповіданні «Хай я буду ваша, бабусю», після читання діти розглядають ілюстрації до нього, відповідають на запитання вихователя щодо змісту прочитаного, вихователь у бесіді з'ясовує, як дитина зрозуміла поняття «самотність», що означає бути самотнім, і наголошує на тому, що чуйність, уважність, посильна допомога дітей дарує велику радість людям похилого віку. А у вихованців формуються уявлення про необхідність турботливо ставитися до людей похилого віку.

Після прочитання певного оповідання вихователь проводить з вихованцями бесіду, у ході якої з'ясовує, як діти зрозуміли його зміст, значення важких для них слів, розглядають ілюстрації тощо.

На думку О. Петренко, педагогічні казки В. Сухомлинського ніби опосередковано, непомітно зовні, а насправді вміло і глибоко формують у дитини уявлення про найкращі якості людини. Своєю творчістю видатний педагог зміг досягти тих морально-етичних норм, які можна проповідувати як заповіді. Вони призначені для тих, хто хоче стати Справжньою Людиною. Автор виокремив ці заповіді, які спрямовані на формування НОНСР соціальної сфери [41]:

– Не будь байдужим до зла. Будь непримиренним до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям.

– Будь добрим і чуйним до людей. Завжди допомагай тим, хто того потребує.

– Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства, плати їм за це добром, турботою.

– Ти живеш серед людей, не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Перевіряй свої вчинки, навчайся передбачати наслідки своїх вчинків.

Отже, твори В. Сухомлинського є одним із ефективних засобів формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток в екологічній, економічній, соціальній сферах. За словами В. Сухомлинського, художні твори навчають дитину робити висновки з прочитаного та приймати правильні рішення, а це, водночас, допомагає виховати в ній необхідні морально-етичні якості, сформувані певні вміння та навички.

Висновки до розділу 1

Здійснивши аналіз психолого-педагогічної літератури, ми з'ясували сутність понять «сталий розвиток», «навички, орієнтовані на сталий розвиток». Встановлено, що у старшому дошкільному віці треба формувати у вихованців НОНСР в екологічній, економічній та соціальній сферах, згідно яким у них формують навички природодоцільної поведінки, культури споживання води, енергії, паперу, природних ресурсів, дотримання правил мовленнєвого етикету під час спілкування, надання допомоги тим хто її потребує тощо.

Виявлено засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників. З'ясовано, що до ефективних і найпоширеніших засобів формування НОНСР відносять ігрову діяльність, дитячу художню літературу та проєктну діяльність.

Найефективнішим засобом формування НОНСР у старших дошкільників є твори В. Сухомлинського. Твори видатного педагога активно впливають на почуття і розум дитини, розвивають її емпатійність, емоційність, забезпечують розуміння та прийняття моральних норм як єдиних правильних варіантів поведінки. Твори навчають вихованців робити правильні висновки з прочитаного та приймати правильні рішення, що сприяє вихованню необхідних морально-етичних якостей, формуванню певних умінь та навичок в екологічній, економічній, соціальній сферах.

Оскільки вагому роль у формуванні навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників відіграють твори В. Сухомлинського, з яких дитина переймає поведінку, позитивні риси персонажів, то практична частина дослідження буде присвячена розробленню й реалізації системи роботи з формування НОНСР у старших дошкільників засобами творів видатного педагога В. Сухомлинського.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

2.1. Визначення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників

Для виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників нами був проведений педагогічний експеримент, який тривав з вересня 2021 року по лютий 2022 року й проводився без порушення режиму роботи вихователів та розпорядку роботи закладу дошкільної освіти. Експериментальне дослідження проводилося в Лебединському ЗДО «Чайка» Сумської області з дітьми старшого дошкільного віку. До експерименту було залучено 40 дошкільників, з яких ми сформували дві групи дітей: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ) по 20 дошкільників у кожній.

Експеримент проводили у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Метою констатувального етапу дослідження було виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання констатувального етапу дослідження:

1. Визначити критерії та показники сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.
2. Дібрати діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей.
3. Виявити рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей ЕГ та КГ.

Згідно з освітнім напрямом «Дитина в природному довкіллі» Базового компонента дошкільної освіти, з урахуванням особливостей дітей старшого дошкільного віку за критерії обрано емоційно-мотиваційний, когнітивний, поведінково-діяльнісний з такими показниками:

Емоційно-мотиваційний критерій: позитивна мотивація на цінності сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільна поведінка тощо), небайдуже ставлення до природоохоронної діяльності дорослих та бажання брати участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку цінностей сталого розвитку; дружнє ставлення до близьких, знайомих (дотримання мовленнєвого етикету, надання допомоги тим, хто її потребує тощо).

Когнітивний критерій: наявність початкових уявлень про дію та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток, в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя; наявність знань про необхідність зменшення марних втрат сировини й кількості відходів, про необхідність економити папір, воду, електроенергію і як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, клімату; наявність знань про етичну соціальну взаємодію, зокрема різні формули звертання, подяки, вітання тощо.

Поведінково-діяльнісний критерій: вміння пояснити необхідність сталого способу власного життя; прояв відчуття особистої причетності до збереження ресурсів планети і власної країни: демонстрування навичок розумного споживання енергії, паперу, води; вміння природодоцільної поведінки; дотримання правил суспільного життя, вживання слів із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій; доброзичливе ставлення до оточуючих людей, надання їм допомоги; підтримка дружніх відносин з дітьми.

Відповідно до виокремлених критеріїв та показників було визначено три рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток (високий, середній, низький) у дітей старшого дошкільного віку.

Високий рівень має дитина, яка виявляє позитивну мотивацію на реалізацію цінностей сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільна поведінка тощо), позитивну реакцію на природоохоронну діяльність дорослих, виявляє бажання брати участь у заходах, спрямованих на охорону природи; негативно реагує на марні витрати природних ресурсів; яскраво демонструє адекватні емоційні переживання під час

взаємодії з оточуючими (позитивно реагує на дотримання мовленнєвого етикету, надає допомогу тим, хто її потребує); має достатні початкові уявлення про необхідність природодоцільної поведінки, природоохоронної діяльності; розуміє необхідність зменшення марних витрат сировини й кількості відходів і як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, клімату; має достатні знання про етичну соціальну взаємодію, зокрема різні формули звертання, подяки, вітання тощо. Дитина демонструє природодоцільну поведінку, навички розумного споживання енергії, паперу, води; бере активну участь у заходах, спрямованих на охорону природи; дотримується правил суспільного життя (вживає слова із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій); доброзичливо ставиться до оточуючих людей, надає їм допомогу; підтримує дружні відносини з дітьми.

Середній рівень має дитина, яка має недостатню позитивну мотивацію на реалізацію цінностей сталого розвитку (дружелюбне ставлення до людей, раціональне використання природних ресурсів, природо доцільну поведінку); недостатню яскраво виражає позитивну реакцію на природодоцільну поведінку, схвалює природоохоронну діяльність дорослих, але сама не виявляє бажання брати в ній участь; не завжди демонструє адекватні емоційні переживання під час взаємодії з оточуючими (іноді не переживає за порушення мовленнєвого етикету під час спілкування з близькими, за ненадання допомоги тим, хто її потребує); дитина має фрагментарні уявлення про природодоцільну поведінку; частково розуміє необхідність економити природні ресурси (папір, воду, електроенергію), але без підказки дорослого не може пояснити як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, як це впливає на клімат; має фрагментарні уявлення про етичну соціальну взаємодію (про необхідність вживати різні формули звертання, подяки, вітання тощо). Дитина не завжди, а за нагадування дорослого, демонструє навички розумного споживання енергії, паперу, води; не завжди чинить у спілкуванні з об'єктами природи доцільно, бо не зовсім розуміє чи не знає всі закони природи; час від часу дотримується правил суспільного життя, й взаємодії з оточуючими, а саме: не завжди вживає слова із мовних

формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій; не завжди доброзичливо ставиться до оточуючих людей, не надає їм допомогу з власної ініціативи; підтримує дружні відносини з деякими дітьми.

Низький рівень має дитина, яка не виявляє позитивної мотивації на реалізацію цінностей сталого розвитку, байдуже ставиться до природоохоронної діяльності дорослих, не виявляє бажання брати в ній участь; не виявляє емоційних переживань стосовно близьких та знайомих. У дитини майже відсутні уявлення про дію та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток, в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя: вона знає деякі правила природодоцільної поведінки, але не може їх пояснити; має фрагментарні уявлення про необхідність економії паперу, води, електроенергії, але не може пояснити ні самостійно, ні з допомогою дорослого, як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, як це впливає на клімат; має часткові знання про етичну соціальну взаємодію, зокрема обізнана з 1-2 формулами мовленнєвого звертання, подяки, вітання тощо. Дитина не демонструє природодоцільну поведінку, нерозумно споживає енергію, папір, воду; під час спілкування з дорослими та дітьми не вживає слів із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій; часто конфліктує з оточуючими людьми та дітьми, не надає їм допомогу.

До кожного з визначених критеріїв було дібрано діагностичні методики для виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників.

Визначені критерії, показники та методи діагностики відображено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії, показники та методи діагностики рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників

Критерій	Показники	Діагностичні методики
Емоційно-мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> – позитивна мотивація на цінності сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільну поведінку тощо) – адекватна емоційна реакція дітей на природодоцільну поведінку, на марну витрату природних ресурсів, природоохоронну діяльність дорослих та бажання брати в ній участь; – емоційні переживання у процесі взаємодії з оточуючими (позитивно реагує на дотримання мовленнєвого етикету, надає допомогу тим, хто її потребує тощо) 	<p>Методика Г. Урунтаєвої та Ю. Афонкіної «Сюжетні картинки» (мета: виявити реакцію дітей на природодоцільну поведінку, природоохоронну діяльність дорослих та самим брати в ній участь, на марну втрату природних ресурсів).</p> <p>Бесіда за сюжетними картинками «Оціни вчинок» (мета: виявити емоційне переживання дітей за близьких, знайомих).</p>
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – знання дітей про природодоцільну поведінку – розуміння дітей про необхідність зменшення марних витрат сировини й кількості відходів, як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, клімату; 	<p>Дидактична вправа «Знаки заборони, дозволу і рекомендації» (мета: виявити знання дітей про природодоцільну поведінку).</p> <p>Бесіда «Чи потрібно економити природні ресурси?» (мета: виявити знання дітей про необхідність зменшення марних витрат сировини й кількості відходів і як це пов'язано зі збереженням</p>

	<p>– наявність знань про етичну соціальну взаємодію, зокрема різні формули звертання, подяки, вітання тощо.</p>	<p>лісових, водних запасів планети, як це впливає на клімат).</p> <p>Бесіда «Ввічливі слова» (мета: виявити знання у дітей про різні формули звертання, подяки, вітання тощо, необхідні для обслуговування різних ситуацій, про необхідність надавати допомогу тим, хто її потребує тощо).</p>
<p>Поведінково-діяльнісний</p>	<p>– демонстрування навичок розумного споживання енергії, паперу, води;</p> <p>– демонстрування природодоцільної поведінки;</p> <p>– дотримання правил суспільного життя й взаємодії з оточуючими (вживання слів із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій, надання допомоги тим, хто її потребує; підтримка дружніх відносин з дітьми).</p>	<p>Моделювання ситуацій-провокацій (Мета: виявити вміння дітей раціонально споживати енергію, папір, воду)</p> <p>Спостереження за дітьми під час екскурсії у парк (Мета: виявити у дітей навички природодоцільної поведінки).</p> <p>Гра «Сім'я». (Мета: виявити дотримання дітьми правил суспільного життя, вміння надавати допомогу, тим, хто її потребує, підтримувати дружні відносини з дітьми)</p> <p>Моделювання проблемних ситуацій (Мета: виявити вміння дітей вживати слова із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій).</p>

Аналіз відповідей дітей за методикою Г. Урунтаєвої «Сюжетні картинки (додаток А), дозволяє стверджувати, що діти, які засвідчили високий рівень сформованості емоційно-мотиваційного критерію НОНСР, проявляли яскраву позитивну мотивацію на реалізацію цінностей сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільну поведінку тощо), позитивну емоційну реакцію на природодоцільну поведінку персонажів, зображених на картинках, раціональне використання природних ресурсів і негативну емоційну реакцію на вчинки, які завдавали шкоди природі, економіці, іншим людям: «Молодець хлопчик, він допоміг матері донести продукти до дому» схвалив дії персонажу Саша М. «Хіба можна ламати гілки дерева, йому ж боляче», «Молодці діти! Вони погасили багаття після відпочинку, щоб не було пожежі», «Хіба можна засмічувати воду? Вона ж отруєє рибок і люди не зможуть купатися у такій річці» (Кіра Т., Олена Д., Марія П. (ЕГ), Влада Г., Владик Р., Настя Т., Саша М. (КГ)). Ці діти також негативно відреагували на поведінку хлопчиків, які кричали на дівчинку, дражнили її та схвалили поведінку однолітків, які використовували ввічливі слова під час зустрічі, допомагали літнім людям та іншим дітям: «Хіба можна ображати дівчинку? Вона плаче від образи», «Молодець хлопчик» привітався з бабусею, яка сидить в інвалідному кріслі», «Як добре вчинив хлопчик, який попросив пробачення у дівчинки» (Олена Д., Марія П. (ЕГ), Владик Р., Саша М. (КГ)). Отже, діти виявляють позитивну реакцію на природоохоронну діяльність персонажів картинок, на їх природодоцільну поведінку, дотримання ними мовленнєвого етикету в процесі спілкування, схвалюють допомогу тим, хто її потребує. Таких дітей було біля 15% в експериментальній групі і 20% – у контрольній).

Дошкільнята, які продемонстрували середній рівень сформованості емоційно-ціннісного критерію НОНСР вели себе невпевнено, іноді давали неточні пояснення, але виправляли їх самостійно. Вони недостатньо яскраво проявляли позитивну мотивацію на реалізацію цінностей сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільну поведінку тощо), позитивну емоційну реакцію на природодоцільну поведінку та

природоохоронну діяльність персонажів картинок: «Діти правильно роблять, що саджають квіти, дерева, доглядають за тваринами та рослинами в куточку природи, прибирають сміття за собою» та виявляли негативну реакцію на діяльність дорослих, які засмічували повітря, водні басейни, ліси, дітей, які неекономно витрачали електричну енергію, воду тощо: «Світло треба вимикати, а кран закривати, щоб вода не капала з нього, бо сусідів затопить» (Костя М., Микола П., Іра С.(ЕГ), Данило С., Андрій К., Поліна З. (КГ)). Ці діти стримано відреагували на поведінку персонажів, які дотримувалися правил мовленнєвого етикету («Треба бути ввічливим і не забувати просити пробачення, вітатися під час зустрічі»), на вчинок хлопчика, який допомагав літнім людям («Хлопчик несе сумку матері. Це правильний вчинок»), та недостатню негативну реакцію на хлопчиків, які ображали дівчаток («Некрасиво кричати і дражнити дівчаток», «Хлопчик погано вчинив, коли дражнив дівчинку») (Микола П., Іра С.(ЕГ), Андрій К., Поліна З. (КГ))). Отже, діти виявили недостатню позитивну реакцію на природоохоронну діяльність персонажів картинок, на їх природодоцільну поведінку та дотримання мовленнєвого етикету в процесі спілкування, не схвалили допомогу літнім людям, іншим дітям. Всього таких дітей було виявлено 45% в експериментальній групі та 55 % – в контрольній.

Діти, які продемонстрували низький рівень сформованості емоційно-мотиваційного критерію НОНСР завдання виконали зі значною допомогою експериментатора. Вони не проявляли ні позитивних, ні негативних емоцій на вчинки персонажів картинок, не реагували на природодоцільну поведінку персонажів картинок, були байдужими до природоохоронної діяльності дорослих. Вони частіше мовчки розкладали картинки, при цьому часто помилялися. Ці дошкільники не звернули уваги на непогашений вогонь, сміття на галявині, на кран, з якого тече вода, на хлопчика, який дражнив і ображав дівчинку; не оцінили вчинок хлопчиків, які допомагали літнім людям, своїм одноліткам. Ці діти на запитання експериментатора «Як ти оціниш вчинок персонажа?» частіше лише коментували його дії: «Хлопчик зламав гілку дерева для вогнища», «Одна труба випускає чорний дим, а друга – білий», «Хтось забув закрити кран» (Саша

Т., Ігор Б., Артем О. (ЕГ), Кирило Л., Еліна П., Тамара В. (КГ)). Їх не обурили вчинки хлопчиків, які погано поводитися з дівчатками, сварилися між собою та не схвалили дії інших хлопчиків, які ввічливо спілкувалися між собою, допомагали іншим людям. Таких дітей було 35% в ЕГ та 30% – в КГ.

Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження відображено в таблиці 2.2 та діаграмі на рис. 2.1.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Групи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕГ- 20	15 %	45 %	40 %
КГ- 20	20 %	55 %	25 %

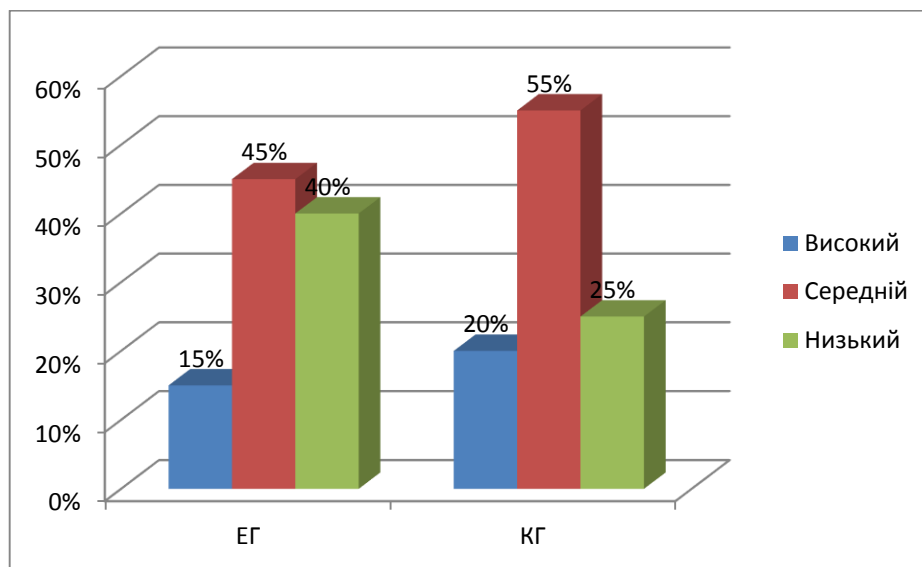

Рис. 2.1. Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Отримані дані, що представлені у таблиці 2.2. і в діаграмі на рис. 2.1., свідчать про те, що високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за емоційно-мотиваційним критерієм продемонстрували 15%

дітей ЕГ та 20 % дошкільників КГ. Середній рівень виявлений у 45 % дітей ЕГ та у 55 % дошкільників КГ. Низький рівень показало 40% вихованців ЕГ та 25 % – КГ.

Проаналізуємо результати діагностики рівнів сформованості у дітей НОНСР за когнітивним критерієм (додаток Б).

Діти, які продемонстрували високий рівень сформованості НОНСР за означеним критерієм мають достатні початкові уявлення про дію та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя, а саме: знають правила природодоцільної поведінки, добре розуміють необхідність зменшення марних витрат сировини й кількості відходів і як це пов'язано зі збереженням природних ресурсів планети, зі зміною її клімату; дошкільнята показали гарні знання різних формул звертання, подяки, вітання, прощання тощо. Вони знають, що літні люди та ті, хто молодше за них, потребують допомоги, турботи, співчуття. Так, розглядаючи знаки заборони, рекомендації чи дозволу, діти дали такі відповіді: «Не можна ловить пташок. Вони живляться личинками, жучками, які живуть у корі дерев, тому треба турбуватися про них, підгодовувати зимою, коли нема для них корму, а літом слухати їх спів», «Дерева не можна ламати, тому що вони дають нам кисень а лісовим звірям – їжу. Треба їх саджати, а сухі гілки збирати, щоб вони не засмічували ліс», «Не можна прибивати годівничку до стовбура дерева, тому, що воно може загинути. Їх треба розвішувати на гілках дерева» (Кіра Т., Олена Д. (ЕГ), Влада Г., Настя Т., Саша М., Олег К.(КГ)). Відповідаючи на перше запитання бесіди «Чи потрібно економити природні ресурси?», Микита Р. пояснив, що природа відіграє важливу роль у житті людини: вона дає їй їжу, воду, очищає повітря, тому її треба берегти, не витрачати марно воду, папір та інші природні ресурси. Найбільш вдалу відповідь на п'яте запитання дала Олена Т: «Якщо людина буде марно витрачати папір, то треба буде більше вирубувати дерев, а це, водночас, погіршить чистоту повітря і людина може захворіти». Вова С. марне витрачання паперу пов'язав зі зміною клімату на Землі: «Якщо марно витрачати папір, то буде більше вирубуватися дерев, значить на Землі буде

спека». Марне витрачання води Аня М., Богдана Д. пов'язали зі зменшенням водних запасів планети: «Очищена вода із річок потрапляє у наші домівки. Якщо марно витрачати воду, наприклад, не закрити кран, то вода просочиться у землю і треба буде більше брати води із річок, а це зменшує водний запас Землі». Відповідаючи на запитання бесіди «Ввічливі слова», Кіра Т., Олена Д., Микита Р. Настя Т. (ЕГ) та Саша М., Олег К., Аня М., Богдана Д. (КГ) назвали формули мовленнєвого етикету: вітання («Добрий день», «Добрий вечір», «Добрий ранок», «Здрастуйте»), прощання («До побачення», «До зустрічі»), звертання («Мамо», «Тату», «Бабусю», «Дідусю» тощо), подяки («Спасибі», «Дякую»), прохання («Будь ласка», «Прошу Вас»).

Отже, діти добре ознайомлені з природодоцільною поведінкою, природоохоронною діяльністю людини, можуть пов'язати марні витрати води, паперу, електроенергії зі збереженням лісових, водних запасів планети, зі зміною клімату на ній; знають формули мовленнєвого етикету. Таких дітей було 10% в експериментальній та 20% у контрольній групі.

Діти, які засвідчили середній рівень сформованості НОНСР за когнітивним критерієм мають фрагментарні уявлення про природодоцільну поведінку; частково розуміють необхідність економії природних ресурсів (папір, воду, електроенергію), але не можуть пояснити як ця економія впливає на збереження лісових, водних запасів планети, її клімат; у дошкільників наявні фрагментарні уявлення про етичну соціальну взаємодію, а саме: вони знають 3-4 формули мовленнєвого етикету і усвідомлюють де саме їх треба використовувати, знають, що треба турбуватися про близьких, доброзичливо ставитися до оточуючих, надавати їм допомогу в разі потреби. Так, під час виконання дидактичної вправи «Знаки заборони, дозволу і рекомендації» Ілля Т. дав таку відповідь: «Не можна рвати лісові квіти, ними можна лише милуватися». Хлопчик не зміг пояснити чому саме їх не можна рвати. Ніна Р., Оля Г., Саша П. (ЕГ), Костя С., Назар Т., Кіра Б. (КГ) знають, що не можна прибавати годівнички до стовбура дерева, але пояснили, що це пов'язано з важкістю виконання роботи. Олена В. пояснила, що у лісі не можна ламати деревця, куці тому, що вони захищають лісових тварин від

дощу і сонячних променів. На її думку, людина повинна саджати дерева і захищати їх від пошкоджень.

Під час проведення бесіди «Чи потрібно економити природні ресурси?» відповіді на деякі запитання викликали у дошкільнят незначні труднощі і потребували навідних запитань дорослого. Наприклад, дітям важко було одразу дати відповідь на запитання «Як впливає вирубка лісів на клімат нашої планети?». «Як ти вважаєш, чому потрібно економити папір? Воду? Електроенергію?». Незначної допомоги експериментатора потребували діти і під час відповіді на запитання «Яку роль відіграє природа у житті людини?». Після допомоги, дошкільнята дали такі відповіді: «Без дерев, рослин людина не зможе дихати», «Без тварин та рослин людині нічим буде харчуватися». «Щоб тварини і рослини жили, людина повинна берегти їх, не вирубувати лісів, не засмічувати їх», «Людина оберігає природу, щоб не зникло життя на землі» (Олег Р., Назар Д., Лена Ж., Вова Ш., (ЕГ), Наталка К., Оля Г., Костя Т., Еля Б., Марія С. (КГ)).

Марне витрачання електроенергії Микола П., Іра С.(ЕГ), Андрій К., Поліна З., Іра О. (КГ). пов'язали з оплатою за комунальні послуги: «Якщо не виключати світло в кімнаті, де нікого немає, то батькам потрібно буде віддати більше коштів за використану електроенергію». Микола Р. знав, що треба економити папір, але не зміг пояснити наслідки його марного витрачання: «Папір треба економити, щоб хватило всім дітям на малюванні». Ніна Р. відповіла, що кран треба закривати для того, щоб вода не витекла по трубах в землю». Вона не змогла пояснити що трапиться, якщо воду марно витрачати під час миття посуду, прання чи не до кінця закритому крані.

Микола П., Іра С., Ніна Р., Оля Г., Саша П. (ЕГ), Андрій К., Поліна З., Костя С., Назар Т., Кіра Б (КГ) добре ознайомлені з 3-4 формулами мовленнєвого етикету та їх використанням: «Спасибі, матусю, за смачний сніданок», «Дідусю, сідайте, будь ласка», «До побачення усім», «Доброго ранку, Маріє Петрівно». Отже, діти знають деякі правила природодоцільної поведінки, частково ознайомлені з природоохоронною діяльністю людини, з необхідністю економити природні ресурси, але відчувають деякі труднощі, пояснюючи як марне

витрачання паперу, води, електроенергії, впливає на збереженням лісових, водних запасів планети, на її клімат. Дошкільники обізнані з необхідністю турбуватися про оточуючих людей, надавати їм допомогу в разі потреби, знають 4-5 формул мовленнєвого етикету, обізнані з їх використанням. Таких дітей було 60 % в експериментальній та 55 % в контрольній групі.

У дітей, які засвідчили низький рівень сформованості НОНСР за когнітивним критерієм, майже відсутні уявлення про дію та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток, в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя, а саме: вони показали знання деяких правил природодоцільної поведінки, фрагментарні уявлення про необхідність економити папір, воду, електроенергію, але ніхто з них не зміг пояснити взаємозв'язок економії природних ресурсів зі збереженням лісових, водних запасів планети, зміною клімату планети; у них наявні часткові знання про етичну соціальну взаємодію (назвали 1-2 формули мовленнєвого етикету, але не знають коли деякі з них треба використовувати), мають уявлення про те, що лише рідним треба допомагати.

Так, розглядаючи знаки заборони, дозволу і рекомендації, Саша Т., Ігор Б., Артем О. (ЕГ), Кирило Л., Еліна П., Тамара В. (КГ) не змогли пояснити такі правила природодоцільної поведінки як «не прибивайте годівнички до стовбура дерева», «не ображайте тварин», «не ловіть комах», «ходіть стежками», «милуватися метеликами здалеку». Саша Т. сказав, що якщо гілка дерева розташована високо, тоді можна годівницю прибити до стовбура дерева. А Ігор Б. здивувався «Чим можна образити лісових тварин? Вони ж хижаки, їх треба проганяти далеко від дому». Тамара Т. сказала: «Щоб милуватися метеликом, його треба спіймати». Кирило С. не зміг пояснити для чого треба садити дерева («Їх у лісі й так багато»).

Під час бесіди «Чи потрібно економити природні ресурси?» ці діти не змогли пояснити що таке природні ресурси, не знають для чого їх потрібно економити, як економія впливає на життя людини, на клімат Землі. За допомогою експериментатора вони пояснили, що «ліс потрібний, щоб людина дихала»,

«річки і озера дають нам воду», «рослини і тварини дають нам їжу». Тобто у дітей яскраво виражене споживацьке ставлення до природи.

У дітей відсутні знання щодо економії води («Її багато в річках, ставках, морях. Тоді для чого її економити?») (Тамара В.), паперу («У магазині багато паперу, якщо не вистачить для малювання, можна буде купити») (Еліна П.). Із формул мовленнєвого етикету Саша Т., Ігор Б., Артем О., Кирило Т. (ЕГ), Кирило Л., Еліна П., Тамара В., Олена В. (КГ) назвали формули привітання «Доброго ранку» та прощання «До побачення». Отже, у цих дітей низький рівень НОНСР за когнітивним критерієм. Таких дошкільнят було 30% в експериментальній та 25 % в контрольній групі.

Результати сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на констатувальному етапі експерименту занесені до таблиці 2.3 та представлені у вигляді діаграми на рис. 2.2.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на констатувальному етапі дослідження, у %

Групи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕГ- 20	10%	60%	30%
КГ- 20	20%	55%	25%

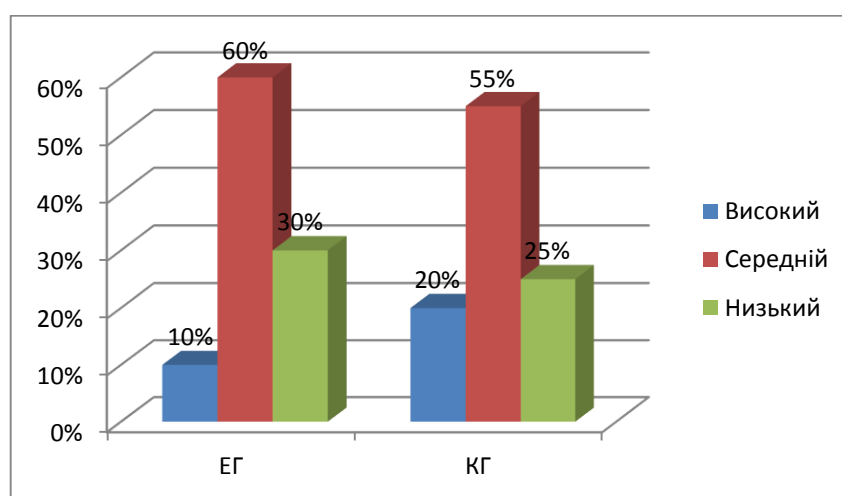

Рис. 2.2. Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Отримані дані, що представлені у таблиці 2.3. і в діаграмі на рис. 2.2., свідчать про те, що: високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за когнітивним критерієм продемонстрували 10% дітей ЕГ та 20 % дошкільників КГ. Середній рівень – засвідчило 60% дітей ЕГ та 55 % дошкільників КГ. На низькому рівні перебуває 40 % вихованців із ЕГ та 25 % дошкільнят із КГ.

Проаналізуємо сформованість НОНСР у дітей за поведінково-діяльнісним критерієм (додаток В).

Діти, які продемонстрували високий рівень сформованості НОНСР за даним критерієм демонструють позитивну мотивацію на реалізацію цінностей сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільна поведінка тощо), природодоцільну поведінку, навички розумного споживання енергії, паперу, води; беруть активну участь у заходах, спрямованих на охорону природи; дотримуються правил суспільного життя (вживають слова із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій); доброзичливо ставляться до оточуючих людей, надають їм допомогу; підтримують дружні відносини з дітьми. Так, спостерігаючи за дітьми під час проведення заняття з аплікації, ми помітили, що Кіра Т., Олена Д. (ЕГ) та Аня М., Богдана Д. (КГ) економно вирізають папір, намагаються зробити виріб так, щоб менше було відходів паперу. На занятті з малювання ці діти зайвий раз не міняли воду, намагалися спочатку намалювати зображення світлими кольорами, а потім – темними. Спостереження за дітьми під час трудової діяльності в куточку природи та дозвілля показало, що Микита Р., Настя Т. (ЕГ), Олег К., Саша М., Поліна З. (КГ) економно витрачають воду (напір води роблять невеликий коли миють руки після прогулянки, перед прийомом їжі або коли набирають воду для поливу квітів, щоб вона не розліталась у різні боки від раковини. Настя Т., Аня М. контролюють, щоб не світили зайві лампочки (наприклад, у ігровій зоні та спальні або умивальні). Спостерігаючи за дітьми під час екскурсії в парк, ми помітили, що дошкільнята, які демонстрували високий рівень НОНСР за досліджуваним критерієм, не ламають дерев, не кидають сміття під ноги, ходять по протоптаних

стежках, уважно спостерігають за птахами, які купаються у снігу, намагаються не лякати їх, підгодувати насінням, яке взяли вдома.

Спостереження за дітьми у процесі дозвілля, режимних моментів, занять засвідчило, що вони підтримують дружні відносини між собою, допомагають один одному та дорослим. Звертаючись до інших, вживають слова із формул мовленнєвого етикету: «Будь ласка, Оленко, подай мені червоний олівець» (Настя Т.), «Сашко, пересядь, будь ласка, на інше місце» (Олег К.), «Маріє Петрівно, спасибі за смачний сніданок» (Аня М., Поліна З., Настя Т.). Під час організації гри «Сім'я» між дітьми не виникало конфліктів, ролі розподіляли самостійно. Діти з високим рівнем дотримувалися правил суспільного життя. Так, Аня М., Поліна З. виявляли доброзичливе, турботливе ставлення до інших дітей під час виконання своїх ролей матері та бабусі. Настя Т., яка виконувала роль дитини, була слухняна, допомагала матері та бабусі по господарству, підтримувала дружні відносини з молодшим братиком, допомагала йому, грала з ним, коли батьки були зайняті.

Розв'язання змодельованих проблемних ситуацій показало, що дошкільники цього рівня успішно з ними справилися. Вони поступаються своїм місцем у транспорті літнім людям («Сідайте, будь ласка, дідусю. Я постою» – Олена Д., Микита Р.); знають як звернутися до продавця для отримання товару («Підкажіть мені, будь ласка, де знайти гречку?» Настя Т., Олег К.); фантики від цукерок не кидають над ноги, якщо немає поблизу урни для сміття, а кладуть у кишеню; дошкільнята знають як звернутися до перехожого, щоб дізнатися дорогу до магазину («Підкажіть, будь ласка, як мені пройти до найближчого продовольчого магазину?» Олена Д, Кіра Б., Олег Д. (ЕГ), Поліна З., Аня М., Стасик Ю., Вова К. (КГ)). Вихованці надають допомогу людям, які її потребують. «Допомогу бабусі перейти дорогу на зелене світло світлофору» – таку відповідь вони дали на останню змодельовану ситуацію.

Змодельовані ситуації-провокації виявили у дітей цього рівня сформовані навички розумного споживання електроенергії (Аня М., Вова К., Олена Д. вимикали світло, коли вихователька навмисно його залишала включеним), води

(Кіра Б., Стасик Ю., Олег Д. закривали кран за помічником вихователя, коли та навмисно не закривала його до кінця після миття посуду), Олена Д., Кіра Б. робили деталі аплікацій на одному аркуші для економії паперу, коли вихователька пропонувала їм вирізати їх із різних аркушів. Отже, дошкільники цього рівня демонструють природодоцільну поведінку, економне витрачання паперу, води, споживання електроенергії, дотримання правил суспільного життя. Таких дітей виявлено 10% в експериментальній та 15% в контрольній групі.

Дошкільники, які продемонстрували середній рівень сформованості НОНСР за поведінково-діяльнісним критерієм не завжди виявляли відповідні вміння й навички в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя, а саме: іноді демонстрували природодоцільну поведінку в певних ситуаціях, не завжди розумно споживали енергію, папір, воду; при спілкуванні не завжди вживали слова із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій; періодично доброзичливо ставилися до оточуючих людей та надавали їм допомогу; підтримували дружні відносини з дітьми. Так, спостереження за вихованцями під час проведення заняття з образотворчої діяльності показали, що Микола П., Іра С., Ніна Р., Оля Г., Саша П. (ЕГ), Андрій К., Поліна З., Костя С., Назар Т., Кіра Б (КГ) під час виготовлення аплікації не завжди стежили за витрачанням паперу, а на заняттях з малювання нетрадиційними техніками часто міняють воду, що призводить до марного її витрачання. Спостереження за дошкільнятами під час їх трудової діяльності в куточку природи та у повсякденному житті показало, що Саша Т., Ігор Б., Артем О. (ЕГ), Кирило Л., Еліна П., Тамара В. іноді роблять великий напір води коли миють руки та обличчя після прогулянки, перед прийняттям їжі або коли набирають воду для поливу квітів, що приводить до її марного витрачання. Саша П. забуває вимкнути за собою світло у туалетній кімнаті. Спостереження за дітьми під час екскурсії в парк засвідчили порушення ними правил природодоцільної поведінки: Андрій К. зламав гілку дерева, яка нависла над стежкою, Назар Т. непомітно викинув фантик від цукерки на сніг. А Кіра Б., коли побачила горобців, які купалися в снігу, побігла до них по снігу, звернувши зі стежки. Взагалі, вихованці засвідчили

свою турботу про птахів, підгодували їх, домовилися зробити годівниці і вивісити їх у парку.

Спостереження за дошкільнятами у повсякденному житті підтвердило, що вони здатні допомагати один одному та працівникам ЗДО (помічникові вихователя прибирати посуд після сніданку, вихователю – роздавати дидактичний матеріал до занять). Під час спілкування вони вживають слова із формул мовленнєвого етикету: «Наталко, будь ласка, дай мені червоний аркуш. Мені не вистачило на квіти» (Оля Г.), «Доброго ранку всім» (Кіра Б., Поліна З., Саша П.), «Сергійко, спасибі за олівець» (Назар Т., Ніна Р., Андрій К.). Під час організації сюжетно-рольової гри «Сім'я» ми помітили, що між дітьми іноді виникали конфлікти, які вони вирішували самостійно. Так, між Ніною Р. і Ірою О. виник конфлікт через виконання ролі матусі. Дівчатка домовилися, що один день цю роль буде виконувати Ніна, а другий день – Іра). Дана гра показала, що діти цього рівня іноді порушують правила суспільного життя («діти» не завжди допомагали «батькам», турбувалися про їх стан – Кіра Б., Ніна Р., Андрій К.)

Розв'язання змодельованих проблемних ситуацій показало, що вихованці справилися з ними, в основному, правильно. Незначні труднощі виникли у Олені Д., Саші М., Ані М. у процесі розв'язання ситуації шість (додаток В). Діти не вирішили куди можна кинути фантик від цукерки, якщо поблизу немає урни для сміття, а у них немає кишені, в яку можна тимчасово його покласти. Потім, вони вирішили, якщо фантик один, то його можна залишити у руці до найближчої урни. По-різному дошкільнята розв'язали і сьому ситуацію: Саша М., Олена Д. підказали би бабусі, коли на світлофорі буде зелений колір, а Аня М., Ніна Р., Саша П. сказали, що вони перейдуть дорогу на зелений колір світлофора разом з бабусею, тобто вихованці продемонстрували допомогу людям, які її потребують. Микола П. Костя М., розв'язуючи четверту задачу, відповіли, що якщо його раптово викличуть із дому, він бігом побіжить додому, а потім пояснить другу, чому так вчинив. Змодельовані ситуації-провокації виявили, що діти цього рівня не завжди демонструють навички розумного споживання енергії (Саша М., Олена Д. не звертали увагу на лампочку, яку «забула» вимкнути вихователька), води

(Ніна Р., Аня М., Костя М. не помітили, що нянечка не закрила кран до кінця), паперу (Микола П., Саша М., Олена Д. виконували нераціональну інструкцію помічника вихователя на заняттях з аплікації).

Отже, дошкільники цього рівня продемонстрували незначне порушення правил природодоцільної поведінки, здатність іноді марно витратити папір, воду, неекономно споживати електроенергію, іноді порушувати правила суспільного життя. Таких дітей виявлено 50% в експериментальній та 55% в контрольній групі.

Дошкільники, які засвідчили низький рівень сформованості НОНСР за поведінково-діяльнісним критерієм в цілому не демонструють навички, орієнтовані на сталий розвиток в екологічній, економічній та соціальній сферах, а саме: не демонструють природодоцільну поведінку, не розумно споживають енергію, папір, воду; при спілкуванні з дорослими та дітьми не вживають слів із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій; вони часто конфліктують з оточуючими людьми та дітьми, не надають їм допомогу.

Так, спостереження за вихованцями в повсякденному житті показало, що Олена Л., Таня Б. не заощаджують воду, можуть, навіть, не закрити кран. Коли вихователька зробила їм зауваження, вони відповіли «Так зараз Сашко прийде по воду». Мишко Ч., Саша Т., Ігор Б. часто конфліктували з однолітками під час ігрової діяльності із-за іграшок, ображали дівчаток, не допомагали одноліткам, коли ті зверталися до них за допомогою. Під час спілкування вони не вживали ввічливі слова: віталися та прощалися з вихователем та дітьми після нагадування «Що треба сказати, коли їдеш до дому?» або «Що ти забув сказати?». Під час проведення гри «Сім'я» вони були не витримані, порушували правила суспільного життя, не вживали ввічливі слова тощо. Між ними часто виникали конфліктні ситуації, які були пов'язані з ролями та якістю їх виконання. Змодельовані проблемні ситуації вони також розв'язували зі значною допомогою експериментатора. Спостереження під час проведення екскурсії в парк засвідчило, що ці дошкільники не дотримуються правил природодоцільної поведінки: Мишко Ч., Ігор Б. зламали гілки дерева, намагалися пошкодити кору на дереві, Саша Т.,

Олена Л. бігали по снігу, не звертаючи увагу на протоптані стежки, кидали фантики від цукерок під ноги. Діти намагалися зловити горобців, які купалися у снігу, вони, навіть, не поділилися з пернатими насінням соняшнику, яке знайшлося у них у кишенях. Не продемонстрували ці дошкільники і навичок розумного споживання енергії, води, паперу у змодельованих ситуаціях-провокаціях. Вони байдуже віднеслися і до того, що горить лампочка, тече вода з крану, що неекономно витрачається папір під час виготовлення деталей аплікації. Отже, діти не продемонстрували навички природодоцільної поведінки, природоохоронної діяльності (не економно витрачають природні ресурси), не дотримуються правил етичної соціальної взаємодії (не вживають у спілкуванні формули мовленнєвого етикету, не надають допомоги тим, хто її потребує, конфліктують з дітьми. Таких дітей виявлено 40% в експериментальній та 30 % в контрольній групі.

Рівні сформованості НОНСР за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження репрезентують таблиця 2.4 та діаграма на рис. 2.3.

Таблиця 2.4

Рівні сформованості НОНСР за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження, у %

Групи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕГ- 20	10 %	50 %	40 %
КГ- 20	15 %	55 %	30 %

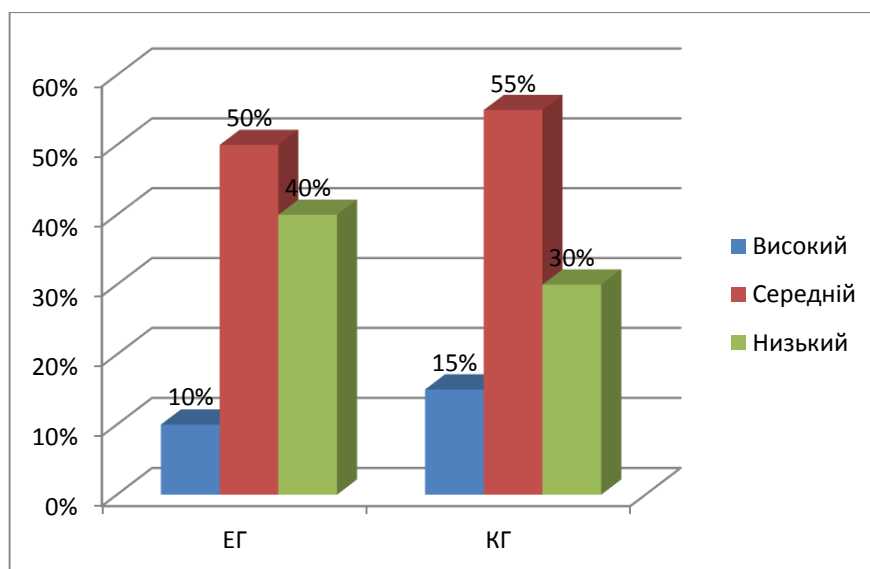

Рис. 2.3. Рівні сформованості НОНСП у дітей EG та KG за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Отримані дані, що представлені у таблиці 2.4. і в діаграмі на рис. 2.3., свідчать про те, що високого рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за поведінково-діяльнісним критерієм досягло 10 % дітей EG та 15 % дошкільників KG. Середній рівень засвідчило 50 % дітей EG та 55 % дошкільників KG. На низькому рівні перебуває 40 % вихованців із EG та 30 % дошкільнят із KG.

Для того, щоб переконатися в об'єктивності нашої оцінки рівнів сформованості у дітей навичок орієнтованих на сталий розвиток, ми скористалися експертною оцінкою і запропонували вихователям оцінити рівні досліджуваних навичок у своїх вихованців (додаток Д). Аналіз експертної оцінки засвідчив, що у дітей EG і KG переважає середній рівень сформованості НОНСП за всіма критеріями (від 45 % до 60 % в EG та від 55 % до 60 % – в KG). Порівняння оцінок експертів і експериментаторів представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Порівняння оцінок сформованості у дітей НОНСР експериментатора з незалежною експертною оцінкою вихователів

	Емоційно-мотиваційний		Когнітивний		Поведінково-діяльнісний	
	Виховат.	Експер.	Виховат.	Експер.	Виховат.	Експер.
ЕГ						
Високий	10 %	15 %	10 %	10 %	10 %	10 %
Середній	55 %	45 %	65 %	60 %	55 %	50 %
Низький	35 %	40 %	25 %	30 %	35 %	40 %
КГ						
Високий	15 %	20 %	15 %	20 %	15 %	15 %
Середній	55 %	55 %	60 %	55 %	60 %	55 %
Низький	30 %	25 %	25 %	25 %	25 %	30 %

Результати проведеного нами експериментального дослідження на констатувальному етапі відрізняються від незалежної експертної оцінки вихователів на 5-10%, що дозволяє стверджувати про її об'єктивність.

Отже, результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що у дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп переважає середній і низький рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Це дає підстави для проведення формувального етапу експерименту з дітьми експериментальної групи з метою підвищення рівнів сформованості НОНСР засобом творів В. Сухомлинського.

2.2. Система роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського

Формувальний етап експерименту був проведений з дітьми експериментальної групи і спрямований на:

– розроблення й реалізацію системи роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток засобом творів В. Сухомлинського;

– створення навчально-методичного забезпечення процесу формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників експериментальної групи засобом творів В. Сухомлинського.

З цією метою для дітей нами були підібрані твори В. Сухомлинського (див. додаток К) Тексти його казок та оповідань було проаналізовано, виділено їх цінність щодо виховання навичок, орієнтованих на сталий розвиток, визначена виховна мета. Твори були підібрані з урахуванням основних сфер (екологічна, економічна, соціальна), у площині яких у дошкільників формуються навички, орієнтовані на сталий розвиток. Вони були спрямовані на формування у дошкільнят навичок природодоцільної поведінки, небайдужого ставлення до природоохоронної діяльності дорослих, раціонального використання природних ресурсів, дружнього ставлення до близьких, знайомих, однолітків, дотримання мовленнєвого етикету.

***Перелік творів В. Сухомлинського для формування навичок,
орієнтованих на сталий розвиток.***

**Сфери, в яких формуються навички, орієнтовані на сталий розвиток
(Екологічна)**

Навички, спрямовані на сталий розвиток:

Природодоцільна поведінка

Твори:

1. *«Конвалія»* (Навчає бережливо ставитися до об'єктів природи).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Чим був зачарований Петрик?
- Про що думав Петрик, коли хотів зірвати конвалію?
- Чому хлопчик не зірвав квітку? А ти би зірвав конвалію? Чому?
- Чому вчить нас цей твір?

2. *«Камінь»* (Навчає думати про наслідки своїх вчинків, виховує антиципацію).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Яке значення для природи і людей мала криниця?

- Що зробив хлопчик?
- Які були наслідки його вчинку?
- Що стало з природою навколо криниці?
- Оціни вчинок хлопчика.
- Що б ти сказав (сказала) хлопчику, якби опинився (лася) поруч із ним?
- Чому вчить нас цей твір?

3. «Відломлена гілка» (Навчає: дерева також відчують біль, бережи їх).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Як потішався хлопчик на липовій алеї?
- Що зробив хлопчик з липкою?
- Чому хлопчику стало на мить жалко липку?
- Що трапилося через багато років?
- Про що думав дідусь?
- Оціни поведінку хлопчика.
- Чому вчить нас цей твір?

Небайдуже ставлення до природоохоронної діяльності дорослих та бажання брати участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку цінностей сталого розвитку.

Твори:

1. «Дуб під вікном» (Навчає цінити труд людини, бережливо ставитися до природних ресурсів).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що зробив лісник коли був молодим?
- Що сталося з дубом за багато років?
- Чому внучка лісника хотіла зрубати дуб?
- Що вирішив лісник?
- Як ти вважаєш, чи правильно вчинив лісник? Чому?
- Чому вчить нас цей твір?

2. «Як діти раділи, а ялинка плакала» (Мораль твору: бережи природні ресурси, захищай їх).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що зробили люди з Ялинкою?
- Від чого Ялинці було страшно?
- Чи помітили діти страхи Ялинки?
- Як ти вважаєш, чи потребує Ялинка захисту?
- Як ти запропонуєш зустрічати Новий рік, щоб не завдати шкоду Ялинці?
- Чому вчить нас цей твір?

3. «Я вирощу внучку, дідуся» (Виховна мета твору: викликати у дітей бажання брати участь у природоохоронній діяльності).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що зацікавило маленького хлопчика Олесь у саду?
- Про що розпитував Олесь свого діда?
- Чому хлопчик вирішив виростити внучку для старої вишні?
- Чому вчить нас цей твір?

**Сфери, в яких формуються навички, орієнтовані на сталий розвиток
(Економічна)**

Навички, спрямовані на сталий розвиток:

Раціональне використання природних ресурсів

Твори:

1. «П'ять дубків» (Навчає дітей доглядати за об'єктами природи, турботливо ставитися до них).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Скільки дубків дав вчитель Дмитрику і Сергійкові?
- Скільки дубків посадив Дмитро? Чому?
- Скільки дубків посадив Сергійко?
- Як доглядали хлопчики за дубками?
- Що виготовляють із деревини?
- Із чиїх дубків вийде більше книжок, зошитів?
- Ти раціонально витрачаєш папір?
- Чому вчить нас цей твір?

2. «Не забувай про джерело» (Мораль твору: посильно примножуй природні ресурси, раціонально їх витрачай).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що було на місці пустиря?
- Хто викопав ставок?
- Для чого викопали ставок?
- Як козаки оберігали ставок?
- Чому ставок зник?
- Як ти вважаєш чи можна жити за принципом «На мій вік вистачить»?

Чому?

- Як треба ставитись до природних ресурсів?
- Чому вчить нас цей твір?

Виховання працелюбства

Твори:

1. «Ледача подушка» (Мораль твору: щоб не лінитися – треба трудитися)

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Як ти вважаєш, чому Яринка не могла рано прокинутися?
- Що порадив дідусь Яринці?
- Як порада дідуся допомогла дівчинці?
- Що, на твою думку, позбавляє людину від лінощів?
- А що ти робиш, коли тебе охоплюють лінощі?
- Чому вчить нас цей твір?

Сфери, в яких формуються навички, орієнтовані на сталий розвиток

(Соціальна)

Навички, спрямовані на сталий розвиток

Дружнє ставлення до однолітків

Твори:

1. «У кого радість, а в кого горе» (Мораль твору: думай не лише про себе, не забувай про товаришів).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Куди збирались їхати школярі?
- Чому плакала Галя?
- Яке рішення прийняли товариші Галі?
- Чи правильно вчинили Галині товариші?
- А як би ти вчинив?
- Чому вчить нас цей твір?

Дотримання мовленнєвого етикету

Твори:

1. «Скажи людині «Здрастуйте!», «Скажи людині «Доброго дня» (Мораль твору: проявляй увагу до оточуючих, дотримуйся правил мовленнєвого етикету).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що змінилося навколо хлопчика, коли він сказав бабусі «Здрастуйте»?
- Коли говорять це слово?
- Які ввічливі слова ти ще знаєш?
- Коли їх потрібно вживати?
- Як ви вчините, якщо хтось грубо розмовлятиме з вами або з вашими друзями?
- А ти завжди дотримуєшся мовленнєвого етикету?
- Чому вчить нас цей твір?

2. «Білка і добра Людина» (Мораль твору: завжди допомагай тим, хто опинився в скрутній ситуації).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що робила Добра Людина у лісі?
- Кого побачила Добра Людина під високою сосною?
- Чому Білка стрибнула з дерева на плече Доброї Людини?
- Що зробила Добра Людина, коли куниця втекла?
- А ти завжди допомагаєш тим, хто потребує допомоги?
- Чому вчить нас цей твір?

3. «Хто кого веде до дому?» (Мораль твору: виявляй турботу про батьків змалку.

Запитання для бесіди за змістом твору:

– Як поводитися Василько і Толик, коли мами забирали їх із дитячого садочку?

– Як діти йшли по вузький стежинці? А їх матері?

– Як ти вважаєш хто кого відводив до дому?

– Що трапилося через дванадцять років?

– Як повели себе юнаки?

– Оціни вчинки хлопчиків. Як би ти вчинив на місці Василька?

У процесі реалізації системи роботи з використання творів В. Сухомлинського для формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, ми планували виконати такі завдання:

- сформувати у дошкільнят нові й удосконалити наявні навички природодоцільної поведінки;
- навчити дітей бачити моральні якості героїв, об'єктивно їх оцінювати;
- сформувати у дошкільників навички аналізу й об'єктивної оцінки поведінки та вчинків персонажів;
- виховувати антиципацію (здатність передбачати наслідки своїх дій);
- виховувати відповідальність за свої вчинки, поведінку, за близьких тощо;
- сформувати навички дотримання мовленнєвого етикету під час спілкування з дорослими та однолітками;
- виховувати небайдужість до навколишнього світу (людей і природи), виявляти любов до об'єктів довкілля;
- навчити вихованців розв'язувати проблемні ситуації, що стосуються збереження природних ресурсів, їх економного використання.

Під час реалізації системи роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського ми дотримувалися таких педагогічних умов:

- враховували наявний рівень сформованості у дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток;
- зважали на інтерес дітей до тематики казок та оповідань В. Сухомлинського;
- органічно поєднували читання творів В. Сухомлинського з іншими засобами формування означених навичок (трудовою, образотворчою, театралізованою діяльністю, проведенням тижня толерантності тощо);
- залучали батьків до процесу формування та закріплення у дітей НОНСР.

З метою реалізації завдань формувального етапу експерименту й виокремлених педагогічних умов було розроблено перспективний план освітньої роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток засобом творів В. Сухомлинського та конспекти відповідних занять. Фрагмент цього плану представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

***Перспективний план освітньої роботи з формування навичок,
орієнтованих на сталий розвиток засобом творів В. Сухомлинського***

Дата і час проведення заняття	Назва творів В. Сухомлинського	Мета заняття	Вид заняття	Проведення роботи після читання
11.01. 22 перша половина дня	«Конвалія»	Сформувати в дітей природодоцільну поведінку; навчити їх аналізувати поведінку героїв твору та порівнювати її з власною. Розвивати спостережливість, увагу, пам'ять. Виховувати любов до природи, бажання її оберігати.	Інтегроване заняття з читання, розвитку мовлення	Догляд за рослинами у куточку природи

				молодших групах
21.01.22. перша половина дня	«Дуб під вікном» «Як діти раділи, а ялинка плакала»	Формувати небайдуже ставлення дошкільників до природоохоронної діяльності дорослих та бажання самим брати в ній участь. Розвивати спостережливість, пам'ять, увагу. Виховувати любов до природи, бажання охороняти її ресурси.	Розвиток мовлення, читання, малювання <i>Читання з батьками</i>	Посадка рослин у куточку природи Прикраса ялинки на території садочка
25.01.22. перша половина дня	«П'ять дубків»	Ознайомити дітей з технологією виготовлення паперу, сформувати навички раціонального його використання Розвивати словесно-логічне мислення, виховувати, заощадливість, інтерес до пізнання навколишнього світу природи, бажання доглядати та охороняти її.	Заняття з природи, розвитку мовлення, образотворчої діяльності «Допомога паперовій країні» (Додаток Ж)	Виготовити папір та зробити із них оригінальні листівки, д/гра «Посортуй сміття»
Друга половина дня	«Ледача подушка»	Узагальнити знання дітей про значення працьовитості у житті людини. Розвивати словесно-логічне мислення, увагу, уяву. Виховувати у дітей бажання бути працьовитими.	Самостійна діяльність	Інсценізація твору «Ледача подушка» Мета: сформува-ти у дітей трудові навички.

28.01.28. друга половина дня	«Не забувай про джерело»»	Закріпити знання дітей про раціональне використання природних ресурсів . Розвивати пам'ять, словесно-логічне мислення. Виховувати любов до природи, турботу про неї.	Інтегроване заняття з мовлення, читання, малювання	Виготов- лення малюнків- рекомен- дацій «Економ- не вико- ристання води» і розповсюд- ження їх серед сусідів
1.02.22. перша половина дня	«У кого радість, а в кого горе», «Покинута кошеня»	Формувати у дітей доброзичливе ставлення до оточуючих людей, вміння надавати їм допомогу, підтримувати дружні відносин з ними. Розвивати співчуття літературним героям. Виховувати бажання у дітей втішити, вислухати, допомогти тим, хто потребує допомоги.	Заняття з мовлення спілкування, читання «Чужої біди не буває» (Додаток К) <i>Читання з батьками</i>	Організу- вати лікарню для книг і відремонт увати їх; виготовле- ння атрибутів для театраліза- ції опові- дання «Покинута кошеня» та його інсценізац- ія
4.02.22. перша половина дня	«Скажи людині «Здрастуйте», «Скажи людині «Доброго дня»	Вчити дітей дотримуватися мовного етикету під час спілкування, об'єктивно оцінювати поведінку героїв; розвивати творче мислення, уяву, міміку,	Комплексне заняття з пізнавально го розвитку та читання «З чого починається	Мовленн єва гра «Камінчи ки ввічливос ті» Мета:

		жести; виховувати само – та світосприймання, чемність, слухняність	гарний день» (додаток Л).	сформува ти у дошкільн иків навички вживання ввічливих слів
8.02.22. перша половина дня	«Я вирощу внучку, дідуся» «Білка і добра Людина»	Формувати у дошкільників бажання брати участь у природоохоронної діяльності Виховувати бажання дітей надавати допомогу тим, хто її потребує.	Інтегроване заняття (природа, читання, малювання, мовленнєве спілкування) <i>Читання з батьками</i>	Праця у куточку природи, виготовле ння годівниць для білки, підготовув ання їх взимку
11.02.22 Перша половина дня	«Хто кого веде додому?»	Закріпити навички турботливого ставлення до близьких. Розвивати увагу, спостережливість. Виховувати у дітей бажання надавати допомогу тим, хто її потребує.	Інтегроване заняття з розвитку мовлення, читання.	Допомога батькам, сусідам похилого віку у придбанні продуктів (хліб, молоко тощо).
15.02.22	«Чому дідусь такий добрий сьогодні»,	Закріпити в дітей навички дотримання мовного етикету під час спілкування; навчити дошкільників оцінювати поведінку героїв; розвивати творче мислення, уяву, міміку, жести;	Інтегроване заняття з пізнавальн ого розвитку та художньої літератури (додаток Л)	Гра «Ма- газин». Мета, закрепіти вміння дітей вживати ввічливі слова у різних

		виховувати само- та світосприймання, чемність, слухняність		ситуаціях
--	--	--	--	-----------

З творами В. Сухомлинського дітей знайомили на заняттях з розвитку мовлення, читання та інтегрованих заняттях з читання, пізнавального розвитку, математики, зображувальної діяльності (малювання, аплікація). Окрім того рекомендували низку творів для читання вдома з батьками.

Заняття з отримання нових знань ми, звичайно, проводили у першу половину дня, а закріплення отриманих знань та формування НОНСР відбувалося у другу половину дня й удома.

На інтегрованих заняттях нами використовувалися такі основні форми роботи з творами В. Сухомлинського: читання й слухання творів, бесіди за змістом прочитаного твору, перегляд мультфільмів, дидактичні ігри, виготовлення і добір ілюстрацій до творів, виготовлення наголівників та інших атрибутів для інсценізації творів тощо.

Під час занять з використанням творів В. О. Сухомлинського ми спочатку впливали на емоції й почуття, виховували у дошкільнят любов до природи, бажання її берегти, закріплювали знання про правила поведінки у лісі, в соціумі, а потім у другій половині дня закріплювали набуті знання і формували відповідні навички. Наприклад, після проведення інтегрованого заняття з використанням твору В. Сухомлинського «Сонечко і сонце», метою якого було формування початкових уявлень про дію та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток у дошкільників в екологічній сфері, діти отримали уявлення про Сонце, його значення для Землі, провели спостереження за рослинами у куточку природи, які ростуть далеко від вікна, куди менше потрапляє сонячного світла та біля вікна, де яскраво світить сонечко. Діти впевнилися, що для росту рослин потрібно світло та тепло, які дарує сонце; а ще потрібен догляд за рослинами. Дошкільнята також зрозуміли взаємозв'язок між живими і неживими об'єктами природи. На занятті ми проводили досліди з водою, які допомогли дошкільнятам зрозуміти значення води

для рослин, звернули їхню увагу на раціональне використання води людиною в побуті.

Набуті знання дошкільнята закріплювали на заняттях з образотворчої діяльності, в процесі самостійної художньої діяльності. Діти на аркуші паперу «вклали» в малюнок чи аплікацію усі свої емоції та почуття, обирали відповідні кольори, що характеризували їх настрій. Якщо вони зображали завод або машину, які забруднювали повітря, то навколо них повітря зображували в темних кольорах, якщо річка забруднена, то вода в ній була намальована жовтим кольором, а на березі зображена мертва риба. Тобто, діти розуміли наслідки бездумної, антиекологічної людської діяльності, засуджуючи її.

Під час проведення заняття «Допомога паперовій країні» (додаток Ж), метою якого було формування уявлень вихованців про значення дерев у житті людини, про раціональне використання паперу; збагачення їх уявлень про зв'язки між природними явищами. На занятті були узагальнені знання дітей про виготовлення паперу, його значення і різноманітність. Для досягнення мети використані дидактичні ігри «Скринька відчуттів» (дошкільнята повинні були на дотик дізнатися, що лежить у скриньці: газета, журнал, книга, зошит тощо), «Посортуй сміття» (дітям потрібно було відсортувати папір від пластика, скла, глини), проведена рухлива гра «Паперове – не паперове»). Дошкільники дізналися про виготовлення паперу, переглянули мультфільм «Фіксики – Папір», під час проведення дослідів діти дізналися властивості паперу.

Після читання оповідання «П'ять дубків» з дітьми була проведена бесіда, під час якої ми задали дошкільнятам такі запитання: «Скільки дубків вчитель дав кожному хлопчику?», «А скільки дерев посадив Дмитро?», «А куди ділися інші саджанці?», «А скільки дерев посадив Сергійко?», «Тож по скільки у кожного стало дерев?», «Що трапилося з єдиним дубком Дмитрика?». Таким чином, ми підвели дітей до розуміння, що до дерев треба ставитися з любов'ю, тоді, навіть, слабе дерево виросте. Сергійко турбувався про дерева, поливав їх, доглядав за ними, тому вони і виростили могутніми дубами.

Проаналізувавши оповідання, дошкільники дізналися, що молоді деревця потребують догляду (їх треба поливати, рихлити землю тощо), без нього вони гинуть. Також діти зрозуміли, що вони можуть допомогти зберегти дерева від вирубки, якщо будуть економно використовувати папір, збирати макулатуру, з якої зроблять новий папір. На занятті вони разом з нами виготовили папір із газет, а під час самостійної діяльності зробили з нього оригінальні листівки.

Метою заняття «Чужої біди не буває» (додаток К) визначили формування в дітей доброзичливого ставлення до оточуючих людей, надання допомоги тим, хто її потребує; підтримка дружніх відносин з дітьми. Дошкільники прослухали твори В. Сухомлинського «У кого радість, а в кого горе», «Покинуте кошеня». Після ми провели з ними бесіду за змістом прочитаного, обіграли оповідання «Покинуте кошеня». Діти надали допомогу книгам: організували лікарню, в якій ремонтували їх. Вихованці зрозуміли, що для того, щоб їх поважали і любили, вони повинні допомагати тим, хто потрапив у біду і потребує допомоги.

На занятті з теми «З чого починається гарний день» діти розширили свої знання про мовний етикет під час спілкування, навчилися вітатися, прощатися, просити, відмовляти, пропонувати, заперечувати. Для цього були використані твори В. Сухомлинського «Скажи людині «Здрастуйте», «Скажи людині «Доброго дня». Ввічливі слова діти закріпили під час проведення мовленнєвої гри «Камінчики ввічливості» (діти розповідали ситуації, в якій вони поводити себе ввічливо, чемно), вправи «Придумай приказку» (до твору В. Сухомлинського «Скажи людині «Здрастуйте!»), психологічного етюд «Сонечко і квіточки» (діти розвивали міміку, жести), творчого завдання «Привітай людей» (дошкільники творчо проєктували діалоги між привітним вихователем і вихованцем, продавцем і покупцем, водієм і пасажиром, лікарем і хворим, бабусею та онуком тощо). Для закріплення набутих навичок був проведений тиждень толерантності.

Дошкільнятам сподобалися твори В. Сухомлинського. Вони з бажанням слухали їх під час самостійної діяльності, після читання розігрували сценки («Покинуте кошеня», «Лялька під дощем», «Скажи людині «Доброго дня», «Ледача подушка»).

Для ефективності роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників ми залучили батьків до читання творів В. Сухомлинського вдома. З цією метою ми запропонували батькам список творів В. Сухомлинського (таблиця 2.6) та запитання для проведення бесід за змістом прочитаного. Батьки прочитали дітям такі твори В. Сухомлинського: «Добра Людина», «Покинуте кошеня», «Як діти раділи, а ялинка плакала». У куточку для батьків ми ознайомили їх з навичками, орієнтованими на сталий розвиток, які необхідно формувати у дітей. Батькам було рекомендовано простежити за раціональним використанням води, електроенергії вдома, за виконанням побутових доручень і обов'язків. Батьки залучали дітей до трудової діяльності: виготовили годівнички і розташували їх за вікном або на дереві у дворі, дошкільнята доглядали домашніх тварин, поливали квіти, стежили за чистотою у своїй кімнаті. Також батькам було рекомендовано стежити за дотриманням дітьми мовленнєвого етикету під час спілкування зі старшими та молодшими членами родини, з друзями.

Для підвищення педагогічного досвіду батьків з формування у дітей навичок, орієнтованих на сталий розвиток, ми проводили для них індивідуальні консультації, бесіди, надавали поради як краще провести бесіду за прочитаним твором, наголошуючи на необхідності ненав'язливого контролю за поведінкою дитини з метою закріплення сформованих навичок. При цьому підкреслювали роль творів В. Сухомлинського у формуванні навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Зв'язок з батьками підтримували через онлайн спілкування, куточки для батьків, в телефонному режимі, індивідуальні бесіди тощо. Для вихователів, які працюють з дітьми старшого дошкільного віку, ми підготували методичні рекомендації «Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток засобом творів В. Сухомлинського».

Спостереження за дітьми наприкінці формувального етапу дослідження показали, що Кира Т., Олена Д. стали частіше вживати ввічливі слова під час спілкування з дорослими та однолітками, Микола П. став більш турботливо ставитися до молодших, близьких. Костя М., Микола П., Іра С. із задоволенням

виготовляли годівниці для птахів і білочок, стежили, щоб в них завжди знаходився корм для тварин; Аліна Д., Сашко Т., Ігор Б. робили зауваження одноліткам, які намагалися зламати гілку у дерева, ухилитися від корисної праці, неекономно використовували воду, папір; Саші Т., Ігорю Б., Артему О сподобалося виготовляти малюнки-рекомендації щодо економного використання води, електроенергії та розповсюджувати їх серед знайомих.

Отже, запропоноване нами навчально-методичне забезпечення процесу формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток засобом творів В. Сухомлинського та реалізація педагогічних умов їх використання змінили поведінку дошкільників на краще.

2.3. Аналіз результатів проведеної системи роботи

Після проведення формувального етапу дослідження був проведений контрольний, метою якого була перевірка ефективності проведеної системи роботи.

Для досягнення мети контрольного етапу дослідження треба було:

– виявити рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей експериментальної та контрольної груп за допомогою методик, застосованих на констатувальному етапі дослідження;

– здійснити порівняльний аналіз рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей ЕГ та КГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження.

Кількісна характеристика рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей експериментальної та контрольної груп за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження відображені в таблиці 2.7 та діаграмі на рис. 2.4.

Таблиця 2.7

Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження

Етапи експерименту	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
контрольний	ЕГ - 20	30%	60 %	10 %
	КГ - 20	25%	55 %	20 %

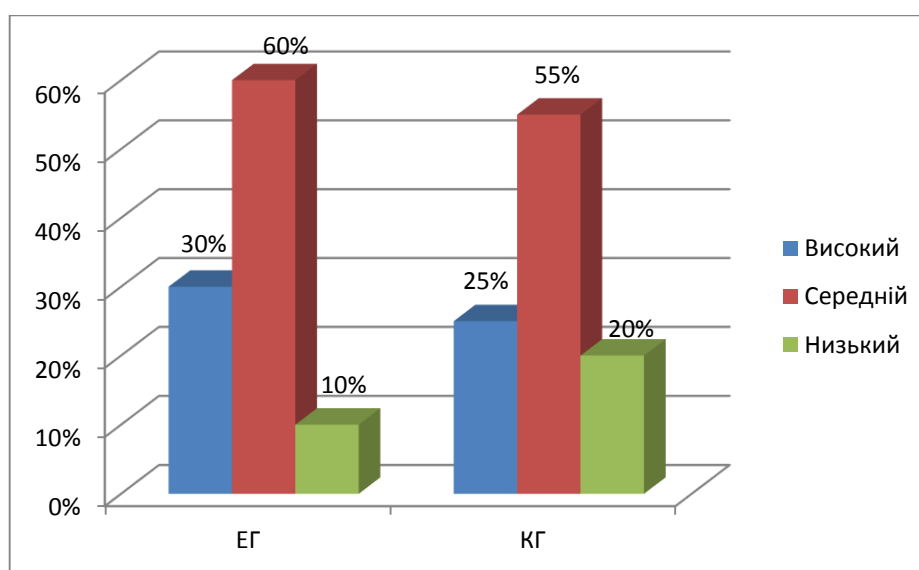

Рис. 2.4. Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження

Отримані дані, що представлені у таблиці 2.7. та діаграмі на рис. 2.4, свідчать про те, що: високого рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за емоційно-мотиваційним критерієм показало 30 % дітей експериментальної та 25 % – контрольної груп.

Дошкільники з високим рівнем яскраво продемонстрували позитивну емоційну реакцію на природо доцільну поведінку персонажів картинок, раціональне використання природних ресурсів і негативну емоційну реакцію на вчинки, які завдавали шкоди природі, економіці, іншим людям. Так, Кіра Т., Олена Д. були обурені вчинком хлопчика, який стріляв із рогатки по пташках, дітьми, які не погасили вогнище і залишили після себе сміття: «Вони можуть спалити ліс. Нанести шкоду лісовим тваринам». Позитивні емоції у дошкільників

викликали діти, які саджали дерева, годували пташок, милувалися красою квітів: «Молодці хлопчики! Потурбувалися про їжу пташкам. Я теж зробив годівничку для синичок» (Саша М., Владик Р., Олег К., Марійка П.). Отже, в порівнянні з констатувальним етапом збільшилась кількість дітей, відповіді яких відповідали високому рівню сформованості НОНСР за емоційно-мотиваційним критерієм.

Середній рівень виявлений у 60 % дітей ЕГ та 55 % дошкільників КГ. Діти, які засвідчили середній рівень сформованості НОНСР за емоційно-мотиваційним критерієм, у своїх відповідях недостатньо яскраво проявляли позитивну мотивацію на реалізацію цінностей сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільну поведінку тощо), на природоохоронну діяльність персонажів сюжетних картинок. Вони монотонно оцінювали поведінку героїв картинки: «Допомагати літнім людям – це добрий вчинок», «Погано зробив хлопчик, який образив дівчинку» (Микола П., Андрій К., Данило С.). Іноді дошкільнята не могли прокоментувати поведінку персонажів картинок і потребували навідних запитань з боку експериментатора: «Яка вода у річці?» («брудна»). «Як брудна вода впливає на мешканців річок?». Після цього Іра С., Поліна З. засудили негативну діяльність дорослих. На контрольному етапі збільшилась кількість дітей, які виявили позитивні емоції на вчинок хлопчиків, які саджали дерева, дівчинку, яка саджала квіти. Більше дошкільнят засудило безвідповідальну діяльність людини: вирубку лісу, забруднення повітря та води, засмічення галявин. Отже, в порівнянні з констатувальним етапом, збільшилась кількість дітей, відповіді яких відповідали середньому рівню сформованості НОНСР.

Низький рівень сформованості НОНСР за емоційно-мотиваційним критерієм виявлено у 10 % дітей експериментальної групи та 20 % контрольної груп. Ці діти виконували завдання зі значною допомогою експериментатора. Відповідаючи на запитання дошкільнята взагалі не проявляли ні позитивних, ні негативних емоцій на природо доцільну поведінку персонажів картинок, не завжди могли оцінити вчинок як негативний. Так, вони не віднесли до негативного вчинок дітей, які не погасили костер, коли поверталися з відпочинку

до дому, не звернули уваги і на колір води, яка витікала із труби у річку; не оцінили вчинок хлопчика, який допомагав літнім людям, не виявили будь-яких емоцій на хлопчика, який образив дівчинку (Саша Т., Ігор Б. (ЕГ), Кирило Л., Тамара В. (КГ)). Дані контрольного етапу дослідження показали, що кількість дітей з низьким рівнем сформованості НОНСР зменшилась.

На діаграмі (рис. 2.5) представлено порівняння рівнів сформованості НОНСР, виявлених на констатувальному етапі дослідження з рівнями сформованості НОНСР на контрольному етапі.

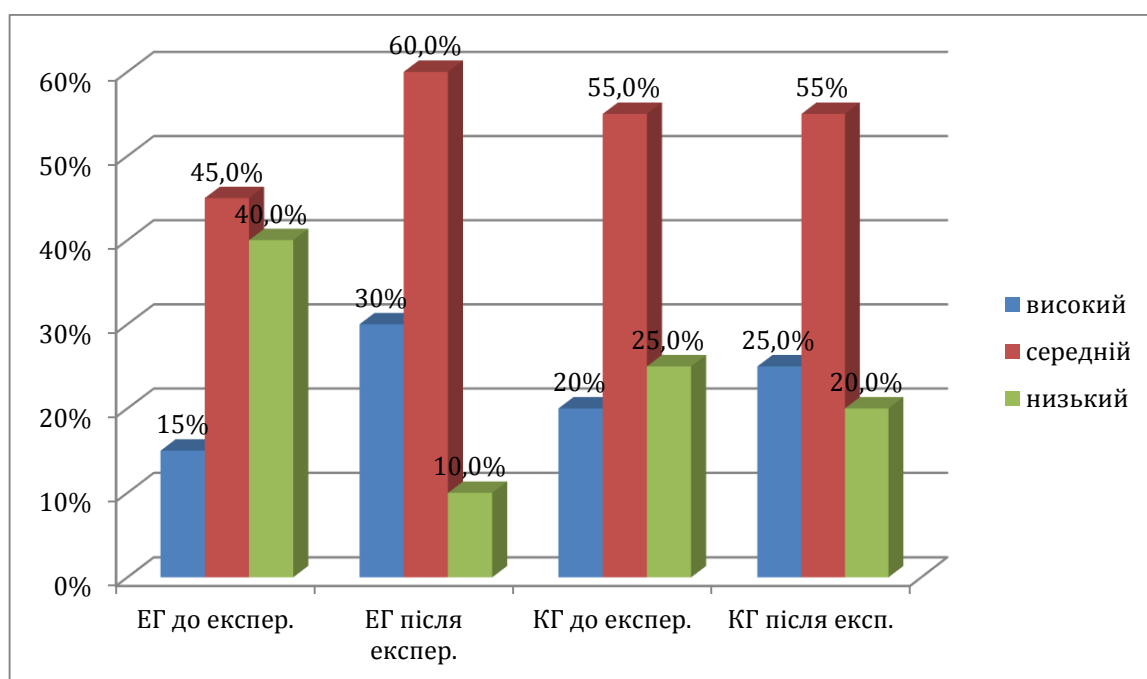

Рис. 2.5. Порівняння рівнів сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному і контрольному етапах дослідження

Аналізуючи дані, подані у діаграмі на рис. 2.5., можна відмітити, що позитивні зміни у рінях сформованості НОНСР за емоційно-мотиваційним критерієм відбулися як у дітей експериментальної, так і контрольної групи. Так, високий рівень у дітей експериментальної групи збільшився на 15%, в контрольній – на 5%; середній рівень у дітей ЕГ збільшився на 15%, у

дошкільнят КГ він залишився на попередньому рівні; низький рівень у дітей експериментальної групи зменшився на 30 %, у дітей контрольної групи – на 5 %.

Показники рівня сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на контрольному етапі дослідження представлені у таблиці 2.8 та діаграмі на рис. 2.6.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на контрольному етапі дослідження

Етапи експерименту	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
контрольний	ЕГ- 20	40%	50%	10%
	КГ- 20	25%	60%	15%

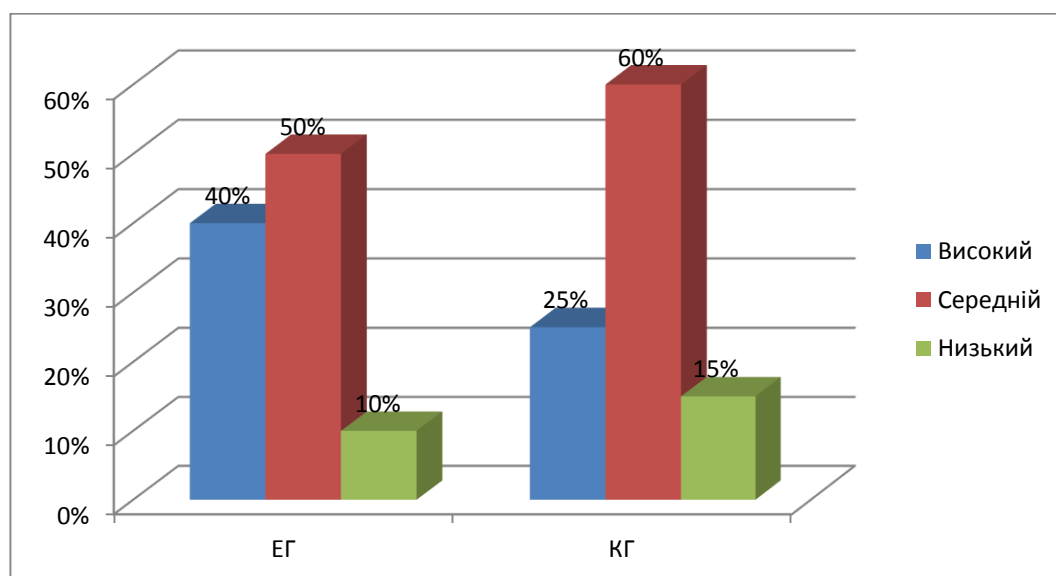

Рис. 2.6. Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на контрольному етапі дослідження

Отримані дані, що висвітлені у таблиці 2.6 та діаграмі на рис. 2.6, свідчать про те, що високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за когнітивним критерієм виявлений у 40% дітей ЕГ та 25% дітей КГ,

середній рівень показало 50% дошкільнят експериментальної групи та 60% контрольної; на низькому рівні залишилося 10% дошкільників ЕГ і 15% – КГ.

Дошкільники, які продемонстрували високий рівень сформованості НОНСР за даним критерієм мають достатні знання про дію та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя. Збільшилась кількість дітей, які ознайомлені з правилами природодоцільної поведінки (Микита Т., Катерина Л., Максим Д. (ЕГ), Назар Т., Олег М., Настя С. (КГ)). Діти цього рівня добре розуміють необхідність зменшення марних витрат сировини й кількості відходів і як це пов'язано зі збереженням природних ресурсів планети, зі зміною її клімату, з впливом на здоров'я людини; знають різні формули звертання, подяки, прохання, прощання тощо, знають, що треба допомагати літнім людям і тим, хто потребує допомоги.

Діти самостійно справилися з дидактичною вправою «Знаки, заборони дозволу і рекомендації», їх відповіді на запитання бесіди «Чи потрібно економити природні ресурси?» були повні, аргументовані. Найкращими відповідями, на наш погляд, були відповіді Олени К.: «Засмічувати ліса, річки, повітря не можна. Засмічення ліса впливає на зменшення дерев у лісі, що, у свою чергу, негативно відображається на мешканцях ліса, на людині. Засмічення повітря шкідливими речовинами негативно відображається на здоров'ї людини, отруєє тварин. У засміченій воді не можна купатися, вона отруєє мешканців рік, водойм, морів тощо. Природа – наш дім і його треба охороняти»; Миколи П. : «Природні ресурси – воду, ліс, електроенергію – треба економити, щоб їх вистачило майбутнім поколінням людей. Економлячи папір, ми зберігаємо дерева від вирубування, що позитивно впливає на людство, на мешканців лісів. Економія води дозволяє зберегти водні запаси планети, адже без води не буде життя на Землі»; Остапа Г.: «Дерева не можна ламати, від їх стану залежить життя лісових звірів, всього людства. Дерева очищають повітря, насичують його киснем, дають корм мешканцям лісів. Також, не можна прибивати годівничку до стовбура дерева, це пошкоджує його і воно може засохнути». В порівнянні з констатувальним етапом дослідження, кількість дітей, відповіді яких відповідали

високому рівню збільшилась. Діти добре ознайомлені з природодоцільною поведінкою, природоохоронною діяльністю, пов'язують марні витрати природних ресурсів зі збереженням лісових, водних запасів планети, знають по 5-6 формул мовленнєвого етикету.

Під час проведення контрольного етапу дослідження виявлено, що збільшилась кількість дітей із середнім рівнем сформованості НОНСР (50 % ЕГ, 60 % – КГ). Дошкільники, віднесені до цього рівня мають фрагментарні уявлення про природодоцільну поведінку; частково розуміють необхідність економити папір, воду, електроенергію, але не можуть пояснити як ця економія впливає на збереження лісових, водних запасів планети, її клімат; діти ознайомлені з 3–4 формулами мовленнєвого етикету, але не чітко усвідомлюють коли їх треба використовувати, вони знають, що треба турбуватися про близьких, доброзичливо ставитися до однолітків, оточуючих дорослих, надавати допомогу тим, хто її потребує.

Так, під час виконання дидактичної вправи «Знаки заборони, дозволу і рекомендації» Олена П. дала таку відповідь: «Дерева дають людині чисте повітря, щоб дихати, вони потрібні для корму тваринам і людині, тому їх не можна ламати»; Ілля Р. дав таку відповідь: «Не можна кидати сміття в криницю, річку, на берег, тому що забруднення водних ресурсів погано впливає на риб та інших мешканців річок. Із забрудненої криниці не можна пити воду, людина захворіє. А якщо засмічувати берег річки, тоді людині не буде місця для відпочинку».

Відповідаючи на запитання бесіди «Чи потрібно економити природні ресурси?» Оксана Д., дала таку відповідь: «Природа дає людині воду, їжу, чисте повітря, тому треба економити її ресурси», «Папір треба економити, щоб людина менше дерев вирубала». Марне витрачання електроенергії частина дітей пов'язувала з підвищенням платежів за спожите світло. Серед дошкільнят цього рівня залишилися такі, що не змогли пояснити як марне витрачання природних ресурсів вплине на клімат планети.

Із формул мовленнєвого етикету дошкільнята назвали «Добрий ранок», «До побачення», «Дякую», «Будь ласка», навели приклади їх використання: «До

побачення, Олено Петрівно», «Матусю, дякую за смачний сніданок», «Оленко, дай мені, будь ласка, зелений олівець, мій зламався» (Кіра П., Костя М., Олена П. (ЕГ), Вова П., Влада Г., Сергій К, (КГ)). Отже, діти частково ознайомлені з правилами природодоцільної поведінки, природоохоронною діяльністю людини; мають фрагментарні уявлення про економію природних ресурсів, але не можуть пояснити як вона впливає на збереженням лісових, водних запасів планети, на її клімат. Дошкільники знають 4-5 формул мовленнєвого етикету, обізнані з їх використанням, з тим, що треба турбуватися про тих, хто потребує допомоги.

Діти, які засвідчили низький рівень сформованості НОНСР за когнітивним критерієм (10 % в ЕГ та 15 % КГ), показали епізодичні знання щодо дії та поведінки, орієнтованих на сталий розвиток, в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя, а саме: вони знають деякі правила природодоцільної поведінки, мають фрагментарні уявлення про необхідність економити папір, воду, електроенергію, але не здатні пояснити взаємозв'язок економії природних ресурсів зі збереженням лісових, водних запасів планети, зміною клімату планети; діти частково ознайомлені з етичною соціальною взаємодією, зокрема знають 1-2 формули мовленнєвого етикету, впевнені в тому, що допомагати треба лише рідним.

Так, діти зі значною допомогою експериментатора пояснили «Знаки, заборони дозволу і рекомендації». Самостійно вони не розуміють чому не можна прибивати годівницю до стовбура дерева («Прибивати треба низько, щоб можна було покласти насіння в годівницю» – Катерина П.), чому не можна ламати гілки дерева («Якщо гілка дерева не дозволяє пройти стежкою, її треба зламати» – Олена П.), чому не можна засмічувати криниці, річки («вода понесе сміття геть» – Вова П.). Залишились і такі діти, які не розуміли чому треба економити природні ресурси («Води у річках багато, для чого її економити? – Катерина П., «Дерев у лісі багато, якщо їх потроху вирубувати нічого не трапиться – Олег К., «Паперу у магазині багато, якщо мій закінчиться, мама купить ще» Олена П., «Лісу багато, якщо ялинку вирубати, нічого не трапиться» – Катерина П., «Води на землі теж багато, її можна витратити, вона все одно повернеться на землю дощем» –

Олена П.). Із формул мовленнєвого етикету діти назвали лише «Добрий ранок!», «До побачення!», «Дякую!». Таким чином, повторне діагностування дітей експериментальної і контрольної груп показало, що ще залишилися дошкільники з низьким рівнем сформованості НОНСР за когнітивним критерієм.

На діаграмі (рис. 2.7) представлено порівняння рівнів сформованості НОНСР, виявлених на констатувальному етапі дослідження з рівнями сформованості НОНСР на контрольному етапі.

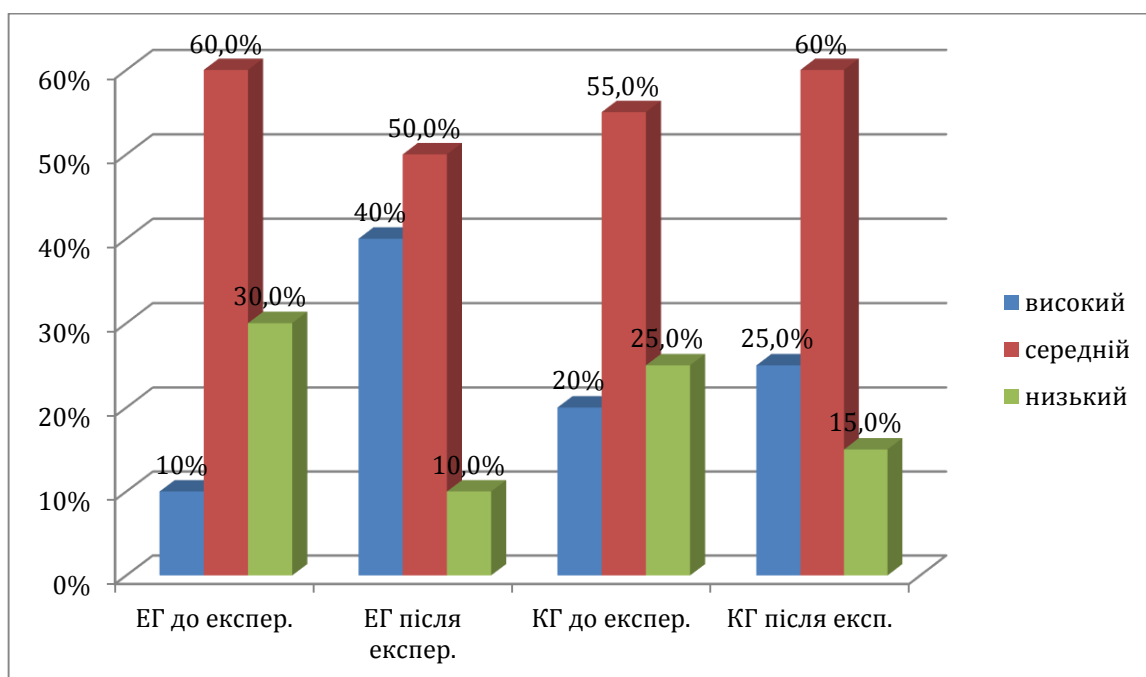

Рис. 2.7. Порівняння рівнів сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на констатувальному і контрольному етапах дослідження

У порівнянні з констатувальним етапом дослідження високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за когнітивним критерієм у дітей експериментальної групи підвищився на 30%, у дітей контрольної групи – на 5%, середній рівень в ЕГ знизився на 10%, в КГ – збільшився на 5%, низький рівень у дітей ЕГ знизився на 20%, у дітей КГ – на 10%.

Показники рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі експерименту представлені у таблиці 2.9 та діаграмі на рис. 2.8.

Таблиця 2.9

Показники рівня сформованості НОНСР за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Етапи експерименту	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
контрольний	ЕГ - 20	30%	60 %	10 %
	КГ - 20	20%	55 %	25 %

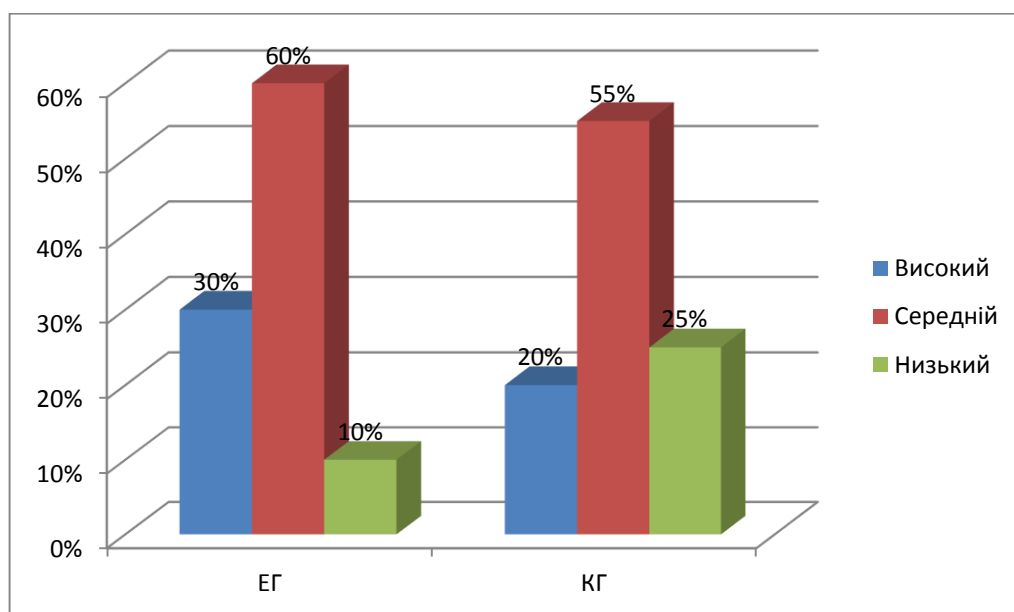

Рис. 2.8. Рівні сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Дані таблиці 2.9. та діаграми на рис. 2.8. свідчать про те, що високого рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за поведінково-діяльнісним критерієм досягло 30% дітей експериментальної групи та 20% – в контрольній групі; на середньому рівні перебуває 60% дошкільнят ЕГ та 55% дітей КГ, на низькому рівні залишилося 10% вихованців експериментальної та 15% – контрольної груп.

Діти, з високим рівнем сформованості НОНСР за даним критерієм продемонстрували позитивну мотивацію на реалізацію цінностей сталого розвитку, а саме: дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів, природодоцільну поведінку, вони розумно споживають енергію, папір, воду; беруть активну участь у заходах, спрямованих на охорону природи; дотримуються правил суспільного життя (вживають слова із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій); доброзичливо ставляться до оточуючих людей, надають їм допомогу; підтримують дружні відносини з дітьми. Повторне, спостереження за дітьми під час проведення заняття з аплікації виявило, що збільшилась кількість дітей, які економно вирізають папір (Кіра Т., Олена Д., Настя Т., Микита Р., Андрій К. (ЕГ), Аня М., Богдана Д., Поліна Н., Сашко М. (КГ)). Діти намагаються зробити виріб так, щоб менше було відходів паперу. Спостереження за дітьми в режимних моментах показало, що Микита Р., Настя Т., Олена Д., Кіра Т., Сашко Б. (ЕГ), Олег К., Саша М., Поліна З., Богдана З. (КГ) контролюють інших дітей, щоб ті своєчасно вимикали зайві лампочки, закривали міцно кран, щоб з нього не витікала вода. Під час екскурсії в парк дошкільнята продемонстрували навички природодоцільної поведінки: вони не ламали гілки дерев, не кидали фантики від цукерок під ноги, ходили по протоптаних стежках, уважно спостерігали за птахами, які купалися у снігу, намагаючись не злякати їх, підгодувати насінням, яке взяли вдома.

Спостереження за дітьми під час дозвілля, на заняттях засвідчило, що вони підтримують дружні відносини між собою, допомагають один одному та дорослим: допомагають помічнику вихователя накривати столи до обіду, вихователям розкладати дидактичний матеріал до занять на столи. Звертаючись до інших під час спілкування, вживають слова із формул мовленнєвого етикету: «Будь ласка, Олежку, принеси мені води, моя вже забруднилася» (Кіра Т.), «Анюто, подай, будь ласка, мені ножиці» (Олег К.), «Маріє Петрівно, велике спасибі за смачну кашу» (Аня М., Поліна З., Настя Т., Олег К., Андрій К.). Під час організації гри «Сім'я» між дітьми не виникало конфліктів, ролі розподіляли самостійно. У процесі гри діти продемонстрували дотримання правил суспільного

життя. Так, Кіра Т., Олег К. виявили доброзичливе, турботливе ставлення до інших дітей під час виконання своїх ролей матусі та батько. Поліна З., яка виконувала роль дитини, продемонструвала готовність допомагати батькам, підтримувала дружні відносини з молодшою сестричкою, допомагала їй одягатися, виводили на прогулянку, грала з нею тощо.

На контрольному етапі дошкільнята краще справилися з розв'язанням змодельованих проблемних ситуацій. Вони продемонстрували готовність поступитися своїм місцем у транспорті літнім людям («Сідайте, будь ласка, бабусю. Я постою» – Микита Р., Андрій К., Олег К., Аня М.); більше дітей показали знання звернення до продавця для отримання товару («Підкажіть мені, будь ласка, на якій полиці стоїть цукор?») Поліна З., Кіра Т., Сашко Б.); фантики від цукерок не кидають над ноги, у разі відсутності урни для сміття, кладуть у пакетик; більше дошкільнят дізналось з якими словами треба звернутися до перехожого, щоб знайти дорогу до магазину («Підкажіть мені, будь ласка, якою дорогою треба йти, щоб вийти до найближчого продовольчого магазину?») – Андрій К., Олена Т., Марійка Б, Сашко М.(ЕГ), Влада Г., Кирило Б., Саша Ч. (КГ)). Вихованці готові надавати допомогу тим, хто її потребують: «Допомогу людині похилого віку перейти дорогу на зелене світло світлофору» – таку відповідь дало більшість дошкільнят на останню змодельовану ситуацію.

Повторно змодельовані ситуації-провокації засвідчили сформованість у дошкільнят навичок розумного споживання електроенергії: Кіра Т., Андрій К., Олена Б. вимикали лампочку, коли вихователька або її помічник навмисно залишали її включеною, а світло не було потрібно, Олена Т., Ксенія М., Сашко М. навіть зробили зауваження помічнику вихователя, яка навмисно не закривала кран після миття посуду і із нього витікала вода, Андрій К., Сашко М. продемонстрували навички економного вирізання деталей для аплікації, коли помічник вихователя навмисно порушив цю економію. Отже, збільшилась кількість дошкільнят з високим рівнем, які продемонстрували природодоцільну поведінку, економне витрачання паперу, води, споживання електроенергії, дотримання правил суспільного життя.

На контрольному етапі збільшилась і кількість дітей, які продемонстрували середній рівень сформованості НОНСР за поведінково-діяльнісним критерієм. Ці діти не завжди дотримуються способу життя, орієнтованого на сталий розвиток в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя, тобто вони можуть іноді порушити природодоцільну поведінку в певних ситуаціях, продемонструвати нерозумне споживання електроенергії, паперу, води; у процесі спілкування ці діти не завжди вживають слова із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій; можуть не надати допомогу іншим людям; посваритися з однолітками. Так, на заняттях з образотворчої діяльності Микола П., Іра С., Ніна Р., Оля Г., Саша П., Андрій К., Влада Г. (ЕГ), Поліна З., Костя С., Назар Т., Кіра Б, Олена Т. (КГ) не завжди стежать за економним витрачанням паперу, після прогулянки під час умивання та миття рук не економно витрачають воду, роблячи великий напір води. Кирило Б., Олена П. забувають вимкнути за собою світло у туалетній кімнаті. Дошкільнята можуть порушити правила природодоцільної поведінки, що було виявлено під час проведення екскурсії в парк: Сашко М. зламав гілку дерева, яка заважала йому пройти по стежці, Аня С. непомітно викинула фантик від цукерки на сніг. А Олег Т., коли побачив птахів, які грілися на сонечку, сполохав їх, а Кіра Т. звернулась до нього із запитанням: «Навіщо, ти це зробив, пташкам холодно, а ти не дав їм погрітися на сонці». Взагалі, більшість вихованців засвідчили турботу про птахів, вирішили зробити годівниці і вивісити їх у парку та на території дитячого садочка.

Більше дітей стало виявляти бажання допомагати близьким, одноліткам та дорослим: прибирати посуд після вживання їжі, наводити лад у кімнаті, допомагати вихователю роздавати дидактичний матеріал до занять, допомагати другу зробити аплікацію, намалювати малюнок тощо. У своєму мовленні вони вживають ввічливі слова: «Оленко, будь ласка, допоможи мені доробити аплікацію. Я не можу зробити квіти» (Настя Б.), «Світланко, гарного тобі дня!» (Андрій К., Мишко Т., Влада Г.), «Наталко, спасибі тобі за допомогу» (Аня Т., Влада Г., Саша М.). Сюжетно-рольова гра «Сім'я» показала, що діти ставляться один до одного доброзичливо, можуть самотійно усунути конфлікти, які іноді

виникали між ними, в основному під час розподілу ролей і стосовно якості їх виконання. Але, іноді зверталися за допомогою до вихователя. Так, між Анею Р. і Оленою Т. виник конфлікт через ролі матусі. Олена була впевнена, що Аня недостатньо турботлива матуся та виявила бажання взяти цю роль себе. В решті-решт дівчатка домовилися по черзі виконувати роль матусі, а хто краще виконує її повинна вирішити вихователька. Щоб не образити дівчаток, вихователька відмітила позитивні якості і недоліки кожної ролі. Дівчатка залишилися задоволеними. У ході гри було виявлено, що діти цього рівня іноді порушували правила суспільного життя («діти» не завжди допомагали «батькам», голосно розмовляли, коли ті відпочивали або погано себе почували – Олена Т., Аня Р., Андрій К.).

Повторне розв'язання змодельованих проблемних ситуацій показало, що вихованці справилися з ними правильно. З труднощами, які виникали на констатувальному етапі дослідження, майже всі діти справились. Незначні труднощі залишилися у Саші М., Андрія К. під час розв'язання шостої ситуації. Хлопчики спочатку виявили бажання кинути фантик від цукерки на траву біля тротуару. Потім, вони вирішили покласти його у кишеню чи до найближчої урни. По-різному дошкільнята розв'язали і сьому ситуацію: Хлопчики заявили, що вони підкажуть бабусі, коли на світлофорі загориться зелене світло, а дівчата вирішили перевести бабусю через дорогу, тому що вона погано бачить і потребує їх допомоги.

Змодельовані ситуації-провокації виявили, що не всі діти завжди демонструють навички розумного споживання енергії, води, паперу. Так, Саша М., як і на констатувальному етапі, не звертав увагу на лампочку, яку не вимкнула вихователька, Ніна Р. не звернула увагу, що з крана біжить вода, Микола П. неекономно витрачав папір заняттях з аплікації.

Отже, дошкільники цього рівня іноді незначно порушували правила природодоцільної поведінки, іноді марно витрачали папір, воду, неекономно споживати електроенергію, порушували правила суспільного життя.

Кількість дошкільників, які продемонстрували низький рівень сформованості НОНСР за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі зменшилась. Але залишились дошкільнята, які не продемонстрували навички, орієнтовані на сталий розвиток в екологічній, економічній та соціальній сферах. Вони порушували правила природодоцільної поведінки, нерозумно споживали електроенергію, папір, воду; у своєму мовленні вони не вживали ввічливі слова, часто конфліктували з оточуючими людьми та дітьми, не надавали допомогу тим, хто її потребував.

Так, повторне спостереження за вихованцями в повсякденному житті показало, що Олена Л. не придбала навичок заощаджувати воду, часто не закривала кран до кінця. Мишко Ч., як і раніше, часто конфліктував з однолітками із-за іграшок, ображав дівчаток, не надавав допомогу одноліткам, коли ті зверталися до нього. Ігор Б., Сашко Т. вживали ввічливі слова вітання та прощання лише після нагадування вихователя. Під час проведення гри «Сім'я» хлопчики були нестримані, ображали однолітків, перебивали їх тощо.

Змодельовані проблемні ситуації діти цього рівня розв'язували зі значною допомогою експериментатора. Не придбали ці дошкільнята навичок природодоцільної поведінки. Під час екскурсії в парк Мишко Ч. ламав гілки дерева тому, що вони йому мішали, Саша Т. та Ігор Б. бігали по снігу, розлякавши горобчиків, які грілися на сонці, хлопчики кидали фантики від цукерок на сніг. Не продемонстрували ці діти і навичок розумного споживання енергії, води, паперу у змодельованих ситуаціях-провокаціях. На запитання експериментатора «Чому ти не вимкнув світло сам або не нагадав мені, щоб я вимкнула за собою світло?» Ігор Б. відповів: «Нехай повсюди буде світло, може є діти, які бояться темряви». Байдуже Саша Т. віднісся до того, що тече вода з крану, що неекономно витрачається на занятті з аплікації. Отже, контрольний етап дослідження виявив, що залишилися діти, у яких не сформовані навички природодоцільної поведінки, природоохоронної діяльності, які не дотримуються правил етичної соціальної взаємодії: не вживають у спілкуванні формули мовленнєвого етикету, не надають допомоги тим, хто її потребує, конфліктують з однолітками.

На діаграмі (рис. 2.9) представлено порівняння рівнів сформованості НОНСР, виявлених на констатувальному етапі дослідження з рівнями сформованості НОНСР на контрольному етапі.

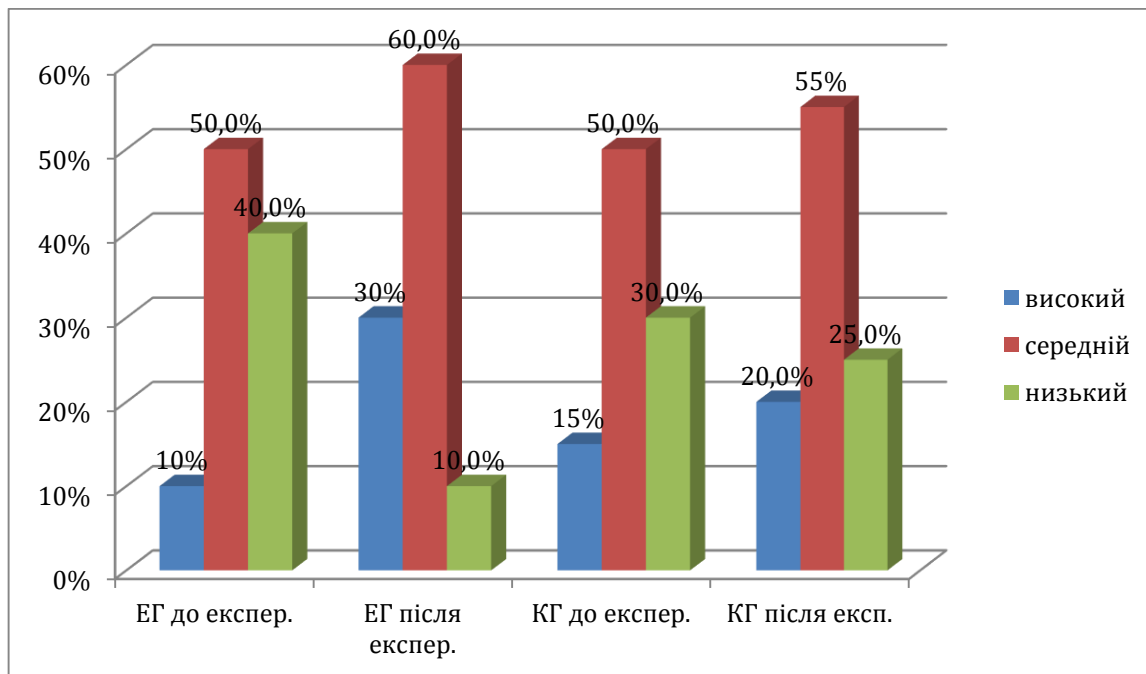

Рис. 2.7. Порівняння рівнів сформованості НОНСР у дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному і контрольному етапі дослідження

У порівнянні з констатувальним етапом дослідження високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за поведінково-діяльнісним критерієм у дітей експериментальної групи підвищився на 20 %, у дітей контрольної групи – на 5 %, середній рівень в ЕГ збільшився на 10 %, в КГ – збільшився на 5%, низький рівень у дітей ЕГ знизився на 30%, у дітей КГ – на 5%.

Проведений аналіз експертної оцінки вихователів на контрольному етапі дослідження показав, що у дітей ЕГ і КГ відбулися позитивні зміни в рівнях сформованості НОНСР, але залишилися на середньому рівні за всіма критеріями (від 50% до 60% в обох групах). Порівняння оцінок експертів і експериментаторів представлено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

**Порівняння оцінок сформованості у дітей НОНСР експериментатора з
незалежною експертною оцінкою вихователів**

	Емоційно-мотиваційний		Когнітивний		Поведінково-діяльнісний	
	Виховат.	Експер.	Виховат.	Експер.	Виховат.	Експер.
ЕГ						
Високий	25%	30%	35%	40%	25%	30%
Середній	55%	60%	55%	50%	60%	60%
Низький	20%	10%	10%	10%	15%	10%
КГ						
Високий	20%	25%	20%	25%	15%	20%
Середній	55%	55%	65%	60%	60%	55%
Низький	25%	20%	15%	15%	25%	25%

Результати проведеного нами експериментального дослідження на контрольному етапі відрізняються від незалежної експертної оцінки вихователів на 5-10%, що дозволяє стверджувати про її об'єктивність.

Узагальнюючи результати дослідницької роботи, можна сказати, що на кінець експерименту спостерігаємо значне підвищення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей експериментальної групи. Це стало можливим завдяки систематичному та цілеспрямованому застосуванню творів В. Сухомлинського на заняттях з розвитку мовлення, читання, математики, образотворчого мистецтва, у самостійній діяльності, залученню батьків до даного процесу.

Висновки до розділу 2

Для визначення рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників, посилаючись на Базовий компонент дошкільної освіти (освітній напрям «Дитина в природному довкіллі») та освітні програми розвитку дітей дошкільного віку нами була проведена експериментально-дослідницька робота щодо формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників на базі Лебединського ЗДО «Чайка» Сумської області. В процесі дослідження були реалізовані наступні завдання: визначені критерії і показники рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників. До обраних критеріїв і показників підібрані експериментальні завдання для визначення рівнів їх розвитку.

За підсумками проведеного експериментального дослідження на констатувальному етапі було виявлено, що рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників із експериментальної та контрольної груп знаходиться на середньому (45%–55% в ЕГ, 50%–55% в КГ) та низькому рівнях (30%–40% в ЕГ та 25%–30% – в КГ), тому на другому етапі експериментально-дослідницької роботи – формувальному, було розроблено та реалізовано систему роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського, яку проводили з дітьми експериментальної групи.

Після проведення формувального етапу дослідження, було реалізовано контрольне діагностичне обстеження. Порівняльний аналіз рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей експериментальної і контрольної груп на різних етапах дослідження, засвідчив позитивний результат системи роботи з виховання навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського у дітей експериментальної групи. Якщо на початку експерименту високий рівень в ЕГ та КГ складав відповідно 10 % та 20 %, середній рівень в ЕГ складав 55 %, в КГ – 55 %; на низькому рівні перебувало 40 % дітей ЕГ та 30 % дітей КГ, то на контрольному

етапі ці результати змінилися. Так, високий рівень в ЕГ показало 30 %–40 % дітей (збільшився на 20 %–30 %), в КГ – 20 %–25 % (збільшився на 5 %); середній рівень в ЕГ показало 55 %–60 % (збільшився на 5 %), в КГ – 55 % (залишився без змін); на низькому рівні в ЕГ залишилося 10 % дошкільнят (зменшився на 20 %–30 %), в КГ – 15 %–25 % (зменшився на 5 %–10%).

Отже, було виконано всі завдання і підтверджено гіпотезу дослідження. Реалізована нами система роботи зумовила підвищення рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. О. Сухомлинського.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИХОВАТЕЛЯМ

З метою ефективного формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського рекомендуємо:

1. Використовуйте твори В. Сухомлинського для формування навичок природодоцільної поведінки, небайдужого ставлення до природоохоронної діяльності дорослих, раціонального використання природних ресурсів, дружнього ставлення до близьких, знайомих, однолітків, дотримання мовленнєвого етикет.

2. Підбирайте твори з урахуванням основних сфер (екологічної, економічної, соціальної), у площині яких у дошкільників формуються навички, орієнтовані на сталий розвиток.

3. Використовуйте твори В. Сухомлинського «Конвалія», «Відломлена гілка» для формування природодоцільної поведінки у дошкільників.

4. Опрацьовуйте твори «Дуб під вікном», «Як діти раділи, а ялинка плакала», «Я вирощу внучку, дідусю» для формування небайдужого ставлення до природоохоронної діяльності дорослих та бажання брати участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку цінностей сталого розвитку.

5. Формуйте у дошкільників навички раціонального використання природних ресурсів за допомогою творів . «П'ять дубків», «Не забувай про джерело».

6 Формуйте працелюбність, дружнє ставлення до однолітків, дотримання мовленнєвого етикету у дошкільників за допомогою творів «Ледача подушка», «У кого радість, а в кого горе», «Скажи людині «Здрастуйте», «Скажи людині «Доброго дня», «Білка і добра Людина», «Хто кого веде до дому?».

7. Проводьте після читання твору бесіду з дітьми за змістом прочитаного;

Дотримуйтесь наступних педагогічних умов у процесі формування НОНСР:

- враховуйте наявний рівень сформованості у дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток;
- зважайте на інтерес дітей до тематики казок та оповідань В. Сухомлинського;

- органічно поєднуйте читання творів В. Сухомлинського з іншими засобами формування означених навичок (трудовою, образотворчою, театралізованою діяльністю, проведенням тижня толерантності тощо);
- залучайте батьків до процесу формування та закріплення у дітей НОНСР.

8. Закріплюйте набуті знання на заняттях з образотворчої діяльності , в процесі самостійної художньої діяльності.

9. Залучайте батьків до читання та обговорювання творів В. Сухомлинського вдома.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз літературних джерел і проведене експериментальне дослідження дозволяють зробити такі висновки:

Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури. З'ясовано сутність поняття «сталий розвиток», «навички, орієнтовані на сталий розвиток». Встановлено, що серед вчених сьогодні не існує єдиного погляду на визначення поняття «сталий розвиток». У своєму дослідженні дане поняття розуміли як автоматизовані дії, спрямовані на задоволення власних життєвих потреб, виконання яких відбувається на основі ціннісного ставлення до природи, людей, середовища. НОНСР стосуються збереження та охорони природного довкілля, зменшення кількості відходів від діяльності та марних витрат сировини, енергії; підтримки морального і психологічного клімату у мікро- та макросоціумі, удосконалення взаємин між оточуючими.

Встановлено, що у старшому дошкільному віці треба формувати у вихованців НОНСР в екологічній, економічній та соціальній сферах, згідно яким у них формують навички природодоцільної поведінки, культури споживання води, енергії, паперу, природних ресурсів, дотримання правил мовленнєвого етикету під час спілкування, надання допомоги тим хто її потребує тощо.

Проаналізовано засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників і встановлено, що найбільш ефективними і найпоширенішими засобами є ігрова діяльність, дитяча художня література та проєктна діяльність.

Встановлено, що серед дитячої літератури найефективнішим засобом формування НОНСР у старших дошкільників є твори В. Сухомлинського, які активно впливають на почуття і розум дитини, розвивають її емпатійність, емоційність, забезпечують розуміння та прийняття моральних норм як єдиних правильних варіантів поведінки. Твори навчають вихованців робити правильні висновки з прочитаного та приймати правильні рішення, що сприяє вихованню необхідних морально-етичних якостей, формуванню певних умінь та навичок в екологічній, економічній, соціальній сферах.

Оскільки вагому роль у формуванні навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників відіграють твори В. Сухомлинського, з яких дитина переймає поведінку, позитивні риси персонажів, то практична частина дослідження була присвячена розробленню й реалізації системи роботи з формування НОНСР у старших дошкільників засобами творів видатного педагога В. Сухомлинського.

Вплив творів В. Сухомлинського на формування НОНСР був експериментально перевірений на базі Лебединського ЗДО «Чайка» Сумської області. В процесі дослідження були реалізовані наступні завдання: визначені критерії і показники рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників. До обраних критеріїв і показників підібрані експериментальні завдання для визначення рівнів їх розвитку.

За підсумками проведеного експериментального дослідження на констатувальному етапі було виявлено, що рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників із експериментальної та контрольної груп знаходиться на середньому (45 %–55 % в ЕГ, 50 %–55 % в КГ) та низькому рівнях (30 %–40 % в ЕГ та 25 %–30 % – в КГ), тому на другому етапі експериментально-дослідницької роботи – формувальному, було розроблено та реалізовано систему роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського, яку проводили з дітьми експериментальної групи.

Були підібрані твори В. Сухомлинського для формування природодоцільної поведінки («Конвалія», «Відломлена гілка»), небайдужого ставлення до природоохоронної діяльності дорослих та бажання брати участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку цінностей сталого розвитку («Дуб під вікном», «Як діти раділи, а ялинка плакала», «Я вирощу внучку, дідусю»), для раціонального використання природних ресурсів («П'ять дубків», «Хто кого веде до дому?»), для виховання мовленнєвого етикету («Скажи людині «Здрастуйте», «Скажи людині «Доброго дня», «Білка і добра Людина») та інші. Читання творів проводилося у першій і другій половині дня з залученням батьків. Прочитані

твори обговорювались у бесіді. Здобуті знання діти закріплювали у практичній діяльності: працювали у куточку природи, виготовляли малюнки-рекомендацій «Правила поведінки у лісі» і розповсюджували їх у молодших групах, сортували сміття тощо.

Після проведення формувального етапу дослідження, було реалізовано контрольне діагностичне обстеження. Порівняльний аналіз рівнів сформованості НОНСР у дітей експериментальної і контрольної груп на різних етапах дослідження, засвідчив позитивний результат системи роботи з виховання НОНСР у старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського у дітей експериментальної групи. Якщо на початку експерименту високий рівень в ЕГ та КГ складав відповідно 10 % та 20 %, середній рівень в ЕГ складав 55 %, в КГ – 55 %; на низькому рівні перебувало 40 % дітей ЕГ та 30 % дітей КГ, то на контрольному етапі ці результати змінилися. Так, високий рівень в ЕГ збільшився на 20 %–30 %, в КГ збільшився на 5 %; середній рівень в ЕГ збільшився на 5 %, в КГ залишився без змін; низький рівень в ЕГ зменшився на 20 %–30 %, в КГ зменшився на 5 %–10 %.

Отже, всі завдання було виконано, підтверджено гіпотезу дослідження. Реалізована нами система роботи зумовила підвищення рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників засобом творів В. О. Сухомлинського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правова база України. Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні. Київ, [б. р.]. URL : <http://ecoosvita.org.ua/storinka/normativno-pravova-baza-ukrayini> (дата звернення: 06.04.2022).
2. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III : [ред. від 16.07.2019]. Законодавство України. Верхов. Рада України. Київ, 2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 27.03.22).
3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: проект – 2017. United Nations Development Programme. [Київ, б. р.]. URL : https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (дата звернення: 05.08.2019). (дата звернення: 27.03.22).
4. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 томах. Том 1, 1970. С. 345. Том 2, 1971. С. 325.
5. Артемова Л. В. Театр і гра. Київ : Академвидав, 2002. 214 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція / під керівн. Т. О. Піроженко. URL: <https://mon.gov.ua › app › media › rizne › 2021.pdf> (дата звернення 25.02.22).
7. Безсонова О. Мотивація до дії як основа формування сталого способу життя. Вихователь-методист дошк. закл. 2019. № 7. С. 35–38.
8. Беленька Г. Екологічна казка в житті сучасної дитини. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2012. № 2. С.17–24.
9. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*. 2011. № 2 (16). С. 16–21.
10. Біла І. Спостережливість ключ до пізнання. Дошкільне виховання. 2008. № 4. С. 9–11.
11. Брундланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку / Г. Брундланд. – Оксфорд : Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. – 125 с.
12. Васильєва С. А. Психологічні засади виховання шанобливості у старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі. Педагогічна освіта : теорія

- і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; редкол.: Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л., Безпалько О. В. [та ін.]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. № 20. 23–27 с.
13. Веракса О. Про користь чарівної казки: психоаналітичний. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. № 10. С. 63 – 69.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
15. Виготський Л. С. Гра і її роль у психічному розвитку дитини. *Питання психології*. 1966. № 6. С. 62–68.
16. Гавриш Н., Пометун О. Сталий розвиток: стосується кожного! Дошкільне виховання. 2018. № 3. С. 2–5
17. Гавриш Н., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навч.-метод. посіб. для дошк. навч. закл. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. 119 с. URL : <http://bilatserkvadnz9.edukit.kiev.ua/Files/downloads/1043434.pdf> (дата звернення: 20.04.2022).
18. Гавриш Н. Перші кроки впровадження у дошкільних закладах України освіти для сталого розвитку. Початкова школа. 2014. № 10. С. 55–58. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psh_2014_10_21 (дата звернення: 06.04.2022).
19. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
20. Гоу А. Довга, звиліста (і кам'яниста) дорога до екологічної освіти для сталості. Освітні коментарі. 2011. № 7–9. С. 23–25.
21. Данильченко І. Підготовка майбутніх вихователів до формування навичок сталого розвитку в дітей дошкільного віку засобом творів В. Сухомлинського. Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2018. № 3, т. 1. С. 3541. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3%281%29__9 (дата звернення: 05.05.2022).
22. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навчально-методичний посібник; за заг. ред. О. І. Пометун. Дніпропетровськ. 2014. 120 с.

23. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : (наук.-метод. посіб. для вчителів) / М-во екології та природ. ресурсів України, Держ. екол. акад. післядиплом. освіти та управління. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 227 с.
24. Енциклопедія освіти / головний ред. В.Г. Кремень. Київ. 2008. 1040 с.
25. Загородня Л. П. Екологічна культура майбутніх вихователів у контексті сталого розвитку. Природнича освіта і наука для сталого розвитку України: проблеми і перспективи : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., (4–6 жовт. 2017 р., м. Глухів) / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Суми, 2017. С. 70–71.
26. Іванчук С. А. Емпайермент як ефективний інструмент виховання основ культури споживання. Наук. скарбниця освіти Донеччини. 2017. № 2. С. 38–41.
27. Іванчук С. А. Використання технології сталого розвитку для підготовки майбутніх фахівців до виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку. Перспективні питання психології: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. міжвузів. наук.-практ. Інтернет-конф. [«Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєздійснення»], (Слов'янськ, 2016 р.) / Донб. держ. пед. ун-т. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Моторіна, 2016. Вип. 1. С. 244–247.
28. Іванчук С. А., Кочнєва С. С. Концепія сталого розвитку в освітньому просторі закладів дошкільної освіти. Науковий журнал «Молодий вчений» №10.1 (62.1) жовтень, 2018. С. 39 – 42.
29. Ковшар О. В. Проектна діяльність як засіб розвитку особистості дошкільника. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Херсон. держ. пед. ун-т ; [редкол. : Є. С. Барбіна (відп. ред.) [та ін.]. Херсон : Айлант, 2011. Вип. 58, ч. 1. С. 145–149.
30. Коренева І. М. Феномен «Освіта для сталого розвитку»: сутність та сучасні особливості концепту. Укр. пед. журн. Ukrainian educational Journal. 2018. № 2. С. 113–123. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_16 (дата звернення: 06.05.2022).

31. Коренева І. М. Розвиток спостережливості молодших школярів у процесі вивчення природничого матеріалу : автореф. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук за спец-тю 13.00.09 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 21 с.
32. Лесик В., О. Тесленко. Проектна технологія як новий формат взаємодії з батьками. Вихователь-методист дошк. закладу. 2014. № 7. С. 48–53.
33. Литвиненко К. В. Упровадження освіти для сталого розвитку в освітній процес закладів дошкільної освіти: теоретичний аспект / наук. керівник Данильченко І. Г. Глухівські наукові читання. 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : матеріали VIII Міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студентів, 4–6 груд. 2018 р. Глухів, 2018. С. 368–369.
34. Миськова Н. М. Проблема впровадження ідей сталого розвитку в професійному дискурсі дошкільної освіти. Наук. скарбниця освіти Донеччини. 2017. № 1. С. 66–69.
35. Миськова Н. М. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України. Хмельницький. 2018. 322 с.
36. Миськова Н. Використання інноваційних технологій у процесі формування навичок сталого розвитку у дітей дошкільного. International scientific and practical conference "Innovations and modern technology in the educational system of Poland and Ukraine" : Conference Proceedings, May 5-6, 2017. P. 162–165.
37. На шляху до освіти майбутнього: уроки стійкого розвитку. Освітні коментарі. 2011. № 7–9. С. 2–4.
38. Павлюк Р. О. Психолого-педагогічний та лінгвістичний потенціал казки. *Дошкільне виховання*. 2018. № 6. С. 12–24.
39. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.

- 40.Петренко О. Б. Роль казки у формуванні орієнтації дитини на цінності своєї статі (на матеріалі спадщини Василя Сухомлинського). *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2009. № 53. С. 430.
- 41.Полякова О. П. Шляхи виховання чуйності у старшого дошкільника в дошкільному навчальному закладі. Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації : тези доповідей. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 229 с.
- 42.Пометун О. І. Освіта для сталого розвитку для дошкільнят. Надихаємо на дії : Електрон. журн. 2013. № 12(2). С. 21–30. URL : <http://esd.org.ua/sites/esd.org.ua/files/magazine/11.pdf>. (дата звернення: 06.04.2022).
- 43.Пометун О. Освіта для стійкого розвитку – інновація XXI століття. Освітні коментарі. 2011. № 7–9. С. 7–11.
- 44.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ : Академвидав, 2004. 345 с.
- 45.Рагуля В. Врятуймо річку! : інтегр. заняття для дітей ст. групи : (екон. виховання + екологія + розвиток мовлення). *Дошкільне виховання*. 2018. № 3. С. 14–17.
- 46.Ринчовська Т. Створюємо лепбуки для опанування ідей сталого розвитку. Вихователь-методист дошк. закл. : щоміс. спеціаліз. журн. 2017. № 8. С. 46–52.
- 47.Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. С. 32.
- 48.Сотник Ю. А. Сталий розвиток дошкільнят засобами екологічного виховання. *Нива знань*. 2018. № 3. С. 29– 30.
49. Стратегія впровадження освіти для сталого розвитку в освітньо-виховний процес дошкільного закладу : метод. посіб. для педагогів дошк. закл. / Від. освіти виконкому Інгулець. рай. у м. Кривому Розі ради, комун. комбін. дошк. навч. закл. № 207, Комун. дошк. навч. закл. № 257. Кривий Ріг, [б. в., 2013]. 99 с. «Золотий півнік» : Комун. закл. «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 207 комбінованого типу» Криворіз. міськради. Кривий Ріг, [б. р.].

- URL : <http://kdnz207.dnepredu.com/uk/site/konsultatsiyi-poradi-reko.html> (дата зверення: 05.03.2022).
50. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ, 1977. Т. 3. 671 с.
 51. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку. Вибр. тв. : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. С. 472–488.
 52. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Київ : Радянська школа, 1969. 244 с.
 53. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. 670 с
 54. Терещенко О. П. Виховання чуйності у старших дошкільників як психологопедагогічна проблема. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Вип. 4. С. 138–140.
 55. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. *Вісник НАН України*. 2002. № 2. С. 31-40. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2002_2_7
 56. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6-ти т. Т. 5 / Сост. С. Ф. Егоров. Москва : Педагогика, 1990. 528 с.
 57. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.наук : 13.00.08 / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2000. 18 с.
 58. Філософський енциклопедичний словник / [редкол. В. І. Шинкарук]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
 59. Хрестоматія з української педагогіки : навчально-методичний посібник / упорядник О. С. Беєрезюк, О. М. Власенко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 338 с.
 60. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навчальний посібник; за ред. З. Н. Борисової. Київ. 2004. 511 с.
 61. Хрестоматія з освіти для сталого розвитку (для формування екологічно-, економічно- й соціально-доцільної поведінки дітей дошкільного віку):

- навчально-практичний посібник для закладів дошкільної освіти / укладачі к.п.н. Сабіна Айдинівна Іванчук, Софія Сергіївна Кочнева. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 185 с.
- 62.Хролець О.І. Використання потенціалу дитячої літератури у формуванні гуманістично-ціннісних орієнтацій дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.*Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 2 (45).*
63. Чорна С. Цікава економіка: формування економічної компетентності старших дошкільнят у сюжетно-рольових творчих іграх. *Палітра педагога. 2011. № 5. С. 6–10.*
- 64.Bussey M. Global Education from a Neohumanist Perspective : A Musical Exposition. *Journal of Futures Studies. August 2007. 35 № 12(1). P. 25 – 40.*

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностичний матеріал для виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за емоційно-мотиваційним критерієм

1. Методика Г. Урунтаєвої та Ю. Афонкіної «Сюжетні картинки»

Мета: виявити реакцію дітей на природодоцільну поведінку, природоохоронну діяльність дорослих та бажання самим брати в ній участь, на марне витрачання природних ресурсів

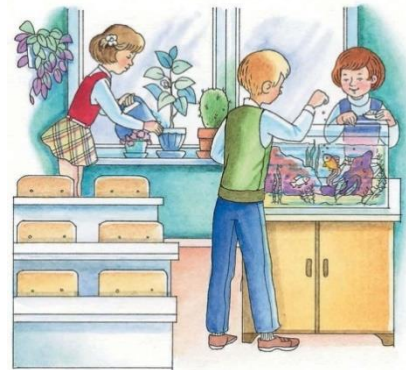
Дитині показують картинки із зображенням позитивних і негативних вчинків однолітків, негативної діяльності дорослих.

Інструкція до тесту

Розклади картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані хороші вчинки, а з іншого – погані. Розкладай і пояснюй, куди ти покладеш кожен картинку і чому.

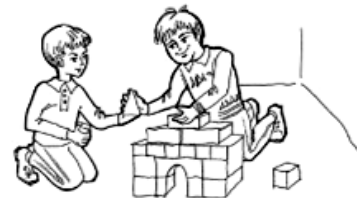
Тестовий матеріал

2. Сюжетні картинки «Оціни вчинок»

Мета: виявити емоційне переживання дітей за близьких, знайомих (емоційне реагування на дотримання мовленнєвого етикету, надання допомоги тим, хто її потребує тощо)

Оцінювання: Правильно, самостійно виконане завдання оцінюється 3 балами; завдання, виконане з незначною допомогою дорослого оцінюється 2 балами; завдання, виконане з допомогою вихователя – 1 бал, не виконане завдання оцінюється 0 балами.

Тоді, високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за емоційно-мотиваційним критерієм має дитина, яка отримала 5-6 балів, середній – 3-4 бали, низький – 0-2 бали.

Додаток Б

Діагностичний матеріал для виявлення рівнів сформованості навичок,
орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм

1. «Знаки заборони дозволу і рекомендації»

Мета: виявити знання дітей про природодоцільну поведінку.

Інструкція. Діти, уважно подивитесь на картинки. Поясніть їх що можна робити в природі, чого не можна і чому.

Знаки заборони

Не ловіть комах!

Не руйнуйте мурашників! Не руйнуйте їх гнізда!

Не чіпайте яйця

Не ловіть пташок!

Не кидайте сміття в криницю, річку, на берег!!
Прибирайте після себе

Не ламайте і не вирубуйте дерева!

Не ображайте тварин!

Не прибивайте годівнички до стовбура дерева!

Знаки дозволу

Робити для пташок будиночки

Саджати рослини

та шпаківні

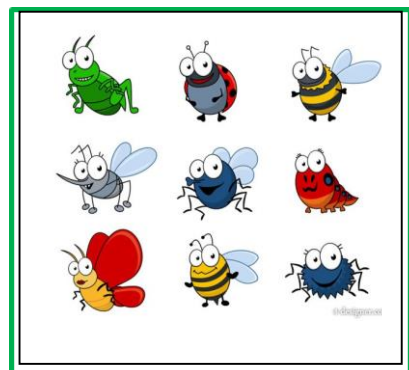
Після відпочинку забирати сміття з собою

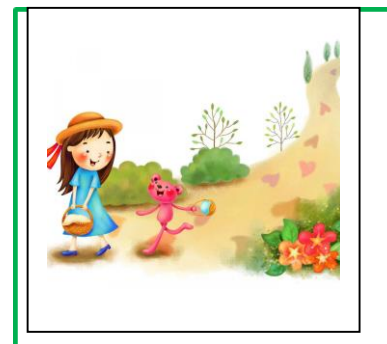
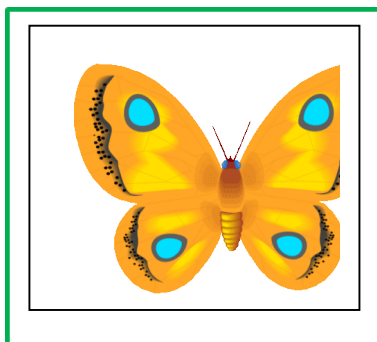
Збирати букети з квітів, які виростила людина

Збирати лікарські рослини там, де їх багато

Охороняти комах

Милуватися метеликами здалеку,
не торкаючись до них

Сфотографувати красу природи

Слухати спів пташок

Ходити стежками,
щоб не витоптувати рослини

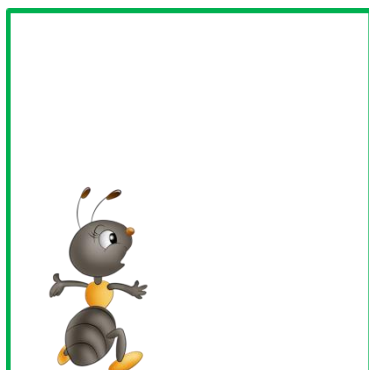

Нюхати квіти та милуватися ними

Берегти дерева,
вони годують лісових звірів

Знаки-рекомендації

Обгороджувати мурашник

Саджати дерева

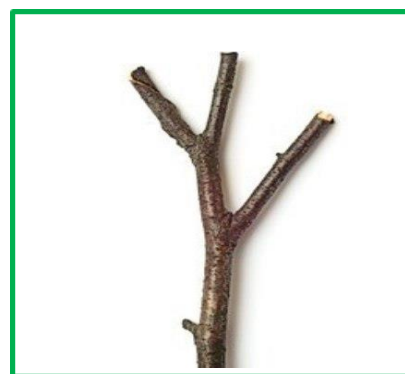
Розвішувати годівниці

Поливати рослини на клумбі

Обкопувати дерева

Збирати сухі гілки

2. Бесіда «Чи потрібно економити природні ресурси?»

Мета: виявити знання дітей про необхідність зменшення марних втрат сировини й кількості відходів і як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, клімату.

Питання для бесіди:

1. Яку роль відіграє природа у житті людини?
2. Як життя людини пов'язано з природою?
3. Як ти розумієш поняття «природні ресурси»?
4. Як ти вважаєш, чому потрібно економити папір? Воду? Електроенергію?
5. Що трапиться, якщо людина буде марно витратити папір? Воду? Електроенергію?
6. Як впливає вирубка лісів на клімат Землі?

3. Бесіда «Ввічливі слова»

Мета: виявити знання дітьми різних формул звертання, подяки, вітання тощо, необхідних для обслуговування різних ситуацій, про необхідність надавати допомогу тим, хто її потребує тощо

1. Чи є у тебе молодшій братик, сестричка? Чи треба їм допомагати, коли вони звертаються до тебе з проханням?
2. Чи треба допомагати батькам, коли вони цього потребують?
3. Чи можна ображати іншу людину (брата, однолітка, друга)?
4. Які ввічливі слова ти знаєш?
5. Які слова привітання ти знаєш? Прощання?
6. Як ти будеш привітати вихователя вранці?
7. Ти був у гостях на дні народження. Які слова ти скажеш, покидаючи дім?
8. Які формули звертання тебе відомі?
9. З якими словами ти звернешся до похилої людини, запропонував їй своє місце у автобусі?
10. Які формули подяки ти знаєш?
11. Як ти подякуєш маму за смачний сніданок?

Оцінювання:

Правильна, самостійна відповідь оцінюється 3 балами; завдання, Правильна відповідь з незначною допомогою оцінюється 2 балами; відповідь, дана зі

значною допомогою дорослого оцінюється 1 балом, відсутність відповіді оцінюється 0 балами.

Тоді, високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за когнітивним критерієм має дитина, яка отримала 9-12 балів, середній – 4-8 балів, низький – 0-3 бали.

Додаток В**Діагностичний матеріал для виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за поведінково-діяльнісним критерієм****1. Моделювання ситуацій-провокацій**

1. Помічник вихователя навмисно не вимкнув світло в кімнаті, якою не користуються. Спостерігається реакція дітей на марне витрачання електроенергії.

2. Помічник вихователя не до кінця закрила кран. Спостерігається реакція дітей на марне витрачання води.

3. На занятті з аплікації вихователь неекономно витрачає папір. Спостерігається ставлення дітей до марного витрачання паперу.

2. Спостереження за дітьми під час екскурсії у парк

Мета: виявити дотримання дітьми правил природодоцільної поведінки

Спостерігається:

- вміння дітей адекватно поводитися у природі: не кидати сміття під ноги, не ламати гілки дерев тощо);
- турбуватися про птахів.

3. Спостереження за поведінкою дітей під час організації та проведення гри «Сім'я»

Мета: виявити дотримання дітьми правил суспільного життя, вміння надавати допомогу, тим, хто її потребує, підтримувати дружні відносини з дітьми:

- вживання формул мовленнєвого етикету під час спілкування з однолітками;
- надання допомоги тим, хто за нею звертається;
- підтримка дружних відносин з дітьми;
- вміння уникати або виходити із конфліктних ситуацій.

4. Змодельовані проблемні ситуації

Мета: виявити вміння дітей вживати слова із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій

1. Ти їдеш у автобусі. На зупинці в автобус зайшов дідусь. Як ти поведитимешся?

2. Ти зайшов у магазин купити продуктів, але ти не знайшов потрібної крупи. Як ти звернешся до продавця?
3. Тобі треба вибрати книгу на день народження друга, але не знаєш яку книгу краще купити. Як ти звернешся до продавця за допомогою?
4. Ти знаходишся на дні народження друга. Раптом тобі подзвонили з дому і запросили терміново прийти додому. Як ти розпорощаєшся з господарем?
5. Мати послала тебе в магазин, але ти не запам'ятав, де він знаходиться. З якими словами ти звернешся до перехожого, щоб дізнатися дорогу до магазину?
6. Мама купила тобі цукерок. Ти з'їв декілька штук. Урни для сміття поруч не виявилось. Що ти зробиш з фантиками від цукерок?
7. Ти стоїш на переході, щоб перейти дорогу. Біля тебе стояла бабуся похилого віку, яка погано бачила яким світлом горить світлофор. Що ти зробиш?

Оцінювання:

Правильна, самостійна відповідь оцінюється 3 балами; завдання, Правильна відповідь з незначною допомогою оцінюється 2 балами; відповідь, дана зі значною допомогою дорослого оцінюється 1 балом, відсутність відповіді оцінюється 0 балами.

Тоді, високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за поведінково-діяльнісним критерієм має дитина, яка отримала 9-12 балів, середній – 4-8 балів, низький – 0-3 бали.

Додаток Д

Аркуш оцінювання сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників

Шановний методисте (вихователю)! Просимо оцінити сформованість навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дошкільників в балах. При цьому високий рівень сформованості компонента оцінюється в 3 бали, середній – у 2, низький від 0 до 1 бала.

Дякуємо за співпрацю!

Таблиця 1

Експертна оцінка сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників

№ п/п	Назва компонента НОНСР, показники його сформованості	Види відповідей відмічати знаком +		
		3б	2б	0-1б
	Емоціно-мотиваційний: – позитивна мотивація на реалізацію цінностей сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів природодоцільна поведінка тощо), – небайдуже ставлення до природоохоронної діяльності дорослих та бажання брати участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку цінностей сталого розвитку; – дружнє ставлення до близьких, знайомих (дотримання мовленнєвого етикету, надання допомоги тим, хто її потребує тощо)			
	Когнітивний: – наявність початкових уявлень про дію та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток, в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя; – наявність знань про необхідність зменшення марних втрат сировини й кількості відходів, вміння пояснити, чому потрібно економити папір, воду, електроенергію і як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, клімату; наявність знань законів природи і природодоцільну поведінку; – наявність знань про етичну соціальну взаємодію різних формул звернення, подяки, вітання тощо			

	Поведінково-діяльнісний: – вміння пояснити необхідність сталого способу власного життя; – прояв відчуття особистої причетності до збереження ресурсів планети і власної країни: демонстрування навичок розумного споживання енергії, паперу, води, вміння природодоцільної поведінки; – дотримання правил суспільного життя; – практичне вживання слів із мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій; – доброзичливе ставлення до оточуючих людей, надання їм допомоги; підтримка дружніх відносин з дітьми.	
--	---	--

Таблиця 2.

**Оцінювання сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток
у старших дошкільників**

№ п/п	Компоненти	Емоціо- мотиваційний	Конгїтивний	Поведінково- діяльнісний
	НОНСР Ім'я дитини			
	ЕГ			
1	Кіра Т.	В	С	В
2	Олена Д.	В	С	С
3	Марія П.	В	В	В
4	Костя М.	С	С	С
5	Микола П.	С	С	С
6	Іра С.	С	С	С
7	Саша Т.	Н	С	Н
8	Ігор Б.	Н	С	Н
9	Артем О.	Н	С	С
10	Ренат Б.	С	С	С
11	Іван Б.	С	Н	Н
12	Софія Б.	С	С	С
13	Віка Г.	С	С	С

Продовження таблиці 2

14	Сніжана К.	С	С	С
15	Валерія Л.	С	С	С
16	Влада К.	Н	Н	Н
17	Єгор Б.	Н	Н	Н
18	Аліна Л.	Н	Н	Н
19	Радіон Л.	Н	Н	Н
20	Максим М.	Н	Н	Н
КГ				
1	Влада Г.	В	С	В
2	Настя Т.	В	В	В
3	Саша М.	В	С	С
4	Владик Р.	В	В	В
5	Данило С.	С	С	С
6	Андрій К.	С	С	С
7	Полина З.	С	С	С
8	Кирило Л.	Н	Н	С
9	Еліна П.	Н	С	С
10	Тамара В.	Н	С	С
11	Степан М.	С	Н	Н
12	Дмитро М.	Н	Н	Н
13	Єгор Р.	С	Н	Н
14	Марія С..	Н	Н	Н
15	Саша С	С	С	С
16	Іван Ч.	С	С	Н
17	Софія Ш.	С	С	С
18	Арсеній Т.	С	С	С
19	Артем С.	С	С	Н
20	Світлана Т.	С	С	С

Додаток Е**Проектне заняття (рідна природа, малювання, конструювання, художня література, мовленнєве спілкування)**

Тема: «Сонце, сонечко»

Мета: формувати у дітей уявлення про сонце, що освітлює Землю, уміння визначати значення сонця для життя на землі. Розширити знання дітей про спосіб використання сили Сонця – створення сонячних батарей. Вчити використовувати раніше засвоєні почуття, враження, думки, логічно, послідовно; спонукати дітей до виготовлення сонечка за допомогою матеріалу, викладати його на площині, закріпити навички малювання долоньками, тампоном. Познайти дітей з оповіданням В. О. Сухомлинського «Сонечко і сонце», розвивати вміння слухати і розуміти художній твір.

Розвивати увагу, допитливість, уяву, фантазію, виховувати акуратність, любов до природи.

Матеріал: ілюстрації із зображенням сонця, шапочки для драматизації, іграшка сонечко, гарбузове насіння, макарони, фарби, дощечки, пластилін оповідання В. О. Сухомлинського «Сонечко і сонце», пристрій «Сонячна система».

Методи і прийоми: загадки, заклички, вірші, дослід, психологічна гімнастика, дидактичні ігри «назви лагідно», гра драматизація за твором В.О. Сухомлинського.

Заняття з фізкультури.**Спостереження за сонцем.**

Ознайомити з правилами безпечного перебування на сонці, як поводитись у спекотну погоду, навіщо влітку накривають голову панамкою?

Бесіда. «Подорож сонця по небу» (збільшення тривалості дня за особистими спостереженням, як реагують рослини на світло).

Пошуково дослідницька діяльність .

«Потреба рослин у світлі» – пояснити що для росту і життя необхідне світло.

При малій освітленості рослини витягуються в бік світла, листя і стебло бліднішають. Провести дослід з кімнатними рослинами.

«Чи стоїть сонце на місті?» замалювати рух сонця, чи дотягнуться рослини до сонячного світла? Затемнити рослини аркушем паперу, простежити, в якому напрямку будуть рости рослини, порівняно з незатемненими.

Ігрова діяльність.

Вивчити нову фіз. хвилинку «Ясне сонце».

Дидактичні ігри «Продовж думку», «Чи можливі одночасні такі явища природи...», «На що схожу сонечко», «Добре сонечко і небезпечне».

Рухливі ігри.

«Сонечко і діти», «Сонечко і дощик», «Слухай сигнал».

Хороводна гра. «Вийди-вийди сонечко», – закріпити слова до гри, розвивати вміння дотримуватись правил гри.

Психологічний етюд. «Я- сонечко».

Режисерська гра. «Ми – юні синоптики» – виявити вміння самостійно імпровізувати, розгортати ігровий сюжет.

Театралізована діяльність. Драматизація казки «Я у сонечка в гостях».

Індивідуальна робота. Вивчити закличку «Вийди, вийди сонечко» закріпити навички малювання долоньками.

Бесіда на тему: «Земля – наш дім»

Мета: дати можливість дітям висловитись про рідну домівку, місто, країну, планету. Пояснити що за допомогою Сонця є квітучою, світлою; розгляд книг, альбомів про нашу землю.

Домашнє завдання: запропонувати батькам підібрати цікаві легенди про сонце.

Конспект заняття зі сталого розвитку на тему «Допомога паперовій Країні»

Мета: Формувати уявлення дітей про роль дерев у природі і значення у житті людини, про необхідність раціонального використання паперу. Узагальнити знання дітей про виготовлення паперу, його різноманітність і значення в житті людини. Розвивати інтерес до пізнання світу природи, словесно-логічне мислення, мовлення, виховувати допитливість, заощадливість.

Обладнання: скринька відчуттів, паперові чоловічки з різних видів паперу, обладнання для проведення дослідів з папером, дидактичний матеріал «Як роблять папір», паперові предмети (книги, зошити, листівки, шпалери, серветки, грошові купюри), відеозапис епізоду мультфільму «Фіксики – папір».

Словникова робота: береста, папірус, паперова промисловість, обгортковий, макулатура.

Попередня робота: читання казки В. Сухомлинського «П'ять дубків».

Хід заняття

Ігровий момент.

Діти, погляньте, хто у нас сьогодні в гостях? Це ж хлопчик Папірчик з Паперової Країни. У цій країні все зроблено з паперу: будинка, одяг, транспорт. Він прийшов до нас з чарівною скринькою.

Дидактична гра «Скринька відчуттів»

Я пропоную вам на дотик дізнатися, що саме лежить у скриньці (газета, журнал, книга, зошит, листівка, шпалери, грошова купюра).

Подивіться уважно на ці предмети. Поміркуйте з чого вони виготовлені? З паперу. Давайте разом згадаємо як саме виготовляють папір? Про це ми дізнаємось у нашому музеї паперової іграшки. Спочатку ми поринемо в історію паперу. У прадавніх людей не було паперу і вони використовували скелі, глиняні дощечки, бересту, папірус, папір. А щоб дізнатися як виготовляють папір, я пропоную переглянути вам епізод із мультфільму «Фіксики – папір». Отже, із чого виготовляють папір? Сировиною для виготовлення паперу є деревина.

Давайте пригадаємо оповідання В. Сухомлинського «П'ять дубочків». Хто із хлопчиків зробив більший внесок у паперову промисловість? Із чиїх дубків вийде більше книжок, зошитів, газет?

А тепер подумайте чи може у нашому світі все бути зробленим із паперу? Чи можуть бути паперові будинки? Чому? А чому люди не роблять паперовий одяг? Меблі? Транспорт? Будинки виготовляють із цегли, меблі з дерева, одяг шують із тканини, а транспорт роблять з металу, тому що, ці матеріали міцні та надійні. А чи міцний папір зараз ми з вами перевіримо.

Дослід 1. Діти, папір можна згортати. Чим м'якше папір, тим легше його згортати. Давайте перевіримо, який папір легше згорнути: креслярський або паперові серветки. Згорніть їх у кілька разів і зробить висновки.

Висновки: паперові серветки згортаються легше, їх можна згорнути декілька разів тому, що вони м'якше, а креслярський папір згортається тяжче.

Дослід 2. Діти, а ще папір можна м'яти. Чим тонший папір, тим легше його пом'яти. Давайте перевіримо, який папір легше пом'яти: креслярський або серветки. Діти мнуть шматки паперу. Висновок: серветки мнуться легко, креслярський – з прикладанням сили.

Дослід 3. Діти, папір можна рвати. Чим щільніше папір, тим більше зусиль треба прикласти, щоб його розірвати. Перевіримо це твердження. Візьмемо картон і креслярський папір. Перевіримо, який папір легше розірвати.

Висновок: В якому випадку треба докласти більше зусиль? (Щоб розірвати картон, треба докласти більше зусиль).

Дослід 4. Ще одна властивість паперу: він намокає у воді. Чим тонше папір, тим швидше він намокає. Діти, давайте перевіримо, який папір швидше намокає: картон, креслярський папір чи паперові серветки. Для цього опустимо шматочок паперу в миску з водою. Висновок: Який папір намокнув швидше? (Серветки)

Дослід 5. Папір має вагу. Чим більша вага паперу, тим швидше він падає. Підкинемо квадратики однакового розміру і простежимо, який квадратик падає швидше.

Висновок: Так, який квадратик падає швидше? Чому?

Який висновок можна зробити з цих дослідів? (папір можна м'яти, рвати, він намокає у воді і має вагу).

Діти, погляньте, хлопчик Папірчик підготував загадкові картинки. Пропоную разом їх розглянути. Що ви бачите на першій картинці, про що вона нам розповідає? Таке поводження з папером правильне? Чому? Чим відрізняються дії дітей на другій картинці? Як діти використовують папір із старих газет? Як інакше можна використовувати старі газети? Отже, розглянувши картинки, ми можемо сказати, що тепер я буду ... (відповіді дітей).

Згодом у нашого папірця народилося багато молодших братиків і сестричок (діти розглядають паперових чоловічків).

Давайте познайомимось:

- обгортковий;
- господарсько-побутовий;
- кольоровий;
- гофрований;
- оксамитовий;
- перламутровий;
- наждачний;
- пергаментний;
- газетний чоловічок.

Ігрова вправа «Знайди на дотик».

Мета: закріпити знання дітей про різні види паперу

Хід гри:

Діти по черзі опускають руку в мішечок, в якому знаходяться різні види паперу. Називають який папір вони знайшли на дотик.

Фізкультхвилинка

Ми фантики паперові,

Цукерки в нас сиділи.

А дітки-ласуни

Цукерки дружно з'їли.

(Діти сидять напочіпки в колі, в руках тримають фантики. Імітують поїдання цукерок)

Вітер раптом набіг

І всі фантики підняв.

(Встають і, кружляючи, махають руками, потім бігають врізнобіч)

Закружляли, полетіли

І на землю тихо сіли.

(Сідають напочіпки)

Ми всі фантики візьмемо

(складають у коробочку)

І в коробку віднесемо.

Ви чуєте, хтось плаче – це ж хлопчик Папірчик. Як ви думаєте, чому він засмутився? Він мені казав, що в його Паперовій Країні залишилось дуже мало паперу й водночас він не хоче, щоб люди вирубали дерева для його виготовлення. Діти, давайте, підкажемо хлопчику Папірчику з чого можна окрім деревини виготовляти папір, як можна економніше його використовувати.

Хто підкаже хлопчику, яким чином можна збільшити в Паперовій країні кількість дерев?

Давайте підготуємо хлопчику Папірчику сюрприз і заодно врятуємо один великий дубок, який виростив Сергійко із твору В. Сухомлинського «П'ять дубків».

В. Сухомлинський «П'ять дубків»

Дмитрик і Сергійко ходили з учителем до лісу. Вчитель викопав їм по три маленькі дубочки й сказав:

— Несіть додому, посадіть біля хати.

Приніс Дмитро. Викопав ямку, посадив дубок. Узняв другий дубок, глянув і здалося йому, що корінець кволий.

Викинув Дмитрик того дубка на дорогу.

Глянув на третій дубок. І здалося Дмитрикові, що гілочки в нього слабкі.

Викинув Дмитрик і того дубка на дорогу.

А Сергійко посадив свої три дубки, виходить на дорогу, аж бачить: два саджанці у пилюці лежать. Підняв їх, посадив поруч із тими трьома дубками.

Поливає Сергійко дубки, ростуть вони, зеленіють.

А Дмитрик забув про свій дубок. Засохло маленьке деревце.

Минуло багато років. Стали Дмитро і Сергій дорослими людьми. У Дмитра вже синок є — Дмитрик, а в Сергія — Сергійко.

Питається якось Дмитрик у батька:

— Тату, чому біля Сергійкової хати росте п'ять дубів, а біля нашої жодного немає?

Мовчить батько. Мовчить.

Запитання для бесіди за змістом твору:

– Скільки дубків дав вчитель Дмитрику і Сергійкові?

– Скільки дубків посадив Дмитро? Чому?

– Скільки дубків посадив Сергійко?

– Як доглядали хлопчики за дубками?

– Що виготовляють із деревини?

– Із чиїх дубків вийде більше книжок, зошитів?

– Ти раціонально витрачаєш папір?

– Чому вчить нас цей твір?

Якщо зникнуть усі дерева, загине все навколо. Для того, щоб зберегти природу, щоб врятувати дерева від вирубки, тим самим допомогти тваринам і птахам, люди навчилися виготовляти папір із макулатури. Макулатура – це той папір, який вже був використаний.

Продуктивна діяльність. Виготовлення паперу із макулатури.

Діти, давайте виготовимо папір з макулатури. Для цього порвемо газету на дрібні шматочки, заллемо їх теплою водою. Блендером зробимо однорідну масу, додамо дві столові ложки крохмалю або клею ПВА. Переллемо цю масу ємкість із водою. Зануримо в рідину сітку, закріплену на рейках. Розподілимо паперову масу по поверхні сітки, тканиною приберемо зайву рідину. Залишимо сохнути під пресом.

Погляньте, які ми молодці: виготовили папір і при цьому не постраждав дубок Сергійка. Погляньте, який веселий став хлопчик Папірчик.

У нас з вами вийшов оригінальний папір, з якого ми зробимо оригінальні листівки.

Підсумки заняття:

Діти, що ми сьогодні робили на занятті?

Що нового ви дізналися про папір?

Які висновки щодо використання паперу, збереження дерев ви зробили?

Конспект заняття «Чужої біди не буває»

Мета: Виховувати доброзичливе ставлення до оточуючих людей, вміння надавати їм допомогу, підтримувати дружні відносини з ними. Розвивати вміння емоційно реагувати на музичні та літературно-поетичні твори, співчувати їхнім героям. Виховувати бажання у дітей втішити, вислухати, допомогти тим, хто потребує допомоги.

Матеріал: магнітофон, картина «Добре діло роби сміло»; оповідання В.О. Сухомлинського «Покинуте кошеня»; маска кошеняти; пальчикова гра «Чуйна білочка» .

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вихователь пропонує дітям послухати п'єсу «Кицьчине горе» (муз. Ж. Металліді).

Вихователь. Скажіть мені, діти, це музика весела чи сумна ?

- Як ви думаєте, яке горе могло статися у кицьки ?
- Чи шкода вам кицьку ?
- Чи співчуваєте ви їй?
- А як би ви допомогли киці ?

Вихователь. Діти, а кого це я тримаю у руках ?

- Так, це маленьке сіре кошенятко, і послухайте, яка сталася з ним пригода.

Читання оповідання «Покинуте кошеня» В.О. Сухомлинського

Запитання:

- Чому кошеня сиділо на дорозі ?
- Чому кошеня нявчало ?
- Як воно нявчало ?
- Як ви думаєте, що хотіло кошеня своїм нявчанням сказати людям ?
- А що робили люди ?
- Що сталося з кошеням, коли зайшло сонечко ?
- Хто почув, як жалібно нявчить кошеня?
- Що зробила Наталочка ?

- Від чого кошеняткові стало радісно ?

Вихователь. А хто з вас хоче бути схожим на Наталочку ? Яка дівчинка Наталочка ?

Фізкультхвилинка «Синички»

Вихователь читає дітям вірш, а діти виконують рухові дії згідно з текстом.

- Завітали дві синички

До маленької Аннички

(діти розводять руки в сторони, схрещують їх на грудях).

- Ой, як холодно надворі ! (обнімають себе за плечі)

- Сніг лежить у лісі, в полі (діти погойдують руками, наче вітами дерев).

- Мерзнуть лапки, мерзнуть крильця (нахиляються вперед-вниз, торкаються долонями колін).

- І нема чим поживиться (діти розводять руки в сторони).

- Як почувла це Анничка,

Змайструвала годівничку (діти присідають, удають, що збивають годівничку молотком)

- Гей, злітайтеся з лісу, з поля,

Буде зерен вам доволі ! (змахи руками до себе, до грудей)

- Прив'язала кусник сала,

Всіх пташок нагодувала (піднімаються на носочки, руки вгору).

Вихователь. Сподобалась вам «дівчинка» ? Якою була Анничка ?

Вихователь. А зараз, давайте обіграємо оповідання про покинуте кошеня.

- Хто з вас хоче бути Наталочкою ?

- А хто кошеням ?

Обігравання оповідання «Покинуте кошеня»

Вихователь. Діти, щоб вас завжди поважали і любили, не проходьте мимо чужої біди. Зупиніться, допоможіть, і самі не робіть нічого поганого.

У народі кажуть :

«Треба так у світі жити, щоб лиха не чинити»;

«Хто людям добра бажає, той і сам має»;

«Світ не без добрих людей».

Діти разом з вихователем повторюють прислів'я.

Разом виводять правило: «Чужої біди не буває».

Додаток Л

Комплексне заняття з пізнавального розвитку та художньої літератури за творами В. Сухомлинського на тему «З чого починається гарний день»

Мета: вчити дітей дотриманню мовного етикету під час спілкування (вітатися, прощатися, просити, відмовляти, пропонувати, заперечувати); навчити дошкільників оцінювати поведінку героїв: розвивати творче мислення, уяву, міміку, жести; виховувати само– та світосприймання, чемність, слухняність

Попередня робота: читання оповідань та казок В. Сухомлинського «Чому дідусь такий добрий сьогодні», «Черствість, байдужість», «Пробачте, тату», «Скажи людині «Здрастуйте».

Матеріали та обладнання: ароматичне масло, обруч, прикрашений гірляндами, м'які іграшки, ілюстрація до оповідання», «Скажи людині «Здрастуйте», кольорові камінчики, тематичні ілюстрації до творчого завдання «Привітай людей», квіти до етюду «Сонечко і квіти».

Хід заняття

- Діти, сьогодні ми з вами здійснимо подорож у чарівний світ казок В. О. Сухомлинського. А ввійдемо в казку ми «чарівним коридором».

1. Вхідження в казку (прорізання в обруч, прикрашений гірляндами).

Використання ароматичної олії (за згою батьків).

– Ви відчуваєте аромат казки? Як пахне казка?

– Так, дітки, казка сьогодні пахне свіжістю, хвойним лісом...

– Діти, сьогодні я прокинулася, подивилася на сонечко та й замислилась: цікаво, з чого починається новий день?

Все це правильно: із сонечка, умивання, сніданку ... Але, давайте подумаємо, якими словами ми визначаємо прихід нового дня?

– Так, ми бажаємо всім, кого зустрічаємо «доброго ранку!»

Давайте пригадаємо, якими словами зустрічає вас зранку матуся, бабуся, тато. Коли приходите до дитячого садка, що ви кажете друзям, вихователеві? (Доброго ранку! Добридень! Доброго здоров'я! Віта. Вас! Привіт!)

2. Мовленнєва гра «Привітаємося».

Діти стають парами в коло, попередньо вибравши собі будь-яку іграшку. Від імені іграшки потрібно привітатися один з одним. Необхідно сказати слова привітання та щось приємне. За сигналом вихователя діти міняються парами. «Доброго дня, Зайчику! Я радий тебе бачити!», «Доброго дня, Ведмедику! Гарний маєш вигляд!»

Правило: не можна повторюватися, кожного разу необхідно придумувати якісь інші слова. Виграє той, хто знайде більше нових слів і чиє привітання буде найоригінальнішим.

– Діти, ви вітали одне одного не простими словами, а чарівними. Чому ці слова в народі називають чарівними? Хочете дізнатися? Послухайте уважно оповідання В. О. Сухомлинського », «Скажи людині «Здрастуйте».

3. Читання оповідання

Лісовою стежинкою ідуть батько і маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко вистукує дятел та струмочок дзюркотить у лісовій гущавині.

Аж тут син побачив, що назустріч їм іде бабуся.

– Тату, куди бабуся йде? – питає син.

– Зустрічати або проваджати, – каже батько й усміхається. – Ось як ми зустрінемося з бабусею, ти й скажеш: «Здрастуйте»!

– Навіщо ж казати ці слова? – дивується син. – Ми ж її не знаємо.

– А ось зустрінемося, скажемо бабусі ці слова, тоді й побачиш, навіщо.

Ось і бабуся.

– Здрастуйте, бабусю! – каже син.

– Здрастуйте, – каже батько.

– Здрастуйте, – відповідає бабуся і усміхається.

І хлопчик побачив: усе довкола змінилось. Сонце засяяло яскравіше. Верховіттям дерев пробіг легенький вітерець, і листя заграло, затремтіло. У кущах заспівали пташки — раніше їх і не чути було.

На душі в хлопчика стало легко.

– Чому це воно так? – питається син.

– *Бо ми сказали людині «Здрастуйте».*

4. Обговорення за змістом оповідання

– Сподобалось оповідання?

– Про кого йдеться в оповіданні?

– Що казав батько?

– Чи послухався його син?

– Як змінилося все навколо подорожніх?

– Як можна назвати людей, які при зустрічі вітаються? (ввічливими, чемними...)

– Діти, скажіть мені, будь ласка, які слова ви вважаєте ввічливими?

5. Мовленнєва гра «Камінчики ввічливості».

Тепер пограємося у гру «Камінчики ввічливості».

– Ви берете із вази камінчик, беручи, розповідаєте про ситуацію, в якій ви поводитися ввічливо, чемно, як вихована дитина.

– Згадайте будь-який випадок зі свого життя, коли вам допомогла ввічливість.

– Як ви вчините, коли хтось грубо розмовлятиме з вами або з вашими друзями?

6. Вправа «Придумай приказку». Ми прочитали казку В. Сухомлинського. Чого вона нас навчає? Давайте за її змістом придумаємо приказку (Чемним будь, – привітатись не забудь! Той, хто вітається чемним називається).

7. Психологічний етюд «Сонечко та квіточки»

– Діти, я буду сонечком, а ви – гарними, різнокольоровими прекрасними квіточками. Я буду привітлива з вами, а ви повинні віддячити мені своїми личками, оченятами, щічками, усмішкою (Розвиток міміки, жестів).

1. Творче завдання «Привітай людей!» (метод проєктування на узагальнення етичних уявлень)

– Уважно послухайте прислів'я: «У чужому домі не будь примітливий, а будь привітливий». Як ви його розумієте?

Я пропоную вам пограти у гру «Привітай людей». Для цього вам потрібно розділитися на пари. Я роздам вам картинки із завданнями, а ви уважно розгляньте їх та розіграйте за їх змістом сценку. (творче проєктування ситуацій. Діалоги між привітним вихователем і вихованцем, продавцем і покупцем, водієм і пасажиром, лікарем і хворим, бабусею та онуком тощо).

9. Підсумок заняття

От і дійшла кінця наша подорож у дивовижну країну казок. Сподобалось вам? Що сподобалось найбільше?

Як, на вашу думку, що допомагає у житті: вихованість чи невихованість?

Чому ви так вважаєте?

А ви ввічливі дітки чи ні?

Молодці, дітки, ви звичайно, ввічливі, чемні дітки!